

İLKÇAĞ KLASİK DÖNEM FELSEFESİ METİNLERİ

FELSEFE LİSANS PROGRAMI

PROF. DR. CENGİZ ÇAKMAK

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

FELSEFE LİSANS PROGRAMI

İLKÇAĞ KLASİK DÖNEM FELSEFESİ METİNLERİ

Prof. Dr. Cengiz ÇAKMAK

ÖNSÖZ

İlk Çağ Klasik Dönem Felsefesi Metinleri adlı bu ders, temel olarak Platon'u ele almakla birlikte Platon'dan hareketle Parmenides, Herakleitos, Ksenophanes, Sofistler, Sokrates...vb gibi İlk Çağ Yunan Felsefesinde öne çıkan filozofların görüşlerinin incelenmesini amaçlamaktadır. Birbirinden ayrı düşünölemeyecek olan bu filozoflar üzerinde dönemin felsefi yaklaşımlarının ana hatları, önemli kavramları ve temsilcileri ortaya koyulmakta ve tartışılmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II
KISALTMALAR	V
YAZAR NOTU	VI
1. SOFİSTLERİN FELSEFE ANLAYIŞLARINA GENEL BİR GİRİŞ	1
1.1. Eski Yunan’da <i>Polis</i> ’in Tarihsel Seyri Üzerine	7
1.2. Sofistler / <i>Sophos</i> / <i>Sophistes</i> : “Sofist” Kelimesi Üzerine.....	8
1.3. Bilgi Herkese Öğretilbilir Mi?.....	8
1.4. Sofistlerin ‘Bilgi’si: Her Şey Öğretilbilir Mi?.....	9
2. SOFİSTLERİN ARKA PLANINDAKİ FİLOZOFLAR VE SOFİSTLERİN BİLGİ ANLAYIŞI.....	15
2.1. İlk Filozoflar ve Sofistler: Her Şey Akıl İle Bilinebilir Mi?	21
2.2. Sofistlerin Arka Planındaki Filozoflar: Ksenophanes	21
2.3. Sofistlerin Arka Planındaki Filozoflar: Herakleitos	23
2.4. Sofistlerin Arka Planındaki Filozoflar: Parmenides.....	23
2.5. Sofistlerin Arka Planındaki Filozoflar: Demokritos.....	24
3. SOFİSTLERİN VARLIK ANLAYIŞI.....	29
3.1. Sofistler’in Varlık Anlayışının Temelleri.....	35
3.2. Protagoras ve Gorgias: İnsan Neyin Ölçütüdür ve Neyi Bilebilir?	36
4. SOFİSTLERİN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ	41
4.1. Sofistler: Dil ve Varlık	47
4.2. Sofistler: Bilgi	48
4.3. Sofistler: Politika	50
4.4. Sofistler: Hakikat ve Din	50
5. SOKRATES’İN HAYATI VE FELSEFESİ HAKKINDA GENEL BİR GİRİŞ	55
5.1. Sokrates: Atina’nın At Sineği.....	61
5.2. Kehanet’in Cevabı: Sokrates	63
6. SOKRATES’İN FELSEFESİ.....	68
6.1. Tapınaktaki Yazı: <i>Kendini Tanı!</i>	74
6.2. Sokrates: <i>Tanımların Peşinde</i>	74
6.3. Sokrates’in Eylemlerine Eşlik Eden Ses: <i>Daimon</i>	75
6.4. Sokrates: Nasıl Bir Yaşam Sürmeli?	76

7. PLATON VE PLATON'UN FELSEFE ANLAYIŞININ İNCELENMESİ.....	80
7.1. Platon'un <i>Polis</i> 'i ve <i>Polis</i> 'in Platon Üzerindeki Etkisi	86
7.2. Çıkmaz Sokakların Rehberi: <i>Diyaloglar</i> ve Temel Kavramlar	86
7.3. Platon'un Arka Planındaki Filozoflar.....	88
8. İDEA ANLAYIŞININ GENEL YÖNLERİ.....	94
8.1. Platon: <i>İdealar</i> Üzerine	100
8.2. Eski Yunan'da Bilgi Türleri	101
8.3. Teklif Olarak İdealar	102
8.4. Platon: İdealar ve Eros.....	102
8.5. Platon'da Dört Temel Yapı	103
8.6. Platon'un Tarzı	103
9. VARLIK VE İDEALAR.....	108
9.1. Gerçek ve Görünüş	114
9.2. Platon ve Görünüşler	116
9.3. Mağara Metaforu ve Varlık	117
10. 'FİZİK' NESNELER DÜNYASI VE İDEALARIN ELEŞTİRİSİ	122
10.1. Kavram ve Nesne	128
10.2. Düzen ve Öbekleşmeyi Açıklama Denemeleri.....	129
10.3. <i>Parmenides</i> ve İdeaların Eleştirisi.....	130
10.4. İdea Türleri ve 'İğrenç' Nesnelere	131
10.5. Aristoteles'in İdealar Eleştirisi	131
11. ALGI VE KAVRAM AÇISINDAN BİLGİ	136
11.1. Dönemin Bilgi Tartışmaları.....	142
11.2. Platon ve Bilgi	143
12. DİL, DÜNYA VE TANIM	148
12.1. Mağara Metaforu ve Bilgi	154
12.2. Bölünmüş (Kesik) Çizgi	155
12.3. Dilin Kökeni ve Yapısı.....	155
12.4. <i>Kratylos</i> Diyalogu	156
12.5. <i>Tanım</i> Üzerine	158
13. DİYALEKTİK YÖNTEM VE İDEALAR	162
13.1. İdeaların İlişkisi	168
13.2. Yargı ve İdeaların İlişkisi	168

13.3. <i>Yanlış Yargı</i> / İdealar ve Dilin Mantıksal Yapısı.....	170
14. PLATON VE GÜNÜMÜZ	175
14.1. Platon ve Hakikat Arayışı.....	181
14.2. Platon ve Politika.....	182
14.3. Platon ve Günümüz	183
KAYNAKÇA.....	188

KISALTMALAR

M.Ö.: Milattan Önce

M.S.: Milattan Sonra

Bknz.: Bakınız

Bkn.: Bakın

YAZAR NOTU

Philo-sophia, yani felsefe, bilgelik sevgisi olarak ifade edilebilir ve bu derste bilgelik sevgisinin peşinden koşan, bilgeliğin eksikliğini hisseden eski Yunan felsefesi filozoflarını karşılaştırmalı bir bağlamda okumayı amaçlamaktayız. Ancak felsefe, olduğu gibi incelemek değildir; felsefe, ele alınan konunun günümüzdeki izlerinin de aranmasıdır. Bunun yanı sıra genelde felsefe ama özelde eski Yunan felsefesi bize ‘cevap’lar değil, sorular sıralamaktadır. Sorular, sonu gelmeyen odalar içerisinde bitip tükenmez kapıları yılmadan aralamaktır. bu bağlamda Platon’un *çıkılmaz sokakların rehberi* oluşu daha iyi anlaşılabilir ve dersimizin amacı da –sizlerle- bu çıkılmaz sokaklara dönemin filozofları ile birlikte girebilmektir.

İyi okumalar...

1. SOFİSTLERİN FELSEFE ANLAYIŞLARINA GENEL BİR GİRİŞ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

1. “Sofist” Kelimesinin İncelenmesi / Sofistlerin felsefesine dair genel bir giriş / Eski Yunan *polis* deneyimi ile felsefenin bağı

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Sofist kimdir?
- 2) Sofist kelimesi etimolojik olarak ne demektir?
- 3) Sofistlerin felsefeye katkısı nedir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Eski Yunan Polis Deneyimi	Felsefe ile polis arasındaki ilişkinin kavranması	Konuya dair okumalar.
Sofistler	Sofistlerin felsefe anlayışlarının genel hatlarıyla öğrenilmesi.	Konuya dair okumalar.

Anahtar Kavramlar

- Sofist,
- Sokrates,
- Gorgias,
- Protagoras

Giriş

“İlkçağ Klasik Dönem Felsefe Metinleri” dersi daha önceki dönemlerde iki döneme ayrılmış durumdaydı. Yani klasik dönemden önceki filozofları da kapsayan bir dersti. Bu sebeple ilk bölüm programımızdan kalkınca “İlkçağ Klasik Dönem Felsefe Metinleri” dersini farklı bir şekilde hazırlamayı uygun gördük. Hazırlarken de, “klasik çağ” dediğimiz zaman, Eski Yunan’da ağırlıklı olarak Platon ve Aristoteles’i kapsayan dönemi hesaba katmamız gerektiğini vurgulamalıyız. Ama biz bu derste sadece Platon üzerinde duracağız¹. Sadece Platon dediğimiz zaman da iki hat ortaya çıkmaktadır: Sofistler ve Sokrates. Onları anlatıp ele almadan Platon’u ele almak bizim açımızdan mümkün durmamaktadır. 14 haftalık bu dersin izlencesi de böyle ortaya çıkmaktadır. Platon ile sonlandırılacak bu derste Platon’a giden basamaklardan ilki sofistler ikincisi ise Sokrates olacaktır.

---

¹ Bunun sebebi, ‘Aristoteles’in başka bir derste başka bir hoca tarafından veriliyor olmasıdır.

1.1. Eski Yunan'da *Polis*'in Tarihsel Seyri Üzerine

Felsefenin eski Yunan ile bağı birçok koşulun bir araya gelişi ile ilgili durmaktadır. Bunların başında gelen ise Yunan'da ortaya çıkan *polis* deneyimidir. "Dağ korur ve ayırır, deniz korkutur ama birleştirir"². Eski Yunan'ın *polis*'i bu birleşmenin gerçekleştiği yer olarak düşünülebilir. Polis, hem *ayrıların* hem de *aynıların* yan yana geldiği mekandır. "Yunan'da polis'in gelişmesi demek, orta sınıfın gelişmesi demektir."³ Deniz, ticaretin kapısını açmaktadır. Ticaretin gelişmesi ise yeni bir sınıfın ortaya çıkması ve gelişmesi anlamına gelmektedir. Bu yeni sınıf tüccarlar sınıfıdır. Ticaretin gelişmesi ile birlikte tüccarların *polis* içerisinde 'görünür' olmaya başlamaları eski Yunan'da ortaya çıkacak sınıf çatışmalarının, kanlı savaşların sebebi olacağı gibi, aynı zamanda, 'Yunan tarzı' *demokrasinin* de ortaya çıkması ve gelişimine kapı aralamıştır. Karşı karşıya gelen iki sınıfın bir ucu aristokratlar diğer ucu ise tüccarlardır. Ticaret ile birlikte yepyeni bir dünya açılmaktadır. Tüccarlar sayesinde değişik ülkeler ile ticaret yapıldığı için bilgi sirkülasyonu artmaktadır. Ticaret ile uğraşan sınıfın yenilikçiliğine karşı aristokratlar -sınıflarının yapısı gereği- tutucudur. Aristokratlar toprağa bağlıdır, tüccarlar ise 'özgür'dür. Tüccarların özgürlüğü her yerin ticaret sahası olabilmesinden kaynaklıdır. Polis'in içinde bulunduğu sınıfları biraz daha irdelenecek olursak dört sınıf ile karşılaşmaktayız:

1. Aristokratlar
2. Tüccarlar
3. Küçük toprak sahipleri
4. İşçiler [Polis içerisinde emekleri karşılığında para kazananlar.]

Polis'te bu dört sınıftan oluşan bir yapının var olduğunu görmekteyiz. Ancak yukarıda da değinildiği üzere çatışmanın odağı tüccarlar ile aristokratlar arasında geçen mücadeledir. Aristokrasi 'kurulu', hali hazırda olanı temsil eden sınıftır. *Aristo* 'iyi' anlamına gelmektedir ve aristokratlar da doğruştan, soyca 'iyi' olduklarını ve polis'in yönetiminin de kendilerinde olması gerektiğini ileri sürmektedirler. Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere tartışmanın odak noktasını *iktidar* meselesi oluşturmaktadır. Tüccarlar sınıfının kapılarını araladığı 'yeni dünya' polis'i etkilemeye başlamış, hali hazırda iktidarda olan sınıfı tehdit etmektedir. Gelişmekte olan bu sınıf aynı zamanda *bilgi* konusunda da bir hamle gerçekleştirmek istemektedir. Bu noktada dersimizin konusu olan sofistler önem kazanmakta ve ortaya çıkmaktadır. Polis'in ekonomik gelişimi, 'Yunan tarzı' demokrasi, tüccarlar ve aristokratlar arasındaki çatışma ve iktidarın kimde olabileceği, polis'i kimin ya da kimlerin yönetebileceği soruları sofistlerin ortaya çıkışını doğuran etmenler olarak gösterilebilmektedir.

---

² Bonnard, André. "Antik Yunan Uygarlığı I. İlyada'dan Parthenon'a." (2011). Syf 31

³ Şenel, Alâeddin. *Eski Yunanda eşitlik ve eşitsizlik üstüne*. Sevinç Matbaası, 1970. Syf 98

1.2. Sofistler / *Sophos* / *Sophistes*: “Sofist” Kelimesi Üzerine

Birçok felsefe tarihi eserinde sofistlerin ‘olumsuz’ olarak aktarıldığını görmekteyiz. Kuşkusuz bu aktarımlar üzerindeki etkinin dayanak noktası Platon ve Aristoteles’tir. Ancak alışlagelmiş *sofist* değerlendirmesinin sofistleri anlama hususunda eksik kaldığı belirtilmelidir. Öncelikle, bir düşünce veya düşünce demetine ‘olumlu’ ya da ‘olumsuz’ şeklinde bir yaklaşımın felsefi bir tutum olmadığını belirtmeliyiz. Felsefi tutum esas olarak o düşünceleri, felsefeleri *anlamayı* amaçlamaktadır. Sofistlerin üzerindeki ilk perdeyi böylelikle aralamaktayız. İkinci perde ise *sofist* kelimesinin etimolojisinden hareketle aralanmaktadır. Sofist kelimesinin kökeninde bulunan kelime *sophos*’tur. *Sophos*, *philo-sophos* ve *philo-sophia*’tan bize tanıdık. *Philo-sophia* bilgelik aşkı, bilgelik sevgisi; *philo-sophos* ise bilgeliğin peşinde koşan, *sophia*’ya ulaşmak isteyen anlamlarına gelmektedir. O halde *sophos* kelimesinin anlamlarından ilki bilgelik, ustalık şeklinde karşılanabilir. Yine bu anlamından bağımsız olmayan bir şekilde eski Yunan’da bir konuda maharetli olan, o işin ustası olan kişilere de *sophos* kelimesi sıfat olarak kullanılmaktaydı. *Sophos* kelimesi bir yönüyle de güvenilir kişi anlamına da gelmekteydi. Bunun yanı sıra Herakleitos’un fragmanlarında karşımıza çıkan *sophon* kelimesi ise *sophos*’un cinsiyet belirtilmeden kullanılan halidir ve Herakleitos’ta *sophon* -tanrıya da denk düşecek şekilde- her şeyi bilen, her şeyi gören anlamında kullanılmaktadır.⁴ O halde *sophos* kelimesinin hem ilahi hem de pratik anlamlarıyla kullanıldığını görmekteyiz. Sofistler bağlamında biz pratik anlamı üzerinde duracağız. Eski Yunan’da *sophos* pratik anlamı, eylemle ilgili bilgeliktir. Bu, ahlaki ve politik anlamları üzerinden bir ayrışmayı beraberinde getirmektedir. Ahlaki anlamıyla kişinin kendi hayatını iyi bir şekilde yönetmesi; politik anlamıyla da *polis*’in adil ve düzgün bir şekilde yönetilmesidir. Sofistler -*sophistes*- pratik bilgelik alanında önemli düşünceler geliştirmiş filozoflar olarak karşımızda durmaktadır. Şu ana kadar *sophos* kelimesinin etimolojik çözümlemesinde ‘olumsuz’ bir anlam ile karşılaşmadığımızı görmüş bulunuyoruz. Peki sofist kelimesine dair ‘olumsuz’ anlam nereden gelmektedir. *Sophos*’tan çıkan *sophistes* kelimesi kanımızca Sokrates, Platon, Aristoteles hattında bir *kinaye* şeklinde kullanılmış olabilir.⁵

1.3. Bilgi Herkese Öğretilir Mi?

Sofistlere dair olumsuz algı kelimenin etimolojisinde bulunamamakla birlikte bu algının temel unsur sofistlerin verdikleri eğitim karşılığında para almalarıdır. Para alma bahsine daha sonra değineceğiz, burada ortaya atılması gereken soru sofistlerin ne karşılığında para aldıklarıdır. Yukarıda *polis* üzerine aktarılanlar, bu kısımda doğrudan Atina örneği üzerinden ele alınacaktır. Sofistler Atina’ya ayak basmadan önce Atina’da eğitim yok muydu? Kuşkusuz eğitim sofistlerden önce de mevcuttu. Buna geleneksel eğitim diyecek olursak, bu eğitimin içeriği şu şekilde sıralanabilir: hesap yapma, okuma ve yazma öğrenme, Homeros’un şiirlerinden okumalar yapma. Bu noktada temel sorumuz ise şu: Mevcut eğitim, yani geleneksel

⁴ “Bilgelik tektir; her şeyi her şeyle yöneten düşünceyi bilmektir.” Fragman 41.

⁵ Günümüzde kullanıldığı şekliyle *entellektüel* ve *entel* kelimeleri arasındaki ayrım bu kullanıma örnek olarak gösterilebilir. Gündelik dilin getirdiği bu ayrım entellektüel saygın bir yana koymaktayken entel kelimesini aşağılamak ve küçümsemek manalarında koymaktadır. *Sophistes* / Sofist kelimesi de böyle bir akibete uğramış olabilir.

eğitim yeterli ise sofistlerin ‘para karşılığı’ vermek istedikleri eğitimi insanlar tarafından ciddiye alınır mıydı? Bunun cevabı hayır olarak gözükmektedir. O halde sofistlerin var olan bşr açığı tespit ettikleri ve bu açığı gidermeye yönelik harekete geçtikleri söylenebilir. Peki bu açık nedir ve böyle bir açık varsa bunun kapatılmasına yönelik çaba kimleri rahatsız etmektedir? Yukarıda *polis* zerine aktardıklarımız burada da karşımıza çıkmaktadır. Eski Yunan’ın en köklü, en gelişmiş *polis*’lerinden biri olan Atina sofistler açısından da önemliydi. Zenginleşmeye alışan, sadece kendisini değil Akdeniz ve Ege dünyasını da yönetmek isteyen Atina, bu isteğini gerçekleştirmek için eğitime önem vermesi gerektiğinin farkındaydı. Geleneksel eğitim Atina’nın taleplerini karşılamıyordu ve oluşan açık tam da buydu. İşte bu noktada eğitim meselesine çözüm olarak sofistler ortaya çıkmıştı. Sofistler içerisinde de Protagoras ve Gorgias gibi isimler ön plana çıkmaktadır. Sofistler *polis*’in ileri gelen ailelerinin çocuklarına para karşılığı dersler vermekteydi. Sofistlere dair olumsuz algının temeli olan para karşılığı öğretme hususu şu şekilde açılabilir: günümüzde de eski Yunan’da da bir marifetin anlatılması, ‘bilgi’ her zaman -tırnak içinde de olsa- *para* eden bir şey olmuştur. At yetiştiriciliğinin, heykeltraşlığın da bilgeleri vardır ve onlar da bu bilgeliklerinin karşılığını almaktadır. Ancak sofistlerin öğrettikleri ya da bilgeleri karşılığında para almaları özellikle Platon ve Aristoteles tarafından hakaret olarak kullanılmıştır. Bu noktada, “Neden -rneğin- at yetiştiricisinin para karşılığında marifetini aktarması ‘olumsuz’ değerlendirilmiyor da sofistlerin para karşılığı marifetlerini aktarmaları ‘olumsuz’ değerlendiriliyor?” sorusu ortaya çıkmaktadır. Burada *polis*’in iki sınıfına, yani aristokratlar ve tüccarlar arasındaki çatışmaya geri dnmekteyiz. Paranın önemli olduğu kesim tüccarlardır, bugünkü anlamıyla burjuvalardır ve burjuva kesimi her türlü metayı alınabilir, satılabilir grdğu için bilgi de bir meta olarak görülürse alınabilir ve satılabilir. Ancak aristokratlar açısından para önemli değildir. Unutulmamalıdır ki Platon da Aristoteles de tüccar kesimine ait değillerdir. Aristokratlara göre bir içi para kazanmak için yapmak aşağılıktır, hor görülür. Sofistlerin para karşılığı ‘bilgi’ satmaları parası olanın bilgiye ulaşabileceği anlamına gelmektedir. Ancak aristokratlara göre bilgi sohbet ile ortaya çıkar. Sohbet ise aristokratların aristokratlar ile kurduğu sohbet. Aristokratlar bilgiyi kendi tekellerini almak istemektedirler. ‘Yönetme hakkı doğuştan bizimdir’ iddiası, bilginin bu tek elde toplanmasıyla temel kazanmaktadır. Bilgiyi kendi tekeline aristokrasi yönetim bilgisini de ve dolayısıyla yönetimi de kendi tekeline almaktadır. İşte bu noktada sofistler bu temeli sarsmaktadır. Sofistlerin iddiası bilginin herkese anlatılabilir ve herkese öğretilir olduğudur. Ancak buradaki ‘herkes’ sözcüğü sofistler açısından sıkıntılı bir durum doğurmaktadır. Çünkü herkese anlatılabilir olan bilginin bir karşılığı olması o karşılığı karşılayamayanların herkes içerisinde yer alamamasına sebep olmaktadır. Yukarıda kısaca değindik, burada da tekrarlayalım. Sofistlerin öğrettiği bilginin karşılığı para ise, sofistlerin öğrettikleri parası olan herkese açıktır. Sofistlerin de bilgiye ulaşmak için bir ölçüt koyduğu görülmektedir. Ancak yine de sofistler -parası olmak kaydıyla da olsa- bilginin herkes tarafından ulaşılabilir olduğunu öne sürmelerine rağmen Platon ve Aristoteles bu fikre pek sıcak bakmayacaklardır.

1.4. Sofistlerin ‘Bilgi’si: Her şey öğretilir Mi?

Sofistler, bilginin herkesin erişebildiği bir bilgi değil de para karşılığı erişilebilir bir bilgi olması sebebiyle eleştirilebilir. Ancak şimdi odağımızı başka bir yöne, başka bir soruya

yöneltiyoruz: Sofistlerin neyi ya da neleri öğretiler ve sofistlerin sahip olduğu bilgiler nelerdir? Sofistlerin birçok alanda önemli işler ortaya koyduğunu, çeşitli alanlarda çalışmalar yürüttüklerini söylemek mümkün. Bu alanlar şu şekilde sıralanabilir: astronomi, coğrafya, doğa bilimleri, dil bilimleri, matematik... vb. Sofistler dönemlerinin önemli öğretmenleri olarak gösterilebilir. Ancak asıl ya da bilinen ve üzerine tartışmanın yürütüldüğü çalışma alanı pratik bilgelikle, eylemle ilgili olan bilgiyle, yani *polis*'le ve dolayısıyla politikayla ilgili yaklaşımları ve bu alanda öğrettikleridir. Burada da temel soru şudur: Yöneticilik öğretiler mi öğretilemez mi? Sofistler, yöneticiliğin öğretiler olduğunu ileri sürmekte ve bu iddialarını eğitimleri üzerinden de kanıtlamaya girişmektedirler. Sofistlerin yöneticiliğin öğretiler olduğunu söylemi *polis* içerisinde bir kısmı, anlaşılacağı üzere aristokratları rahatsız etmektedir. 'Yunan tarzı' demokrasiye kısa da olsa değinmiştik. Sofistlerin önemi Yunan tarzı demokrasi ile *polis*'in içerisinde yaşanan sınıf çatışmalarıyla ortaya çıkmaktadır. Yunan tarzı demokrasi ile sofistlerin ilgisini açmak gerekmektedir. Yunan tarzı demokrasi, doğrudan demokrasidir. Yurttaş olan herkes, meclisin üyesidir.⁶ Yurttaşlık haklarından en önemlilerinden biri de seçme ve seçilme hakkıdır. Doğrudan demokraside seçme ve seçilme 'el kaldırma' usulü ile gerçekleştirilmektedir. Böyle bir durumda önemli mevkilere, yöneticiliğe seçilmek isteyen kişi diğer adaylardan öne çıkmalı, kendini göstermeli, seçimi yapacak olan yurttaşları etkileyebilmelidir. Yurttaşları etkilemek, onları diğerlerini değil de kendini seçmeye ikna etmektir. Böyle bir aday muhtemelen sofistlerin kapısını çalacaktır. Bunun sebebi sofistlerin *hitabet sanatını* öğretiyor olmalarıdır. Hitabet sanatı insanları ikna etme sanatıdır, 'iyi' konuşmaktır. Ancak buradaki 'iyi' konuşmak akıcı konuşmak değildir; psikolojiyi, mantığı, tarihi, şiiri vb kullanarak konuşmaktır. Sofistlerin hitabet sanatı, 'seçilme' yarışında adayın hitabet sanatı ile seçecekleri ikna etmesine dayalıdır. Bu noktada Sokrates'in yerinde olarak sorduğu bir soru ile karşılaşılır sofistler: Hakikati, adaleti bilmeden ikna etme sanatını tek başına kullanmanın, öğretmenin ne faydası vardır?

Sokrates'in bu sorusuyla birlikte Sokrates-Platon-Aristoteles hattının sofistlere karşı kullanmış olduğu bir argümanı incelemek yerinde olacaktır. Bu argüman, Gorgias'ın -kısaca ifade edilecek olursa- 'hiçbir şey bilinemez' sözü üzerine kurulmuştur ve bu sözden hareketle şunu ileri sürmektedir: hiçbir şey bilinemez ise erdem de bilinemez, erdem bilinemezse öğretilemez. Eğer ortada öğretilen bir şey varsa öğretilenin öğretici tarafından bilinmesi gerekmektedir. Bu argümanla ortaya atılan temel soru şudur: Bilmediğimiz bir şeyi nasıl öğreteceğiz? O halde açılması gereken 'bilgi' bahsidir. Bu noktada belli ayrımlar yapalım.

- 1) *Theoria* bilgisi
- 2) *Praxis* bilgisi
- 3) *Tekhne* bilgisi

---

⁶ Yurttaş tanımına uyan herkes eşittir ancak yurttaş tanımı çok dardır. Örneğin kadınlar yoktur. Yıllarca yaşamış biri de olsanız yurttaş değilseniz söz hakkınız yoktur. Bu sebeple buradaki yurttaş, belli bir yaşı doldurmuş erkeklerdir. Bu konu hakkında ayrı bir tartışma yürütülebileceği gibi konumuzu bölmek adına not olarak değinmeyi uygun gördük.

4) Yaşamanın bilgisi

Theoria bilgisi, varlığın varlık olarak bilgisidir. Gerçeğin bilgisidir. *Praxis* bilgisi, eyleme ilişkin konuların bilgisidir. Yöneticilik⁷ bilgisidir. *Tekhne* bilgisi, zanaat – meslek bilgisidir. Yaşamanın bilgisi ise, bu *praxis* bilgisine bağlı olmakla birlikte Sokrates'ten hareketle bir soru üzerinde burada ikinci bir dal açıyoruz ve yaşamanın bilgisini bu soru üzerinde ortaya koyuyoruz: Mutlu olmanın bilgisi mümkün müdür?

Yaptığımız tasniften hareketle, geldiğimiz kısma kadar, sofistlerin yöneticilik bilgisine sahip olduklarını ve bu bilginin öğretilerle öğretilebilir olduğunu öne sürmelerine karşın Sokrates'in sorusu -şimdilik- cevapsız kalmış gözükmektedir: Hakikati, adaleti bilmeden ikna etme sanatını tek başına kullanmanın, öğretmenin ne faydası vardır?

---

⁷ Kendini yönetme, *ahlak*; polis'in yönetimi ise *politika*.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, sofistlerin ortaya çıktığı dönemin siyasi ve toplumsal özellikleri ele alındıktan sonra, onların felsefesinin temel noktaları ele alındı.

Bölüm Soruları

1-) Yunan *polis*'i içerisinde aşağıdaki sınıflardan hangisi yönetimin doğuştan kendilerinin hakkı olduğunu ileri sürmektedir?

- a) Tüccarlar
- b) İşçiler
- c) Aristokratlar
- d) Küçük toprak sahipleri
- e) Hiçbiri

2-) *Polis* içerisinde yaşanan sınıfsal çatışmaların aşağıda yer alan hangi iki sınıf arasında yoğun bir şekilde yaşandığı söylenebilir?

- a) Tüccarlar ve İşçiler
- b) Küçük toprak sahipleri ve Aristokratlar
- c) Aristokratlar ve Tüccarlar
- d) Tüccarlar ve Küçük toprak sahipleri
- e) Küçük toprak sahipleri ve İşçiler

3-) Aşağıdakilerden hangisi *sophos*'un kelime anlamı olarak gösterilemez?

- a) Güvenilir kişi
- b) Bilge kişi
- c) Bir işte usta olan kişi
- d) Bilgi satan kişi
- e) Yaptığı işte maharetli olan kişi

4-) Aşağıdaki seçeneklerden hangisi *theoria* bilgisinin anlamını en yakın şekilde karşılamaktadır?

- a) Eylem bilgisi
- b) Mutlu olmanın bilgisi
- c) Varlığın varlık olarak bilgisi

- d) Zanaat bilgisi
- e) Yaşam sorunlarının çözümünün bilgisi

5-) Sofistlerin felsefe tarihinde 'olumsuz' olarak ele alınmasının ve değerlendirilmesinin sebebi aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Hakikati öğretmeye çalışmaları
- b) Gerçekleri korkusuzca dile getirmeleri
- c) Yönetim bilgisin mümkün olmadığı düşünceleri
- d) Eleştirel düşünceye sahip olmamaları
- e) Derslerini para karşılığı vermeleri

Cevap anahtarı: 1) c-2)c-3) d-4) c-5) e

2. SOFİSTLERİN ARKA PLANINDAKİ FİLOZOFLAR VE SOFİSTLERİN BİLGİ ANLAYIŞI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Sofistlerin arka planında yer alan filozoflar ve felsefe anlayışları

Ksenophanes

Herakleitos

Parmenides

Demokritos

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- Ksenophanes'in rölativizminin önemi nedir?
- 2- Herakleitos'un akış öğretisi nasıl açıklanabilir?
- 3- Parmenides'in varlık üzerine düşüncelerini önemi nedir?
- 4- Demokritos kültür üzerine düşüncelerini nasıl açıklanmaktadır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Ksenophanes	Ksenophanes'in felsefi görüşlerini karayabilmek.	Anlatım, soru cevap, araştırma.
Herakleitos	Herakleitos'un felsefesi hakkında bilgi edinebilmek.	Anlatım, soru cevap, araştırma.
Demokritos	Demokritos'un felsefi görüşlerini karayabilmek	Anlatım, soru cevap, araştırma.
Parmenides	Parmenides'in felsefesini kavramak.	Anlatım, soru cevap, araştırma.

Anahtar Kavramlar

- Parmenides,
- Herakleitos,
- Ksenophanes,
- Demokritos
- Rölativizm
- Bilgi,
- Görünüş.

Giriş

“İlkçağ Klasik Dönem Felsefesi Metinleri” dersinde her ne kadar Platon’u inceleyeceğimizi ve bu inceleme içinde sofistlere ve Sokrates’i anlamının elzem oluşunu ileri sürsek de sınırlarımızı filozofların iç içe geçmiş yapısı sebebiyle genişletmek durumundayız. Platon’u aktarmak için sofistlerin incelenişi, aynı zamanda, sofistler üzerinde etkin olan filozofların da incelenişini gerektirmektedir. Hiçbir düşünce, düşünce tarihine gökten zembille inmemektedir; her şeyin arkasında o şeyi ortaya çıkaran bağlam mevcuttur. Sofistler açısından bu bağlamları anlamak için önümüzde dört önemli filozof bulunmaktadır:

- 1) Ksenophanes
- 2) Herakleitos
- 3) Parmenides
- 4) Demokritos

2.1. İlk Filozoflar ve Sofistler: Her Şey Akıl İle Bilinebilir Mi?

Sofistlerin bağlamını ortaya koyacağımız filozoflara ve onlarla ilgilerine geçmeden önce bir bütün olarak ilkçağ doğa filozoflarına değinmek ve de bu filozoflarını temel fikirlerini ortaya koymak yerinde olacaktır. İlkçağ doğa filozoflarının konusu *phusis*dir. Bu dönemin düşünürleri her ne kadar ‘ilkçağ doğa filozofları’ olarak anılsa da buradaki ‘doğa’nın bildiğimiz ya da günümüz anlamıyla doğa olmadığını, bu filozofların ‘fizik’ filozofları olmadığını vurgulamak gerekmektedir. İlkçağ doğa filozofları cevap aradığı temel soru ise şu şekilde aktarılabilir: İnsanın dünyadaki manası nedir? *Phusis* ne Descartes’ın taş yığını olarak tarif edilebilecek doğasıdır; ne de ilkçağ doğa filozofları depremlerle, yağmurla, yani doğa olayları ile ilgilenen filozoflardır. Dönemin filozoflarının dünyası *canlıdır*; *gayesi*, içinde bir *düzen* ve *tanrısal* bir yönü vardır.

İlk filozoflar ile sofistler arasındaki temel bağlamı ise ilk filozofların -dönemin Yunan dünyasındaki temel algılardan biri olan- akılla her şeyin bilinebileceğini öne sürmelerinde görmekteyiz. İlk filozoflar, akıl hakikati – gerçeği bilir demektedirler. Ancak bu noktada göze çarpan bir sorun ortaya çıkmakta ve şu soruyu doğurmaktadır: Akıl gerçeği biliyorsa ve bu gerçek Herakleitos tarafından farklı, Parmenides tarafından farklı, Demokritos tarafından farklı şekilde ifade ediliyorsa gerçek hangisinin söylediğidir? Burada ortaya çıkan problem ise ya aklın gerçeği bilecek kudrette olmadığını ya bu söylenenlerin bilgi olmadığını ya da aklın yanlış kullanıldığını göstermektedir. Sofistlerin temel hareket noktasını da bu problem oluşturmaktadır. “*Episteme* mümkün müdür?” sorusuna sofistler, bu problemden hareketle, *episteme* olarak ortaya konan şeylerin aslında *doksadan* -yani sanıdan- farklı bir şey olmadığı, doksa olmanın ötesine geçemediğini öne sürmektedirler. Sofistlerin Yunan dünyasındaki *theoria* bilgisinin mümkün olmadığını düşündüklerini görmekteyiz ve bu düşüncenin bağlamı ya da ipuçları da *Ksenophanes*⁸’de bulunmaktadır.

2.2. Sofistlerin Arka Planındaki Filozoflar: Ksenophanes

“Kesin hakikati olmadı gören, olmayacak da doğrudan

Tanımayla bilen Tanrıları ve söylediğim bütün şeyleri.

Bir başarır da söylerse sırrın ve gizli şeyin ne olduğunu

Kendisi yine bilmiyordur onu, sanılardır ancak

Herşeyde sahip olduğu” (21B34)

Ksenophanes’in felsefe tarihindeki önemli yönlerinden bir tanesi insanın hakikati, yani varlığın esasını bilemeyeceğini öne sürmesidir. Aklın gerçeği bilip bilemeyeceğine dair tartışmada Ksenophanes’in -yukarıda verilen alıntıdan da anlaşılacağı üzere- öne sürdüğü insan aklının varlığın esasını bilmeye yetmeyeceğidir. Ona göre insan görünüşlerin arkasındaki

---

⁸ Ksenophanes ile Sokrates’e tanıklık etmiş Ksenophon’u karıştırmamak adına ufak bir not düşmeyi uygun gördük. Ksenophanes 500lü yıllarda yaşamıştır. Ksenophon ise Sokrates’in döneminde yaşamıştır.

gerçeği bilemez, bilme imkanı yoktur. Ksenophanes'in 34. Fragmanı bu sebeple daha detaylı ele alınabilir. Fragmanın ilk kısmı, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere insanın hakikati, gerçeği, varlığın esasını bilemeyeceğini dile getirmektedir: *Kesin hakikatı olmadı gören, olmayacak da doğrudan / Tanımayla bilen Tanrıları ve söylediğim bütün şeyleri*. İnsan gerçeği bildiğini öne sürebilir. Ancak Ksenophanes bu 'bilme'nin tahminden öte bir şey olamayacağını dile getirmektedir. Ona göre hakikat konusunda dile getirilen her şey tahmindir ve açıktır ki tahminizi temellendiremezsiniz: *Bir başarır da söylerse sırrın ve gizli şeyin ne olduğunu / Kendisi yine bilmiyordur onu, sanılardır ancak / Herşeyde sahip olduğu*. Ksenophanes hiçbir şey bilemeyeceğimizi öne sürmemektedir. Yağmur yağdığını, masanın sandalyeden büyük olduğunu vb bilebiliriz. Ancak nesnelere ilişkin olanı, tanrıların doğasını bilemeyiz. Ona göre insanın bilebileceği olgular, yani görünüşlerdir.⁹ Ksenophanes'in bu yaklaşımı günümüz doğa bilimleri açısından bakıldığında da makul gözükmemektedir. Nitekim modern doğa bilimlerinde mutlak kesinlik peşinde koşulmamaktadır. Bilgilerimiz her zaman 'olası' bir değer taşımaktadır ve deneyle pekiştirilebilir veya yanlışlanabilir.

*"Elleri olsaydı öküzlerin, atların ve arslanların, resim yapabilselerdi
elle insanlar gibi, atlar at, öküzler öküz şeklinde yaparlardı Tanrı
resimlerini ve heykellerini her biri, kendi şekilleri nasılsa." (21B15)*

Ksenophanes'in iki temel problemi ortaya koyduğu görülmektedir ve onun sofistlerle ilgisi, sofistler üzerindeki etkisi bu konular üzerindedir:

- 1) Kültürel rölativizm
- 2) Algı ve bilgimizin rölatif oluşu

Kültürel rölativizm ile her kültürün farklı bir dünya tasavvuruna, dünya ve hakikat anlayışına sahip olduğunu ileri sürmektedir.¹⁰ Algının bilginin rölatif oluşu ise her insanda bilginin sınırının ve derinliğinin farklı farklı olması, araştırma ile kişinin sürekli eski bilgilerden yeni olanlara geçeceği ve araştırma yapanın bilgisinin yapmayana göre daha geniş olmasıyla ilgilidir.¹¹ Yani bilgi hususunda, Ksenophanes açısından, bir yere gelip orada durma söz konusu değildir.

---

⁹ Aristoteles sonrası ortaya çıkacak -yanlış bir bağlamda ortaya çıkacak- metafiziklere ilişkin ilk eleştiriyi yapıyor. Eleştiri yapmak demek sınırını belirlemek demektir. Ksenophanes'ten hareketle Locke, Hume, Kant, Wittgenstein'a kadar uzanabilirsiniz. Niye Aristoteles sonrası dedim, çünkü Aristoteles'te söylenen şey ilk felsefedir. Metafizik, fiziğin ötesi değildir. Aristoteles'te metafizik denen şey Proto philosophia'dır. İlk felsefe de kavramsal bir çalışmadır.

¹⁰ Habeşler kendi Tanrılarının basık burunlu ve kara, Trakyalılar da gök gözlü ve kızıl saçlı olduklarını sanmakta. (B16)

¹¹ Doğru Tanrılar en baştan göstermediler herşeyi insanlara. Ancak onlar araştırarak keşfedecekler daha iyisini Zamanla. (21B18)

2.3. Sofistlerin Arka Planındaki Filozoflar: Herakleitos

Sofistler'in Herakleitos ile ilgilerine geldiğimiz vakit, her ne kadar sofistlerin Herakleitos'u ne kadar anladığını doğrudan bilmemekle birlikte bildiğimiz şey Platon veya Sokrates'in -özellikle Protagoras'ın anlama biçimini- Herakleitos'a yüklemiş olmalarıdır. Buradaki önemli figür, Platon'un diyaloguna da adını verdiği ve dönemin Herakleitosçusu olarak değerlendirilen *Kratylos*'dur. Burada açık kılınması gereken nokta ise Herakleitos'un *akış* öğretisidir. Bu açık kılmanın zorunlu olmasının sebebi ise Kratylos tarafından aktarılan *akış* ile Herakleitos'un anlayışında yer bulan *akışın* birbirlerinden farklı olmalarıdır. Kratylos'a göre her şey akar, ama onun ifade ettiği şekliyle bu akışın ne bir düzeni ne de ölçüsü bulunmaktadır. Ancak Herakleitos'a göre her şey belli bir düzene, kurala ve ölçüye göre değişir. Nitekim Kratylos'un *dil* üzerine bir diyalog olduğunu hatırlarsak; Herakleitos bağlamında düzene, ölçüye ve kurala bağlı olmayan bir değişim içerisinde ne bilgiden ne de adlandırmadan bahsetmek mümkündür.

“Bütünün kendisi olan bu kosmos'u ne bir tanrı ne de bir insan meydana getirmiştir. O, daima belli ölçülere göre yanan, belli ölçülere göre sönen ezeli ve ebedi ateştir.” F.30

Sofistler, Herakleitos'a uygun olmayan biçimde, Herakleitos'taki algıdaki görecelik - izafiyet fikrini almışlardır. Herakleitos açısından; balıklar için deniz şifa verici, insanlar için öldürücüdür. Türsel bir rölativizmdir bu. Sağlıklı bir insan için ilaçlar acıdır, sağlıksız bir insan için şifa verici olabilir. Bu da bedeninin belli bir durumundaki rölativizmidir. Yine Ksenophanes ile sofistleri bir araya getirdiğinizde sofistlerin arka planına bir tahkimat yapabiliriz. O tahkimatta şudur: kültürlere göre gerçeklik fikri değişir. Kültürlere göre yasa fikri değişebilir. Bunun yanı sıra insanların koşullarına göre algıladıkları durumlar değişebilir. Mesela benim elim buz gibiyse normal suya soktuğum zaman elimi bu su bana sıcak gelir. Ama elim sıcaksa ve normal oda sıcaklığındaki suya elimi sokarsam o su bana soğuk gelir. Bu algılayanın durumudur. Duyu algılarımız üzerinden bakarsanız duyu algılarımız rölatiftir. Algılayana göre değişir. Sofistlerde bunu algılamış ve kabul etmişlerdir. Ama bilgiyi duyuma bağlarsanız bu bir problemi doğurmaktadır. Sonuçta ben size soğuktan geldiğimde bu oda çok sıcaktır dediğimde de kendi izlenimim doğrudur. Ben size bu oda çok soğuktur dediğim zaman da kendi izlenimime göre bu yine doğrudur. Ama şunu bilin ki orada hiç kimse oda sıcaklığının 21 derece olması gerektiğini, Platon'da dahil, kimse bilmemektedir. Bu argüman da felsefede kullanılmaktadır.

2.4. Sofistlerin Arka Planındaki Filozoflar: Parmenides

Sofistler için Parmenides neredeyse en önemli filzoflardan biridir. Çünkü Elealılardaki şu argümanının peşine düşmüşlerdir: Elealı Parmenides'e göre var olmayan hiçbir şey düşünülemez. Düşünülen her şey vardır. Var olmayan hiçbir şey hakkında düşünülemez ve konuşulamaz. Yunanlılar'da düşünmek ve konuşmak birliktedir. Ne düşünülüyorsa vardır fakat unutulmamalıdır ki her var olan aynı anlamda var değildir. Kanatlı atın varlığıyla elimde tuttuğum kalemin varlığı aynı varlık değildir. Bu kalemin varlığıyla benim zihnimdeki kalemin temsili olan zihinsel içeriğimin varlığı da aynı varlık değildir.-Bu konulara da Platon cevap

vermeye çalışacaktır.- Bu konuların anlamı şudur: fizik nesne ile matematik nesne aynı varlığa sahip değildir. Masa da zihnimin içeriği olan herhangi bir şey de pi sayısı da veya birinin tassavuru da 'var'dır ancak farklı varlık derecelerine sahip olan şeyler olarak 'var'dır. Büyük ihtimalle sofistler bu varlık dereceleri konusunda ciddi bir tartışmaya yol açacaklardır. Bu noktada Gorgias çok önemli bir yerde durmaktadır. Buradan hareketle modern dil kuramlarına giden konulara yolların açıldığını söyleyebiliriz. İşte sofistlerin bu yönü önemlidir. Düşünülen her şey vardır; zihinsel anlamda, fiiksel anlamda, matematiksel anlamda ancak hangi anlamda var olduğunu bizler düşüneceğiz. Sofistlerde ikinci bir şey vardır: o da, "yanlış düşünmek mümkün değildir" argümanıdır. İnsanlar ne söylerse söylesin doğrudur argümanıdır. Bunu da Kratylos diyalogundaki aşırı mizanselleştirilmiş karakter söylemektedir. 'Söylediğimiz her şey doğrudur'¹². Yanlış konuşmak mümkün değildir. Çünkü yanlış konuşmak var olmayan bir şey hakkında konuşmaktır. 'Var olmayan bir şey hakkında konuşulamayacağına göre, o halde yanlış konuşmak mümkün değildir' gibi bir argümantasyon vardır. Bu argümantasyon, hatalı kurulmuş bir argümantasyondur. Yanlış konuşmak aslında yanlış bağlantı kurmaktır. Örneğin 'Cengiz Çakmak bir kurbağadır' yargısı biyolojik türler açısından yanlış bir yargıdır. Burada var olmayan bir şey söylenmemiştir. Burada var olmayan bir özellik özneye yüklenmiştir.

2.5. Sofistlerin Arka Planındaki Filozoflar: Demokritos

Şimdi sofistlerin arkasında ya da yanında, yanı başında duran Demokritos'a gelmiş bulunmaktayız. Batı düşüncesi¹³ bağlamında nesne ile nitelik ayrımını ilk yapan filozof Demokritos'tur. Nesne taşıyan nesne niteliktir. Öncelikle Parmenides bağlamında Demokritos'un bu fikirlerine bakılacak olunursa; nesne fiziki anlamda bir yeri dolduran, nitelik ise fiziki özelliği olmayandır. Sarı bir nesne vardır ama sarının kendisi yoktur. Hangi anlamda? Fiziki anlamda. Bunun anlamı şudur: her nesnenin fiziki olması gerekmiyor. Bu, sofistler açısından önemli olacaktır. Buradan hareketle sofistleri nesnenin değil niteliklerin bilinebileceğini öne süreceklerdir. Bu, Kesnophanes'in söylediği sözün inceltilmiş hali olarak yorumlanabilir. Nitekim o da görüşleri bilebileceğimizi ama gerçeği, nesnenin aslını bilemeyeceğimizi ileri sürmekteydi. Demokritos açısından gerçek atomlardan meydana gelmiş bir yapı, görünüş ise atomların kişinin üzerinde yarattığı etki olarak açıklanabilir. Gerçeği değil görüşleri biliriz fikri sofistler açısından önemli bir yerde durmaktadır. Yine Demokritos'un önemli fikirlerinden bir tanesi akıl ve duyumdur. Gerçeği akılla kavrayabiliriz. Sofistlerin argümanıylaysa gerçeği akılla kavrayabiliriz ama herkes gerçeğin farklı bir şey olduğunu söylemektedir. Ateş, hava vs. Sofistler aklın gerçeği kavrayabilme yetisine sahip olmadığını söylemektedirler. Ama ben saçımın siyah ya da gri olduğunu, karşımda duran resimlerin birbirinden farklı olduğunu duyuyula bilmekteyimdir sofistlere göre. Sofistler bilgi için akli değil, duyumu ileri sürmüşlerdir. Demokritos ve sofistler arasındaki ilgiye dair en önemli kavramlardan biri ise *thesis*dir. *Thesis* konulmuş, uzlaşımın ortaya çıkmış anlamlarına gelmektedir. Demokritos'a göre insanın bütün yapıp etmeleri *thesis*'e, yani uzlaşmaya dayanmaktadır. İnsanları *yasaları* kendi araların uzlaşma ile yaparlar. Bu anlamıyla *kültür*

¹² Bir sofistin bunu söyleyebileceğine, özellikle de Protagoras'ın, Gorgias'ın bunu söyleyebileceğine ikna olmuş değilim. Platon bunu Kratylos'a söyler.

¹³ Yani Çin ve Hint dışındaki kalan yer demektir. Biz batı deyince Mısır, Mezopotamya ve burada ortaya çıkan eski Yunan kültürleri ve tek tanrılı dinleri kastediyoruz. Batı deyince ben bunu çanak olarak anlıyorum.

Demokritos'a göre *thesis*tir; insanların uzlaşması ya da çatışması sonucunda ortaya konmuş fikirlendir. Demokritos düşünce tarihinde ilk önemli kültür kuramcılarındandır. Demokritos'un kültür kuramı -bunu Platon Protagoras diyalogunda Protagoras üzerinden aktarmaktadır- şu şekilde aktarılabilir: insanlar başlangıçta hayvanlara benzer şekilde yaşarken zamanla çığlıkları, bağırları, çağrıları eklemeyerek anlamlı sesler çıkarmaya başlamışlardır ve bu seslerden cümleler kurmaya kadar varılmış, *dille* ve *toplumla* hayvanlık terkedilip *insanlaşma* başlamıştır. Bu, evrimci bir kültür kuramı olarak dikkat çekmekle birlikte aynı zamanda insanların zamanla daha 'iyi' olacağına dair bir inanca da sahiptir ve bu inanç hemen hemen bütün sofistlerin paylaştığı ortak bir fikirdir. Bu fikrinde temeli Ksenophanes'in 17. Fragmanında bulunmakadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Sofistler, temel olarak Ksenophanes, Herakleitos, Demokritos ve Parmenides'in görüşlerinden etkilenmişlerdir. Bilginin değişkenliği ve bilgide kesinlik olamayacağını, bu nedenle esas olarak insanın çıkarını sağlayan, onu mutlu eden bilginin geçerli olduğunu düşünmektedirler.

Bölüm Soruları

1-) İlkçağ doğa filozoflarının cevap aradığı temel soru aşağıdakilerden hangisidir?

- a) İnsanın dünyadaki manası nedir?
- b) Doğa olaylarının sebebi nedir?
- c) Teknik ile doğaya müdahalenin sınırı nedir?
- d) Öznenin nesnesinin bilgisine tam olarak sahip olması mümkün müdür?
- e) İdealar ve nesnelere arasındaki ilişki nasıl kurulmaktadır?

2-) Aşağıdaki filozoflardan hangisinin sofistlerin etkilendiği filozoflardan biri olduğu söylenemez?

- a) Herakleitos
- b) Platinos
- c) Demokritos
- d) Parmenides
- e) Ksenophanes

3-) Platon'un Herakleitosçu bir sofistini konuştuğu diyalogu aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Timaios
- b) Menon
- c) Kriton
- d) Kratylos
- e) Phaidon

4-) Eski Yunan'da ilk önemli kültür kuramcısı olarak bilinen ve kuramı evrimci bir nitelik taşıyan filozof aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Anaksimenes
- b) Thales
- c) Demokritos

d) Parmenides

e) Platon

5-) "var olmayan düşünülemez", "düşünülen her şey vardır" ve "var olmayan hakkında konuşulamaz" önermelerin çıkış noktası aşağıdaki filozoflardan hangisidir?

a) Parmenides

b) Herakleitos

c) Ksenophanes

d) Platon

e) Demokritos

Cevap anahtarı: 1) a-2) b-3) d-4) c-5) a

3. SOFİSTLERİN VARLIK ANLAYIŞI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- Sofistlerin varlık anlayışlarının temelleri
- Sofitlerin varlık anlayışı

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1-** Sofistlerin varlık anlayışlarının arka planında hangi filozoflar bulunmaktadır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Sofistler ve varlık	Sofistlerin varlık anlayışının anlaşılması.	Okuma, eleştiri, derin düşünme.
Sofistler ve varlık	Sofistlerde varlık anlayışının temelleri	Okuma, eleştiri, derin düşünme.
Sofistler ve varlık	Sofistlerin felsefe anlayışının kavranılması.	Okuma, eleştiri, derin düşünme.

Anahtar Kavramlar

- Sofistler
- Varlık
- Ksenophanes
- Demokritos

Giriş

Sofistlerin kendi içlerinde ayırmak mümkün gözükmemektedir. Bu ayrımın sebebi Protagoras, Gorgias, Prodikos ve Antiphon gibi sofistler ile 2. ya da 3. sınıf olarak tanımlanabilecek sofistlerin birbirlerine karıştırılmamasının gerekliliğidir. Nitekim sofistler hakkında 'olumsuz' bir algının oluşmasının temelinde de bu 2.,3. sınıf sofistlerin bulunduğu belirtilmelidir. Bunu açmamızın nedeni ise çalışmamızın sofistlerin layığıyla anlaşılmasını amaçlamasıdır. Bu kısım içerisinde de sofistlerin –özellikle de Protagoras ve Gorgias bağlamında- varlık anlayışlarının incelenmesi amaçlanmaktadır.

3.1. Sofistler'in Varlık Anlayışının Temelleri

Sofistlerden önceki filozofların temel soruları şu şekilde sıralanabilir: “Evren nasıl ortaya çıktı?”, “Evrenin yapısı nedir?”, “Evrenin ana malzemesi nedir?”. Bu filozoflar daha çok *kosmosun* ortaya çıkışıyla ilgilenmekteydi. Sofistlerle beraber ana ilgi -ki burada Demokritos’un da katkısı vardır- topluma ve kültüre yönelmektedir. Demokritos’ta kültür nasıl ortaya çıktığına daha önce değinmiştik. Kültürün ortaya çıkışında insanlar yabancı hayvanlar olma durumundan toplum ve dil ile insanlaşmaya doğru evrilirler görüşü söz konusuydu. Bu anlamda sofistlerin temel sorunları *phusis*’ten yani Yunan bağlamında doğadan ziyade kültürdür, yani *thesis* konularıdır. Nedir thesis konuları? Örneğin sofistlerin temel meseleleri arasında sayabileceğimiz *dil* ile ilgili konular ve sorular bunun içerisinden girmektedir: “Dil nasıl ortaya çıktı?”, “Dille dünya arasında nasıl bir ilişki var mıdır?” Sofistler ile beraber ortaya çıkan önemli konulardan biri de onların *dil* ile ilgili çalışmalarından çıkarılmaktadır. Dille gerçeklik arasındaki ilişki nedir? Bu, Wittgenstein’in birinci dönemi ve 20.yy’ın en önemli konularından birini oluşturmaktadır. Dil ile ilgili bir diğer önemli soru ise şudur: “Birbirimizle nasıl iletişime geçeriz?”. Sofistler “Toplum nedir?”, “Adalet nedir?”, “İyi yönetim nedir?”, “Demokrasi nedir?” gibi -bugün dahi üzerinde durduğumuz- konularla uğraşmışlardır. Önemli olan konularda biri de “yasa”lardır. “Yasalar gökten mi geldi yok insanlar yasaları kendileri mi oluşturmaktadır?”, “Yasaları kendimiz kuruyorsak; neye göre ve nasıl kuruyoruz?” Sofistlerin ağırlıklı olarak ilgilendiği konuların toplum ve kültür ile ilgili konular olduğu -*thesis* konuları olduğu- açıktır. Ancak matematikle de astronomiyle de vb. ilgilenmekte ve çalışma yürütmektedirler. İkisini vurgulamamızın sebebi ise ikisinin de nicele dayanmasıdır ve dönem açısından da düşünüldüğün hafife alınacak bir çalışma alanı olarak görülmemesi gerektiğini düşünmemizdenidir.

Varlık meselesine geldiğimizde ise sofistlerin *phusis* ve *thesis* bağlamında ilk filozoflar ile aralarındaki ayrıma yukarıda değinmiştik. *Phusis* ya da *kosmos* ilk filozofların temel konusunu ve ilgilerini oluşturmakla birlikte dönemin filozofların temel yaklaşımı da konularının akıl ile bilinebileceğini savunmaları şeklinde gösterilebilir. *Arkhe* hava mıdır yoksa su mudur ya da başka bir şey midir gibi bir tartışma ise sofistler içerisinde -Sokrates’de dahil edilebilir- yer almamaktadır. İlk filozofların temel konuları bu dönemde ikinci plana atılmış gözükmektedir. Ön planda olan ise yasalardır, politikadır, toplumdur, dildir, kültürdür. İkinci plana atılan doğa ya da *phusis* konularının ikinci plana atılışına giden argümantasyonun sofistler bağlamında Ksenophanes ve Demokritos’a dayandığını söylebiliriz. Bu argümantasyon şu şekilde açıklanabilir: bilgimiz duyu algısıyla sınırlanmıştır. / Duyu algısının ötesindeki herhangi bir şeyi bilemeyiz. / Bildiğimiz sadece niteliklerdir. / Varlığın kendisini değil, nitelikleri bilmekteyiz. / Varlıkla ilişkimizde, bu sebeple, doğrudan değil dolaylı bir ilişkidir. Bu dolaylılık da ya duyu algısının dolaylılığı ya da eylem bağlamındaki dolaylılık şeklinde ayrışabilmektedir. Eylem ile ilgili dolaylılıkla sofistlerin ortaya koyduğu şudur: Bende ortaya çıktığı şekliyle dünya. Sofistler “Kosmos nasıl meydana geldi, nasıl ortaya çıktı?” vb sorularını Anaksimandros gibi açıklamamaktadırlar. Yukarıda da değindiğimiz gibi; dünya, bende ortaya çıktığı şekliyle dünyadır. Dünya bende nasıl ortaya çıkmıştır?- Bilincimde. Bilincimde nasıl ortaya çıkmıştır?- Duyu algısıyla. O halde ben duyu algısıyla sınırlı olanı

bilirim, diyeceklerdir ve sofistlerin varlık hususundaki temel noktası da budur: varlık, duyu algısı ile sınırlı olandır.

3.2. Protagoras ve Gorgias: İnsan Neyin Ölçütüdür ve Neyi Bilebilir?

Bu noktada ise Protagoras ve Gorgias'ın felsefe tarihinde de sıkça anılan sözlerine değinmek ve bu sözler üzerindeki perdeyi aralamak gerekmektedir. Öncelikle Protagoras'a ve sıklıkla onunla anılan "İnsan her şeyin ölçütüdür." sözü ile incelememize başlayalım. Protagoras, böyle bir yargı dile getirmemiştir. Onun söylediği söz ile ona atfedilen bu söz arasında önemli bir ayırım vardır. Protagoras'ın dediği şu şekilde ifade edilebilir: İnsan kullandığı, ilgi dünyasına giren, değer verdiği eşyaların ölçütüdür. Kullandığı kelime *khremata*'dır. *Khremata*, 'benim kullandığım' eşyalardır. Örneğin masanın ölçütü masayı kullandır ancak masayı kullanan gökyüzünün ya da "her şey" in ölçütü değildir. Protagoras'ın sözünde geçen ifade de bu sebeple *panta* –yani her şey- değil *khremata*'dır. Ona göre insan her şeyin değil, ancak, izlenimlerinin ölçütüdür. İnsan gökyüzünün ölçütü değildir fakat gökyüzü izleniminin ölçütüdür, duyularının ölçütüdür. İnsandan topluma geçildiğinde ise Protagoras'a göre yasaların ölçütü "x" toplumdur. İnsan ise kendi kurallarının ölçütüdür. Sofistlerin varlık anlayışı ile Protagoras'ın sözünün incelenmesi sonucu ortaya çıkan bağı da bu şekilde ortaya koyalım: varlık insanın duyabildiği, algılayabildiği, eylemine konu edindiği şekliyle vardır. İnsan gibi toplum açısından da her toplumun ölçütü 'o' toplumdur. Her değer ölçütü o değerlendirmeyi yapanlardır. Bu noktada, kültürel rölativizm ile epistemolojik rölativizmin derinleşmeye başladığı görülmektedir. O halde sofistlere göre varlık, Parmenides'in söylediği gibi akılla bilinmemektedir. Burada da Gorgias'a ve Gorgias'a atfedilen "Hiçbir şey bilinemez" sözüne geçmek ve bunu incelemek gerekmektedir. Çünkü Gorgias'ın söylediği bu değildir, onun sözü şu şekilde aktarılabilir: Parmenides'in söylediği anlamda duyulardan ötede yer alan bir varlığı bilemeyiz. / Böyle bir varlık yoktur. / Duyularımın, eylemlerimin, görünüşlerin ötesinde Parmenides'in dediği gibi bir olan, tek olan varlık yoktur. -Hiçbir şey yoktur dememektedir.- / Olsaydı dahi ben onu bilemezdim çünkü benim insan olarak bilgi sınırlarım dardır. Bu argümantasyon Kant'ın kendinde-şey'lerini hatırlatmaktadır. O zaman Gorgias'ı şöyle okuyabilmek mümkündür: "kendinde-şey yoktur". / Kendinde şey olsaydı bile biz bunu akılla bilemezdik. / Bilseydik bile bir başkasına aktaramazdık. Sofistlerde varlık artık insanın bildiği, eylediği, kurduğu kadarıyla vardır. 20. Yy'da buna karşı çıkacak filozoflardan biri Heidegger olacaktır. Heidegger'in karşı çıktığı şey bütün bir yunan felsefesinde yoktur. Varsa özellikle Protagoras'ta ve Gorgias'ta olan vardır.

Sofistlerin varlık anlayışı insanların ilgi dünyasıdır. Sofistler hiçbir şey bilinemez dememektedirler. Sofistler sadece duyuların ötesinde kalan konular bilinemez dememektedirler. Öreğin toplum ya da yasa bilinemez dememektedirler. Yasa bilinir, demokrasi hakkında konuşulabilir, makul da gayri makul da konuşulabilir. Yeter ki gelin bunları tartışarak halledelim diyen filozoflardır. Bu anlamda sofistler kültür filozoflarıdır. Toplum filozoflarıdır. Toplumla ilgili, politikayla ilgili, kültürle ilgili ne varsa üzerinde konuşulabilir, makul bir noktaya varılabilir ama hiç kimse mutlak kesin bilgiye de sahip değildir diyorlar. Söyledikleri iki şey var: Her türlü bilgimiz, her türlü konuda olasıdır ve duyularımızın algısı içinde, eylemlerimizin, toplumlarımızın bağlamı içinde her türlü konuyu biliriz diyorlar. Sofistlerin

temel meselesi varlığın kendisini bilimsel açıdan bilmek değil kültürel anlamda bilmek ve açıklamaktır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, Sofistlerin varlık hakkındaki görüşleri ele alınarak, sofistlerin temel anlayışları incelenmiştir.

Bölüm Soruları

1-) İlkçağ doğa filozoflarını ana konusunu *phusis* oluştururken, sofistlerin temel konusu aşağıdaki kavramlardan hangisi ile karşılanabilir?

- a) Theoria
- b) Tekhne
- c) Thesis
- d) Nous
- e) Eidos

2-) Aşağıdakilerden hangisi sofistlerin sorduğu sorular arasında gösterilememektedir?

- a) Adalet nedir?
- b) İyi yönetim nasıl olabilir?
- c) Demokrasi nedir?
- d) Yasalar nasıl oluşturulmaktadır?
- e) Varlık olarak varlık nedir?

3-) "İnsan değer verdiği eşyaların ölçütüdür" sözü aşağıdaki filozoflarda hangisine aittir?

- a) Gorgias
- b) Kratylos
- c) Theaitetos
- d) Protagoras
- e) Platon

4-) Gorgias'ın "bilinemez" olarak gördüğü aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Yönetim bilgisi
- b) Yasaların bilgisi
- c) Toplumun bilgisi

- d) **Varlığın bilgisi**
- e) **İyi konuşma bilgisi**

5-) Aşağıdaki seçeneklerden hangisi Ksenophanes ve Demokritos'un sofistler üzerindeki etkisini açıklamaktadır?

- a) **Kültürel ve epistemolojik rölativizm**
- b) **Her şeyin akılla bilinebileceği anlayışı**
- c) **Her şey belli bir ölçü ile değiştiği anlayışı**
- d) **Kavramsal realizm**
- e) **Atomculuk**

Cevap anahtarı: 1) c-2) e-3) d- 4) d-5) a

4. SOFİSTLERİN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

1. Sofistlerin Felsefesinin Genel Değerlendirilmesi

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- Sofistlerin felsefesinin ana kavramları nelerdir?
- 2- Sofistlerin temel felsefesi nedir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Sofistler	Sofistlerin felsefesi hakkında bilgi sahibi olmak.	Okuma, eleştiri, derin düşünme.
Sofistler	Sofistlerin felsefe tarihindeki yerlerini belirlemek.	Okuma, eleştiri, derin düşünme.
Sofistler	Sofistlerin neden eleştirildiklerini kavramak.	Okuma, eleştiri, derin düşünme.

Anahtar Kavramlar

- Sofist,
- Dil
- Varlık
- Hakikat
- Politika
- Din
- Bilgi

Giriş

Bu dersimizin çerçevesini açalım. Sofistler dediğimiz zaman şunu söyleyebiliriz: sofistler ağırlıklı olarak kültürle ilgili hemen hemen her konuya el atmışlardır. Politikadan, dile, dine, ahlaka, şiire kadar aklınıza gelebilecek konularla ilgilenmişlerdir. Politika filozofları, kültür filozofları, dil filozoflarıdır.

4.1. Sofistler: Dil ve Varlık

Sofistlerin dil anlayışının temellerinde ağırlıklı olarak Demokritos, dolaylı olarak da Herakleitos ve Parmenides'in bulunduğu daha önce değinmiştik. Yine daha önce değindiğimiz bir şey vardı, o da sofistler arasındaki ayrımdır. Sofistlerin dil anlayışının incelenmesinde de bu ayrım önemli bir yerde durmaktadır. Nitekim 2.,3. sınıf sofistlerin dil hakkındaki görüşleridir. Onların temelde keşfettikleri dilin etkileme gücüdür. Ancak sofistlerin, özellikle de önemini vurguladığımız ve çalışmamızda sıklıkla değindiğimiz sofistlerin dil anlayışları bununla sınırlandırılmamaktadır. Sofistlerin dil anlayışına dair yaklaşımımızda temel referans noktamızı Platon'un *Kratylos* adlı diyalogu oluşturacaktır. Bu diyalog içinde iki karakter ile karşılaşmaktayız. Bunlarda biri Kratylos, diğeri ise Hermegenes'tir. Diyalog içerisinde Kratylos bir yandan Herakleitosçu biridir ve Herakleitos'un akış öğretisini –yanlış da olsa- diğeri yandasa Elailardan hareketle “Yanlış konuşmak mümkündür değildir” savını tartışma konusu yapmaktadır.¹⁴ Tartışmanın bir tarafı olan Kratylos dilde nesnelere karşılık gelen adların zorunlu adlar olduğu görüşünü; Hermegenes ise bu adların keyfi olarak koyulduğu görüşünü savunmaktadır. Kalem, ağaç, masa... vb. bunlar nesnedir. Peki, masaya karşılık çıkan masa sesi, ağaca karşılık ağaç sesi vb. bu nesnelere zorunlu adları mıdır yoksa keyfi şekilde mi koyulmuştur? Adlar, nesnelere zorunlu parçaları mıdır yoksa insanlar kültürlerinde bu adları keyfi şekilde mi koymuşlardır?¹⁵ Bu tartışmada Kratylos nesneye karşılık gelen zorunlu adın olduğunu savunurken, Hermegenes ise nesnelere verilen adların insanların keyfi bir şekilde belirlediğini savunmaktadır. Bu tartışmanın değerlendirilmesi tarafımızca şöyle yapılmaktadır: İki taraf da hem haklıdır hem de haksızdır. Hermegenes haklıdır: Çünkü her kültür kendine göre nesnelere adlandırır. Hermegenes haksızdır: Çünkü her kültürün nesneyi kendine göre adlandırılması insanların nesnelere “keyfi” olarak adlandıracakları anlamına gelmemektedir. Belli bir kültür içerisinde bir nesneye “masa” başka bir nesneye “pencere” denilmekteyse herhangi biri çıkıp da masaya pencere, pencereye de masa diyemez ya da bir gün masa dediğine ertesi gün sandalye diyemez, dese de bir karşılık bulmaz. Bir nesneye belli bir toplum içinde kalem deniyorsa, “kalem” uzlaşımalsal bir ifadedir, yani *thesis*'tir. O halde Kratylos haklıdır diyebiliriz: çünkü nesnelere bizden önce vardır. Nesnenin adı içinde bulunulan toplumda kişiye verili olarak gelmektedir. Kratylos haksızdır: Çünkü bu verili olma durumu, nesneye verilen adın zorunlu olduğu sonucunu doğurmamakta, adın uzlaşımalsal olduğunu ortadan kaldırmamaktadır. Her nesneye adı insanlar tarafından konulmuştur ama (!) herkes her nesneye canının istediği şekliyle farklı adlar veremez.¹⁶ Dilin uzlaşımalsal –thesis- olduğuna dair tartışma sofistlerin yakaladığı önemli noktalardan birini teşkil etmektedir. Adlar ile nesnelere arasındaki ilişkilerin doğası, bu filozofları yıllarca ilgilendirecek bir çalışma konusudur. Bir diğeri ise Gorgias'ın üçlü argümanıdır. Ona göre, Parmenides'in dediği anlamda *varlık* yoktur. Böyle bir varlık olsaydı dahi bilinemezdir. Bilseydik bile bir başkasına aktaramazdık. Argümanın üçüncü ayağı, yani “bilseydik bile bir başkasına aktaramazdık” kısmı, dil ile düşünce arasındaki ilişkiyi –Gorgias bağlamında- ortaya çıkarmaktadır. Dil her

¹⁴ Burada bir parantez açılacak olursa; Platon, yanlış konuşmanın mümkün olduğunu keşfetmiştir. Buna dair tartışma ise ilgili bölümde yürütülecektir.

¹⁵ Bu 20. yy'da Ferdinand Saussure'ün, yapısalcılarının, Deridanın tartışma konusu olacaktır.

¹⁶ Buna ‘Alice Harikalar Diyarında’ki yumurta adamdan dolayı Humpty Dumpty’ci dil derler.

türlü nesneyi anlatmaya muktedir midir? Gorgias bağlamında eğer bizim düşüncemizin sınırları içindeyse muktedir, bunu yapabilir diyebiliriz. Ana hat olarak bu gösterilebilir. Burada, daha önce de değinmiş olduğumuz, farklı varlık dereceleri hususu gündeme gelmektedir. Karşımda duran bardak ile kanatlı atın varlığı bir midir? Gorgias, duyumlar dünyasında kalınması şartıyla kanatlı at üzerine de konuşulabileceğini ileri sürmektedir. Nitekim kanatlı atın belli nitelikleri söz konusudur; kanat, dört ayak, beyaz renk...vb. Gorgias'ın temel çıkarımlarından biri, dilde her türlü kelimenin karşılığı olan gerçek bir varlık olmadığıdır. Kanatlı at somut bireysel nesne değildir, hayalidir. Bunun yanı sıra, felsefe tutkunları arasında en çok tartışılan konulardan biri olan “yuvarlak kare” hususunda Gorgias bağlamında getirilebilecek cevap, ‘böyle bir varlık yoktur ancak ona ilişkin ifadeler vardır’ şeklinde olacaktır. Ona ilişkin ifadelerin olması demek, o nesnelerin olduğu ya da olması gerektiği anlamına gelmemektedir. Bu da, Descartes’e karşı bir argüman olarak yorumlanabilir: ‘Düşündüğüm şeylerin kavramları bende olabilir ama o kavramların bende olmasından dolayı o kavramların var olması gerektiğini söyleyemem. Ben - ne düşünürsem düşünüyüm- eğer düşünce varsa kavram vardır. Evet, o kavramın bende olmasından dolayı karşılık geldiği nesnenin gerçek bir nesne olması gerekmez.’ Bu Gorgias’tan çıkartılabilecek bir argümandır.

4.2. Sofistler: Bilgi

Sofistlerin bilgi anlayışına dair incelemede ilk açık kılınması gereken dönemin bilimsel bilgideki gelişmişlik düzeyidir. Bu bağlam detaylı bir şekilde incelenirse dahi sofistleri anlamak açısından önemli bir yerde durmaktadır. Bilimin ve bilimsel bilginin gelişmemiş oluşu sofistlerin hareket noktalarından birini oluşturmaktadır. Bilginin söz konusu olduğu her yerde ‘yargı’ vardır. Bir şeyden ‘bilgi’ diye söz edebilmek için onun yargı formunda, hükümle ifade edilmesi gerekmektedir: “Masa, siyah renkli bir nesnedir.” gibi. Sofistler açısından bilgi aklın söyledikleriyle duyum ile gerçekleşmektedir. Onlara göre bilginin sınırı duyumdur, duyu algısıdır. Doğruluk değerinden söz edildiği vakit, sofistler açısından doğruluk değeri yoktur, akli kabullerdir, yani spekülattır. Eski Yunan bağlamında ortaya konan “theoria” anlamındaki fikirlerin bilimsel değere sahip olmadıklarını göstermektedirler. “Bilgide, epistemolojik anlamda, doğruluğu arayamıyorsak neyi arayacağız?” gibi bir soru sofistlerin karşı karşıya kalacakları-kaldıkları bir sorudur ve sofistleri cevabı işe yararlılığın aranacağıdır. Buradaki işe yararlılık ya da faydalı olma ‘çıkarcılık’ ile karıştırılmamalıdır.

Theoria anlamındaki bilginin mümkün olmadığını öne süren sofistlerin bilgi tartışmasını yürüttüğü nokta *praxis* yani eylem alanıdır. Bilginin pratik – eylemsel değeri ile ilgilenilmektedir. Bilginin eylemsel değeri ise ahlakta ve politikada kendisini göstermektedir. Bilginin ahlaksal değeri, kişinin kendi yaşamını düzene sokması ile ilgilidir diyebiliriz. Bu bilgi benim hayatta kalmamı, düzgün bir hayat yaşamamı sağlamıyorsa bu bilgi ‘faydasız’ bir bilgidir. Ahlak alanında bilginin değeri kişinin kendisi ile ilgili soru ve sorunlara cevaplar bulmasıyla ilgiliyken politika alanında bu soru ve sorunlar *polis*’e yöneltilmektedir. Bilginin politik anlamdaki değeri de kişinin dünyevi sorunlarına –toplumsal olarak- çözüm olmasıyla ilgili gözükmektedir. “Düzgün bir şehir nasıl olacak?”, “Adil bir yönetim nasıl olabilir?” vb. Protagoras bu sorunun cevabını demokraside aramaktadır. O, herkesin demokratik sürece katılmasından yanadır. Herkesi politik sürece katılması ise belli bir donanımı gerektirmektedir

ve bu donanımı biz –eski Yunan felsefesinden hareketle- *politik görüş* olarak nitelendiriyoruz. Protagoras, uzlaşma bilgisinden yana tavır almıştır. Daha önce polis’in içindeki sınıflar ve sınıflar arasından yaşanan çatışmalar üzerine yazdıklarımız hatırlanacak olursa, Protagoras farklı kesimlerin ortak payda da ne şekilde birleştirilebileceğine dair bir tartışma yürütmektedir. Burada Platon’un *Protagoras* diyalogunda konuşan Protagoras’a başvurduğumuzda iki yaklaşım yakalamaktayız: adil ve makul karar verme. Adil karar, her şeyin yerli yerinde olabilmesi demektir. Makul karar verebilmek ise haysiyetin düşünüldüğü bir karardır. Burada kullanılan kelime *aidos*’tur ve utanma, ahlak anlamlarına gelmektedir. O halde makul karar verme, herkesin haysiyetini koruyacak ve herkesin haysiyetine uygun düşecek bir genelleme oluşturabilmek şeklinde düşünülebilmektedir.

Daha önce bilgi bahsi üzerine yazdıklarımızda hareketle bilginin başka kullanımları ve alanları olduğunu unutmamak gerekmektedir. Bunlardan biri bilginin teknik, teknolojik kullanımı olarak gösterilebilir. Bu da bilginin teknolojik anlamda işe yaraması olarak düşünülebilir. Ancak o dönemin filozofları açısından bilimsel anlamda bilgiyi kurmak imkansız olduğundan bilginin teknik, teknolojik kullanımı bulunmamaktadır. Örneğin demokritos atomculuğu öne sürmüştür ancak o dönemin metalcileri tarafından bu bilgi herhangi bir kullanım değeri taşımamaktadır. Yine geriye kalan, pratik bilgisi, bilginin pratik kullanımınıdır. Kişinin kendi sorunlarının, kendi sorunlarının yanı sıra içinde bulunduğu topluma dair sorunların çözülmesine yarayan bilgidir. Bunun yanı sıra, daha önce Sokrates bağlamında açtığımız bir bilgi dalı söz konusuydu: yaşama bilgisi. Buradaki temel soru “Mutluluk bilgisi mümkün müdür?” idi. Bu noktada Yunan bilgeliğinin mutluluk üzerine kurulu olduğunu unutmamak gerekmektedir. Mutluluk bilgisi eylem alanı ile ilgili bir bilgidir. Kişinin yaptığından rahatsız olması ya da olmaması durumuyla ilgilidir. Kişi yaptığından rahatsız olup rahatsızlık doğuran eylemine son verebileceği gibi bu eylemine devam da edebilir ve bu devam mutsuzluluğun devam ettirilmesidir. Yunan dünyası açısından mutsuzluk bir ahlaksızlıktır ve yine Yunan dünyasında mutluluk bilgisi elde edilebilecek bir bilgidir; kişinin kendi *doğasına uygun şekilde yaşaması* olarak tarif edilebilir.

Bilgi hususunda yürütülecek olan bir diğer tartışma ise bilginin aktarımı, yani öğretme hakkında olacaktır. Bu bağlamda, sofistler ve Platon-Sokrates karşıtlığında ortaya çıkan temel soru tartışmanın seyrini oluşturmaktadır: “Erdem öğretilir mi, öğretilmez mi?”. Bu sorunun ortaya atılışının ardında yatan sebep ise daha önce ele alınan sofistlere atfedilen “hiçbir şey bilinemez” sözünde yatmaktadır. “Hiçbir şey bilinemez ise bilinmeyen bir şeyin bilgisi yoktur ve bilgisi olmayan bir şey nasıl öğretilir?” gibi bir karşı çıkış geliştirilmektedir. Ancak, hatırlanacağı üzere, sofistler böyle bir yaklaşıma sahip değildir. Daha önceki bölümde Gorgias’ın sözüne dair incelememizde bunu görmüştük. Sofistler ne her şey bilinir ne de hiçbir şey bilinemez demişlerdir. Parmenides’in anladığı şekliyle varlık bilinemez görüşünü, aynı zamanda , toplumla ilgili konularında bilinebileceğini öne sürmüşlerdir. Örneğin kaptanlık mesleği bilinebilir ve bu meslek mesleği bilen tarafından bilmeyen bir kişiye öğretilir. Çünkü kaptanın sahip olduğu bilgi pratik bir bilgidir. Sofistler de pratik alana dair öğretmenlerde. *Polis* bağlamında sofist açısından bilinmesi gereken yöneticilik bilgisidir. Sofistin öğretme iddiasında olduğu ve bilinebilir olduğunu söylediği şey yöneticilik bilgisi ise onun sahip olması gereken bilgi de budur. Bu nokta şimdilik bir soru işareti ile kapatılabilir.

Ama sofistlere karşı geliştirilen “Hiçbir şey bilinemez / Erdem bir bilgidir / O halde erdem öğretilmez” argümanın sofistler bağlamına kurulamayacağı ortadadır.

4.3. Sofistler: Politika

Sofistler, ‘toplumdaki bütün yasalar insanlar tarafından konulmuştur’ demektedirler. *Nomoi* tikel anlamda kullanıldığı zamanda nomos’tur. Her nomos, toplumdaki uzlaşma diyalektiği içinde kurulmuştur. Bu anlamda, hiçbir nomos’un doğuştan olmadığı söylenebilir. Burada da şu ortaya çıkar ki, aristokratlar için hiç kimse hiçbir yerden nomos kurmamıştır. Modern devlet teorisine geldiğiniz de, hiçbir tanrı hiçbir kralı yeryüzündeki temsilcisi ilan etmemiştir. Fransız devrimi buna giyotinle çok somut şekilde cevap vermiştir. Sofistlerin savunduğu fikir şu şekilde ifade edilebilir: bütün yasalar thesis’tir. İnsanların kendilerinin ortaya koydukları kendi koşullarıyla yarattıkları şeylerdir. Ancak insanlar yasaları oluştururken adaletli olamayabiliyorlar ve adalet her zaman aradığımız bir şeydir. Sofistler yasaların insanlar tarafından ortaya konulduğunu söylemekle birlikte “insanlar”ın içeriği sofistler arasında farklı şekillerde doldurulmuştur. Bir grup yasaları güçlülerin, yani azınlığın kuralları başka bir grup ise güçsüzlerin, yani çoğunluğun kuralları şeklinde ifade etmiştir. Yasalar bir tek kişinin kuralı olabileceği gibi bir grubun kuralı da olabilmektedir. Ama sonuçta ikisini bir düşündüğünüz zaman, yasaları bir grubun kendine göre öteki grubunda kendine göre kurmak istediği görülmektedir. Çok zor olarak görülse de, sofistler bağlamında düşünüldüğünde, adalet zemininde buluşulabileceği yine düşünülebilmektedir. Anlaşılan o ki yasalar ne güçlülere göre ne zayıflara göre kurulmalıdır. Yasalar insanın haysiyetine göre kurulmalıdır. Protagoras’ın sözünü –Platon’un Protagoras diyalogundan hareketle- şu şekilde yorumlayalım: Yasaların ölçütü yasaları yapan insanlardır. Eğer zalim yasalarınız varsa onun yasaları zalim insanlardır. Eğer adil yasalarınız varsa onun da ölçütü adil insanlardır.

4.4. Sofistler: Hakikat ve Din

Sofistler hakikatin akılla bilinmeyeceği konusunda hem fikir gözükmemektedirler. Bu görüş, Ksenophanes’ten aldıkları temel fikire dayanmaktadır. Sofistler, tanrılara neler olduğu açısından bilginizin olamayacağını -bugünkü manada bilimsel bilgiye- ve herkesin hem fikir olacağı bilgiye sahip olamayacağımızı söylemektedirler. Bu söylem Protagoras’tan çıkarılabilir. Protagoras’a göre tanrıların doğası hakkında bizim ne felsefi anlamda ne de bilimsel –bugünkü- anlamda bilgimiz olabilir. Bunun adına daha sonraki günlerde bilinmezlik denmiş olsa da bu tartışma Ksenophanes ile başlamaktadır. Ancak Protagoras’ın söylediği temel şey şu şekilde özetlenebilir: Tanrıların ne olup ne olmadıkları bilinmemekle birlikte toplum içinde yaşayanların devletin dinine ve tanrularına saygı duymaları gerektiğidir. Düşüncesi ile tutarlı olarak bilgi anlamında bilinemezci bir tavır geliştirmek birlikte eylem alanında tanruları tutmaktadır. Din, insanları bir araya getiren ve polis’i bir arada tutan temel ideoloji olarak yorumlanabilmektedir. Gördüğümüz kadarıyla Protagoras’ın tanrıların varlığı ya da yokluğuyla ilgili hiçbir argümanı bulunmamaktadır. Onun için tanrılar inanma ve eylem konusudur. Ancak daha sonraki dönemin sofistleri arasında din ve tanrılar konusundaki görüşler farklılaşmaktadır. Bu dönemin sofistleri arasındaki temel kabul, dinin insanların çıkarları için üretilen masallar, kurgular olduğu şeklindedir ve dinin “iş yapabilecek” bir şey

olarak görmektedirler. Dinin iş yapabilirliğini ise insanlar arasındaki kuralları koymayla ve insanları yönetmeyle açıklamaktadırlar. Üçüncü kuşak sofistlere gelindiğinde ise din tamamen bir aldatmaca ve güçlülerin zayıfları yönetmek için kullandıkları bir şey olarak görülmektedir. sofistler bağlamında din konusunda bir tartışma yürütülmek istediğinde bu hatlara bakmak gerekmektedir.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, Sofistlerin genel bir değerlendirilmesi yapılırken, dil konusunda ayrıldıkları noktalar ve felsefe tarihindeki ayırıcı yerleri ele alınmıştır. Böylece kendilerinden sonrakileri etkiledikleri durumlar da öğrenilmiş olmaktadır.

Bölüm Soruları

1-) Platon'un Kratylos diyalogunda adların keyfi olarak konulduğunu savunan kişi kimdir?

- a) Kratylos
- b) Theaitetos
- c) Hermegenes
- d) Thrasymakhos
- e) Protagoras

2-) Sofistler bağlamında, bilgi söz konusu olduğunda epistemolojik doğruluk bulunamadığı için bilgide ne aranmaktadır?

- a) İşe yararlık
- b) Kesinlik
- c) Değişmezlik
- d) Mutlaklık
- e) Hakikat

3-) "Sofistler ..... anlamındaki bilginin mümkün olmadığını, ancak, ... anlamındaki bilginin mümkün olduğunu öne sürmektedirler" sözünde boş bırakılan yerler aşağıdaki seçeneklerden hangisinde ifade edilmiştir?

- a) Thesis - Theoria
- b) Theoria – Praksis
- c) Praksis – Theoria
- d) Tekhne – Thesis
- e) Praksis – Tekhne

4-) Aşağıdakilerden hangisi sofistlerin ortak özelliği olarak ifade edilebilir?

- a) Kesin bilgi peşinde koşmaları
- b) Hakikat anlayışlarındaki rölativizm
- c) Sanat sorunlarıyla uğraşmaları

d) **İnsanın her şeyin ölçütü olduğunu savunmaları**

e) **Hiçbir şeyin bilinmeyeceğini düşünmeleri**

5-) Aşağıdakilerden hangisi sofistlerin dine yaklaşımları arasında gösterilememektedir?

a) **Dinin işe yarar olduğu**

b) **Tanrıların doğasının bilinebileceği**

c) **Dine saygı duyulması gerektiği**

d) **Dinin masal olduğu**

e) **Yöneticilerin toplumu yönetmek için kullandıkları**

Cevap anahtarı: 1)c-2)a-3)b-4)b-5)b

5. SOKRATES'İN HAYATI VE FELSEFESİ HAKKINDA GENEL BİR GİRİŞ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

5.1. Sokrates Döneminin Özelliklerinin İncelenmesi

5.2. Sokrates'in Felsefesine Genel Bir Bakış

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Sokrates döneminin genel özellikleri nelerdir?
- 2) Sokrate neden ve nasıl idam edildi?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Sokrates dönemi hakkında bilgi sahibi olmak.	
	Sokrates felsefesinin genel yapısını anlayabilmek.	
	Sokrates felsefesindeki temel sorunları öğrenmek.	

Anahtar Kavramlar

- Sokrates
- Atina

Giriş

Sokrates dedinildiğinde ‘Sokrates kimdir?’ sorusunu da sormak durumunda kalmaktayız. Sokrates somut anlamda yaşamış birisi olmasına karşın ‘Sokrates nasıl biridir’ sorusunun cevabına tam anlamıyla bilmemekteyiz. Ona ilişkin anlatılan konular söz konusudur. Sokrates ile ilgili ağırlıklı olarak iki tanıklık vardır. Çok sanatsal olmayan anlatılar olmakla birlikte Ksenophon’un aktardıkları diğer taraf da ise herkesin bildiği Platon’un diyaloglarında anlatılan Sokrates bulunmaktadır Platon’un diyaloglarında anlatılan Sokrates’i hemen hemen herkes bir şekilde tanımakta olsa da ‘Diyalogların dışında Sokrates nasıldı?’ dediğimiz zaman elimizde pek de bir şey kalmamaktadır.

5.1. Sokrates: Atina'nın At Sineği

“Atinalılar, siz Tanrının bir vergisi olan beni mahkûm etmekle ona karşı bir günah işlemeyiniz dediğim zaman, sizin sandığınız gibi kendimi değil, sizi düşünüyorum. Çünkü gülünç bir benzetmeye müsaade edin, beni öldürürseniz, hem büyük, hem cins, ama büyüklüğünden dolayı ağır ve dürtülmek isteyen bir ata benzeyen devleti yerinden oynatmak için, Tanrının musallat ettiği benim gibi bir at sineğine kolay kolay bir halef (yerine) bulamazsınız, ben Tanrının, devletin başına musallat ettiği bir at sineğiyim, her gün her yerde sizi dürtüyor, kandırıyor, azarlıyorum; peşinizi bırakmıyorum. Benim gibi bir kimseyi kolay kolay bulamayacaksınız; onun için, size kendinizi benden yoksun bırakmamanızı tavsiye ederim.”

Sokrates'in bir önemli yönü vardır, o da, iyi bir Atina yurttaşı olmasındandır. Atina'daki yönetim anlayışını beğenmemiş olsa bile yine de Atina'ya bağlı bir filozoftur. Ölüm kararı çıktıktan sonra ısrarlara rağmen kaçmamasının sebebi Atina'ya olan bağlılığı ile açıklanabilmektedir. Diğer filozoflar da, özellikle hem Protagoras hem diğer sofistler de Sokrates'in Atina'sında yaşamaktaydılar. Dünyanın -her zaman- her yerinin Sokrates'in Atina'sı olduğu unutulmamalıdır. Bu hatırlatma ile Atina'nın sürekli kavganın, gürültünün, tartışmanın olduğu bir yer olduğu belirtilmelidir. Dönemin Atina'sında bir yanda savaşlar olmakta, Sparta ile çatışmalar yaşanmakta diğer yandansa demokrasi bir tür oligarşiye ve hatta tiranlığa doğru evrilmektedir. Sokrates, böyle bir ortamda, temel bir soru ile karşımıza çıkmaktadır: “İyi insan nedir?” Onun temel olarak bu sorunun peşine düştüğünü söylemek mümkündür. Yukarıda *Sokrates'in Savunması* adlı eserinden yapılan alıntıdan da anlaşılacağı üzere Sokrates, onu ölüme gönderecek kararı veren Atina yurttaşlarının iyiliği için mücadele ettiğini öne sürmekte ve onu öldürmek isteyen Atina'lılara –biraz da alaycı bir üslup ile- kendisini yargılayacakları yerde maaş vermeleri gerektiğini söylemektedir. Sokrates açısında yaptığı Atina'nın ve Atina'da yaşayanların iyiliğini düşünmekten öte bir şey değildir. Sokrates tarafından Atina da yurttaşları da hantal bir ata benzetilmektedir. Sokrates ise at sineğidir; yani şehrin ve yurttaşları zinde kalmasını sağlayan, onları sürekli uyaran, eleştiren unsurdur. Felsefe tarihinin en önemli politik figürlerinden biri olarak gösterilebilse de, Sokrates, doğrudan doğruya politika ile ilgilenmemiştir. Sokrates mecliste değil, *agora*'da yani çarşıdadır. O, agora'nın, çarşının, pazarın filozofudur. Agora'da karşılaştığı insanlara –Theiatetos diyalogunda da bahsettiği gibi- onları daha iyi yerlere getirmek için sorular sormaktadır. Sokrates, bu renkli meydanda, agora'da tartışmasını yürütmekte, soruları ile şehri ve yurttaşları bir at sineği gibi ‘rahatsız’ etmektedir.

Sokrates'in annesi ebe, babası ise taş ustasıdır. Bu kelimeleri baktığımız vakit şunu görmekteyiz: eski Yunan'da ve geleneksel kültürlerde ebeler doğurma yeteneğini yitirmiş kadınlar arasından seçilmektedir. Kendileri doğum yapmaz ama doğurturlar. Bizim açımızdan bu şu şekilde yorumlanmaktadır: Sokrates'te tıpkı annesi gibi ama farklı bir tarzda ebedir. O, insanların fikirlerini doğurtmaktadır ve bunu sorular aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Sorular ile insanları açmakta ve kendilerini tanımalarını sağlamaktaydı. Babasının taş ustası olması ise yontma anlamına gelmektedir. Sokrates, agora'nın at sineği olarak her girdiği tartışmada, hem kendini hem de tartıştığı insanları yontan biridir. Yani tartışmanın tarafları, tartışmanın sonunda

tartışmadan önceki hallerinden farklı bir halde tartışmadan çıkarlar; Sokrates'in baş karakteri olduğu diyaloglar okunduğunda bu açıkça görülecektir. Nitekim felsefe de budur.

Platon'un *Sokrates'in Savunması* adlı eserini, yazılmış en önemli eserlerden bir olarak görmek mümkündür. Burada Sokrates'in nasıl suçlandığı ve Sokrates'in bu suçlamalara karşı yürüttüğü tartışma görülmektedir. Sokrates'in sofistler ile ilgisi de hem Sokrates'i hem de sofistleri anlamak açısından önemlidir. O da, tıpkı sofistler gibi, 'insan'a yönelmiştir. Sofistler ve ilk filozoflar arasındaki ayrım Sokrates bağlamında da geçerli gözükmemektedir. Sokrates de göğün yedi kat altı ve üstüne değil, topluma ve insana yönelmiştir. Sokrates'e dair şimdiye kadar aktardıklarımızdan da anlaşılacağı üzere, Sokrates cevaplar değil sorular yığını olan bir filozoftur. Onun sorduğu temel sorular şu şekilde sıralanabilir: "İnsan nedir?", "İyi hayat nedir?", "Mutlu hayat nedir?", "Adalet nedir?", "Güzellik nedir?", "Dürüstlük nedir?", "Ahlaki anlamda iyi nedir?". vb. Bu sorulara bir cevap bulmuş mudur?- Bizim açımızdan bulamamıştır. Ancak araması her zaman daha iyidir. Sokrates'i Sokrates yapan da bu 'arama' olarak gösterilebilir. Her gün gelip tartışmalar yürüttüğü agora'da tartışmaları ortaya çıkaran bu 'arama'dır. Bilindiği üzere, Sokrates'in arayışının sonu ölümle sonuçlanmıştır. Şimdi bu kısmı biraz açalım. Sokrates yargılanması mecliste gerçekleştirilmektedir ve karar alma usulü el kaldırmadır. Dönemin demokrasisi "el kaldırma" demokrasisi olarak tanımlanabilir. El kaldıranların el kaldırılacak konu hakkında yetkin olmaları ya da olmamaları ise önemli gözükmemektedir. Yargılayan bir jüri ve el kaldıracak bir meclis vardır ve jüri Sokrates'i suçlu olarak görmektedir. Yunan tarzı demokrasinin temel sorunlarından biri temel hak ve özgürlüklere sahip olmamasıdır. Ölüm -bizce- en hafif ceza olarak gözükmemektedir. Sokrates *bu anlamıyla* demokrasiye karşıdır. Sokrates'in karşı olduğu insanların kendi kendilerini yönetmeleri değildir. Sokrates'in itirazı kendi yönetmeyi bilmeden şehri yönetme isteğindedir. Bu da Sokrates'in ağzında şu şekilde yorumlanabilir: "Başkalarını yönetmeden önce kendini yönetmeyi öğren." Bu açıdan Sokrates'in felsefesi kişinin kendini düzeltme, kendini yönetme felsefesi olarak da tanımlanabilmektedir. Mevcut Yunan tarzı demokrasiye karşıdır çünkü bu demokrasi içinde hiçbir güvence söz konusu değildir ve el kaldırma usulü ile herkes Sokrates'in kaderini paylaşabilir. Sokrates bu karşıtığa rağmen bazı bilgiler şehri yönetsin gibi bir öneriyle de gelmemektedir. Onun önerisi, daha çok, şu şekilde ifade edilebilir: Hepimiz bilge olalım. Olup olamayacağımıza dair sorunun cevabını ise okuyuculara bırakmayı tercih ediyoruz.

Platon'un Kriton diyalogu'nda Sokrates'in cezasını verdikleri zaman bir bayram olduğu aktarılır ve bayram günü geleneksel inanç gereği uğursuzluk getirmemesi için insanlar infaz edilmemektedir. Yine bu diyalogda Minatauros -Girit adasındaki Minatauros boğası- boğası figürü dikkat çekici gözükmemektedir. Oradan bir gemi gelecektir. Bu, Atinalıların her sene kutlamış olduğu bir bayramdır ve o gemi gelirken Sokrates hücreindedir ve hücreinde felsefe yapılmaktadır. Kriton diyalogu -bizim açımızdan- iç ve dış olarak yorumlanmaktadır. Minatauros boğası labirente hapsedilmiş ve insanları yiyen bir canavardır. Burada metaforik bir oyun söz konusudur. Aynı şekilde Sokrates'te bir hücrede kapalıdır ve bu metafor aracılığıyla da Sokrates Minatauros canavarına benzetilmektedir. Sokrates oraya hapseden Atina'dır. Ancak Sokrates insan yiyen bir canavar değil, annesinin mesleğinden de hareketle, insandan insan doğurtan bir filozoftur. Phaidon diyalogu ise Sokrates'in son anlarının

aktarımıdır. Burada da felsefe yapılmakta, “Ölümden sonra hayat var mı yok mu?” üzerine konuşulmakta ve sonrasında Sokrates zehrini içmektedir.

Bu noktada bir parantez açmayı ve “Sokrates ve Nietzsche neden yan yana geldi?” sorusuna cevap vermeyi uygun gördük. Sokrates Phaidon diyalogunda ölürken öğrencilerinden ya da arkadaşlarından birine şöyle demektedir: – Asklepios -yarı insan yarı tanrı şifa tanrısıdır. İnsanlar şifa buldukları zaman Asklepios geleneğinde Asklepion denilen yerler vardır, buralar şifahanelerdir ve insanlar iyileştikten sonra buralara bir horoz bağışlarmış. Kurtulmasının sonucunda bağış yaparlarmış. Sokrates ölmeden önce arkadaşından horozu unutmaması gerektiğini hatırlatınca Nietzsche buna şöyle bir yorumda bulunmaktadır: ‘Sokrates hayatı hastalıklı olarak görüyordu. Ölünce hastalıktan kurtuldu, kurtulacağını düşünüyordu. Onun içinde horoz verdi.’ Bu yorum da –genel olarak- itibarlı olarak görülmüştür. Ancak biz buna farklı bir şekilde yaklaşmaktayız: ‘Horoz’ olayı öncelikle günün doğuşuyla bağlantılıdır. Bizim açımızdan, Sokrates, ‘Arkadaşlar ben hayatı sağlıklı bir şekilde yaşadım. -Nietzsche’nin dediği gibi hiçbir zaman hastalıklı olarak değerlendirmez hayatı Sokrates ve hayatı yapabileceğimin en iyisini yaparak yaşadım demektedir.- Yapabileceklerimi yaptım ve sağlıklı bir şekilde gidiyorum’ demektedir. Sağlıklı yaşam, Sokrates açısından sadece ve hatta bedenle ilgili değildir; sağlık yaşam, iyi düşünülmüş, iyi yaşanmış bir hayattır. Bilgece bir yaşam sürmektir. Bu anlamda, bizim yorumumuz açısından, ‘horoz’ sağlıklı bir hayatın bağışı olarak düşünülmektedir. Bu dünyada nasıl yaşadıysan öyle ölürsün denilebilir. Sokrates belli ki insan hayatına uygun yaşamıştır ama anlaşılan onu öldürenler o haysiyette değildirlir.

5.2. Kehanet’in Cevabı: Sokrates

Birgün birinin kehanet tapınağına gidip şu soruyu sormasıyla ‘cevap’ açığa çıkmış ve Sokrates’in ‘arama’ yolculuğu başlamıştır: “Yunan dünyasındaki en bilge insan kimdir?” Kahinin soruyu sorana cevabı Sokrates olmuştur. Sokrates’e bu söylenir ve Sokrates’in ‘arama’ yolculuğu da başlar. Sokrates bu kehaneti –Platon’un diyaloglarında aktarıldığı üzere- tartışmalarında da kullanmaktadır. Çünkü birçok ‘bilgin’ vardır o dönemde ve Sokrates ise ısrarla bilmediğini söyler. Sokrates’in yolculuğu, bu bağlamda, kehaneti doğrulama yolculuğu olarak da yorumlanabilir. Kuşkusuz Sokrates ironik bir kişi, ironiyi iyi kullanan bir filozoftur. [*İroni*, yakmak – ısıtmak demektir.]. Sokrates, kahinin bu söylediğini doğrulamak için agora’da karşısına çıkan ve her şeyin bildiğini sanan kişilerle tartışmaya girmektedir. Bu tartışma sırasında her şeyi bildiği sanan kişi Sokrates’in soruları karşısında neyi bildiğini şaşırılmış bir hale gelmektedir. Bu, Sokrates’in en büyük marifetidir. Bildiğini sanan kişilerle tartışmakta ve sorularına karşılık gelen cevapları tutarlı ve tutarsız olarak tasniflemektedir. [Phaidros diyalogunda soruların dışına çıkıldığı vakit şaşırılmaktadır ve hiç çıkılmamış gibi devam etmektedir.]. Adaletin ne olduğuna dair bir tartışmaya girildiğinde Sokrates ne “A” fikrini savunanın ne de “B” fikrini savunanın aslında ‘adalet’i bilmediğini göstermektedir. Diyaloglardan da bilindiği üzere birçok konuda bu şekilde tartışmalar yürütülmüştür ve bu tartışmaların sonucunda Sokrates kehanetin haklı olduğunu düşünmüştür. Çünkü birçokları bilmediklerini bildiklerini sanmaktayken, Sokrates’in bilgeliği bilmediğini bilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu, sokratik ironi yöntemin bel kemiği olarak görülebilir. Sokrates’in yöntemi, bir başka açıdan, ‘çıkılmaz sokak’ olarak nitelendirilebilir. Bunun sebebi tartışmanın

sonunda elle tutulur bir cevabın çıkmaması gösterilmektedir. Ancak çıkmaz sokak demek, aslında en azından ‘o sokağın’ çıkmaz olduğunu bilmektir. Felsefe de çıkmaz sokaklara girip çıkmaktır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde Sokrates'in idamına yol açan süreci ve Sokrates'in felsefi tutumunu inceledik.

Bölüm Soruları

1-) Felsefe tarihinin önemli isimlerinden biri olan Sokrates'i doğrudan kendi yazdıkları üzerinden bilmemekle birlikte bazı aktarımlar üzerinde tanımaktayız. Bu bilgiden hareketle, aşağıdaki seçeneklerden hangisinde Sokrates'i bize aktaran isimler doğru bir şekilde verilmiştir?

- a) Platon – Ksenophanes
- b) Platon – Ksenophon
- c) Platon – Protagoras
- d) Platon – Gorgias
- e) Platon – Parmenides

2-) Sokrates'in yargılanması sürecindeki konuşmalarının ve yargılandıktan sonra zehri içmeden önce hücrelerinde geçen felsefi tartışmaların yer aldığı Platon diyalogları aşağıdaki seçeneklerden hangisinde doğru şekilde sıralanmıştır?

- a) Sokrates'in Savunması – Kratylos – Menon
- b) Sokrates'in Savunması – Kriton – Yasalar
- c) Sokrates'in Savunması – Phaidon – Devlet
- d) Sokrates'in Savunması – Theaitetos – Kratylos
- e) Sokrates'in Savunması – Kriton – Phaidon

3-) Nietzsche, Sokrates'in ölmeden önce bağışladığı horoz üzerine aşağıdaki yorumlardan hangisini yapmaktadır?

- a) Sokrates'in hayatı hastalıklı olarak görmektedir.
- b) Sokrates iyi bir hayat yaşadığını düşünmektedir.
- c) Sokrates mutlu bir yaşam sürdüğünü düşünmektedir.
- d) Sokrates tanrılara inanmamaktadır.
- e) Sokrates bu bağışı yapmaya mecbur bırakılmıştır.

4-) Sokrates'in felsefesi aşağıdakilerden hangisi ile nitelendirilebilir?

- a) Dogmatik felsefe
- b) Akış öğretisi
- c) Çıkmaz sokak felsefesi
- d) Rölativizm
- e) Doğa felsefesi

5-) Sokrates'in sofistlere, yönetim bilgisinin öğretilmesi bağlamında, getirdiği en temel eleştirilerden biri aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Yönetim bilgisinin mümkün olmadığını düşünmektedir.
- b) Doğa olaylarının açıklamaları bilinmeden yönetim bilgisi öğretilemez demektir.
- c) Yönetim bilgisi rölativist bakış açısıyla mümkün değil demektir.
- d) Yönetim bilgisinden önce kişinin kendisini yönetmeyi bilmesi gerektiğini söylemektedir.
- e) Yönetim bilgisinde iknanın olmaması gerektiğini dile getirmektedir.

Cevap anahtarı: b-e-a-c-d

6. SOKRATES'İN FELSEFESİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

6. SOKRATES'İN FELSEFE ANLAYIŞI

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Sokrates'in bilgi anlayışı nedir?
- 2) Sokrates'in bilgi anlayışındaki temel kavramlar nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Sokrates'in felsefesini öğrenme.	
	Sokrates'in bilgi anlayışındaki temel kavramları açıklayabilmek.	

Anahtar Kavramlar

- Sokrates
- Diyaloglar
- Felsefe
- Hakikat arayışı
- Yaşama bilgisi

Giriş

Bu kısımda da Sokrates'in incelenmesine devam edilecektir. Daha önceki bölümlerde değinildiği üzere Yunan düşüncesinde *theoria* bilgisi bağlamında belli çıkmazlar ile karşılaşılımtı. Sofistlerde olduğu gibi Sokrates'te de bilgi, eylem alanıyla ilişkide bulunmaktadır. Sokrates'in aradığı bilgi, tam manasıyla, hayat bilgisidir; insanın kendisini tanınmasının bilgisidir ve bu da Sokrates'in en temel fikirlerinden biri olarak gösterilebilmektedir.

6.1. Tapınaktaki Yazı: *Kendini Tanı!*

“*Gnotin Sauton*”, yani “*kendini tanı-bil!*” ifadesi kişinin kendine sorduğu “Ben kimim?, Neyim..vb” sorulara işaret etmektedir. Bu bağlamda, Sokrates’inde bu sorunun peşinde olduğu ifade edilebilir. Sofistlerde *arete* kavramını ustalık, marifet, yöneticilik ustalığı vb anlamlarıyla anmışsak da bu kavramın Sokrates’teki karşılığı yaşama ustalığıdır. Sokrates’te yöneticilik ustalığından, başkalarının yontulmasından önce kişinin kendini yontma, kendi yaşamını yönetmesi gelmektedir. Babasının taş ustalığı bu noktada akılda tutulmalıdır. Sokrates taş ustası olmayı başkalarının yontulması olarak değil ‘kendi’nin yontulması olarak ortaya koymaktadır. Sokrates eylem bilgisinin peşindedir ve bu kişinin hayata kendisini hazırlaması şeklinde aktarılabılır. Peki, eylem bilgisini en ‘sağlam’ şekilde nasıl kurabilirim? Yunan dünyasının en önemli –belki de takıntılı- yönlerinden biri tanım arayışıdır. Eğer tanım varsa doğru bilgi vardır. Bu bağlamda Yunan dünyası “tanımların dünyası” olarak tasvir edilebilir. Sokrates’te tanımların dünyasının bir yurttaşdır ve tartışmalarında izlediği yöntemle ulaşmak istediği tam da budur. Örneğin, Sokrates, “Hayatın anlamı nedir?” dediğinde, peşi sıra, “anlam nedir?”, “hayat nedir?”, “iyi yaşam nedir?” vb sorularını eklemektedir. Sokrates’in bu yöntemini biraz daha açalım. Misal, adalet üzerine bir tartışma yürütülürken, Sokrates, adalet ile ilgili tek tek durumları ortaya çıkarmaktadır. Adalet’e dair ne geçiyorsa, adil olan’a dair ne geçiyorsa toplar, biriktirir. Bu toplama *historia*’dır; birbirinden farklı konuları toplamak, biriktirmek, araştırmaktır. Toplamayı ve biriktirmeyi takip edecek olan ise *Skeptemoi*, yani elemedir, toplanan bilgilerin elekten geçirilmesidir. İncelenen terime ilişkin birçok örnekler toplanır, terimin geçtiği tek tek bütün örnekler biriktirilir. Daha sonrasında ortak olanlar ve olmayanlar ayrıştırılır. Sokrates bununla yetinmemektedir ve araştırmayı, tartışmayı farklı bir yöne evriltir: “[Örneğin] Adelete dair tek tek örnekleri topladık ancak adaletin kendisini konuşalım.” Bir çerçeve, bir sınır çekilmiştir. Felsefe etkinliğinin en önemli öğeleri de bunlardır diyebiliriz. Felsefe, toplananları (*historia*) yerli yerine koymak, elemek (*skeptemoi*)tir; *theoria* dağınık olanı yerli yerine yerleştirmeye, yani tasnif etmedir, düşüncenin coğrafyasının çıkartılmasıdır. Sokrates’in ‘çıkılmaz sokak’ yöntemine giden yolun basamaklarının bunlar tarafından örülmüş olduğunu ifade etmek mümkündür.

6.2. Sokrates: *Tanımların Peşinde*

Tanımı şu şekilde formüle edebilmek mümkün: “a,b’dir”. Tanımda bir yüklem, bir de onun yüklendiği özne bulunmaktadır. ‘Kavram’ dediğimiz şey de yüklem anlamına gelmektedir. “İnsan akıllıdır” denildiği vakit, buradaki *akıllılık* bir kavramdır, yüklemdir ve insana yüklenmiştir. “a,b’dir” şeklinde ifade edilen tanım içerisinde “a” öznedir ve özne hem bir alt küme hem de birey olabilmektedir. Yüklenen ise daha üst daha geniş bir kavramdır. Örneğimizi tekrarlayalım: “İnsan akıllı varlıktır.” Bu tanım içerisinde hem ‘insan’ hem ‘akıllı’ hem de ‘varlık’ kavramları bulunmaktadır. Bu kavramları ortaya sermekle, yukarıda da değindiğimiz gibi, toplamayı gerçekleştirmiş bulunmaktayız. ‘Varlık’ kavramı en genel olandır ve altında ‘insan’ kavramı yer almaktadır ve ‘akıllı’ kavramı ile de insan ‘diğer’ varlıklardan ayrıştırılmaktadır. Sokrates, izlediğimiz yol bir örnek olacak şekilde ifade edilirse, tanımların peşindedir. Tanım da, genellikle, kavramların – terimlerin tanımlarıdır. [Adalet, güzellik, iyilik, adil, hak, bilgelik gibi kavramların, hayatımızı şekillendiren ahlak bilgisi, hayat bilgisinin

olabilmesi için bu kavramlara dair ciddi bir yönelim gerekmektedir.] Sokrates'in Kratylos diyalogunda aradığı da budur: kavram nedir? Nitekim, kavram olmadığı sürece düşünme imkanları da ortadan kalkmaktadır. Felsefe, kavramların araştırılması ve kavramlar üzerine düşünülmesidir. Sokrates'in kavramların ne olduğunu düşündüğünü belirtmekle birlikte bu konuda başarıya ulaştığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Bu kısım, Platon üzerinden açıklık kazanacaktır. Sokrate'in yaşama bilgisini aradığı temel sorusu "nasıl erdemli olabilirim, erdemli bir hayat sürebilirim?" şeklinde ifade edilebilir. Bunu, "Erdemli olmanın, arete'nin koşulları nelerdir?" vb soruları izlemektedir. Burada bir parantez açalım ve Nietzsche'nin Sokrates eleştirisini irdeleyelim. Nietzsche, Sokrates'i "insanlar bilerek ve isteyerek kötülük yapmazlar, gerçekleştirdikleri eylemin kötü olduğu bilgisine sahip olsalar bu eylemi gerçekleştirmez" fikri üzerinden entellektüalist ahlaka sahip olmakla eleştirmektedir. Her eylemin belli bir gerekçesi olabileceği gibi, bu, her gerekçenin doğru ve bilinen bir şey olduğunu göstermemektedir. Bunun yanı sıra tarafımızca da Nietzsche'nin eleştirisi yerinde bir eleştiridir; insanlar gerçekleştirdikleri eylemin kötü olduğunu bilmelerine rağmen vazgeçmeye bilmemektedirler.

6.3. Sokrates'in Eylemlerine Eşlik Eden Ses: *Daimon*

Sokrates insan doğasına karşı iyimserdir. Sokrates insanın kötü bir varlık olduğunu düşünmemektedir. Modern tasavvura göre, Hobbes'un insan doğası kötüdür, insanlar birbirlerini acımasız kurtlar gibi yerler, fikrinden dolayı insan doğası kötüdür fikri baskın gözükmemektedir. Mezopotamya derinlerine inen dinlerine baktığınız zaman da insanın kötü bir doğası olduğuna dair fikir bulunmaktadır. İnsan, ne modern dünya ne de Mezopotamya derinliklerindeki fikirler ile sınırlandırılabilir. En azından Sokrates bağlamında, onun, insana ve insan doğasına güvendiğini, bu konuda iyimser olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Sokrates'e insanın bu 'iyi' yönünün işlenmesi gerekmektedir. O zaman, Sokrates'in insanın işlenmediği vakit bozulabileceğini düşünen ve bu bozulmaya karşı mücadele eden filozoflar sınıfında yer aldığını söylemek mümkün gözükmemektedir. İnsanın 'iyi' yönünün ortaya çıkartılması –tırnak içinde- beslenmesi gerekmektedir. Sokrates'te bu iyi ortaya çıkışı insanın eylemlerine eşlik eden ve insanları uyaran içlerindeki sestir. Bu ses modern dünyada vicdan¹⁷ olarak anlaşılabilir. Bu kelime, Sokrates'te, *daimon*'dur. Sokrates'in içindeki ses, onun kendi eylemleri yargılayan bir sestir. Sokrates'te eylemin 'iyi' mi yoksa 'kötü' mü olduğuna dair bir bilinç olduğu söylenebilir. *Daimon* eski Yunanda cin, kader anlamına gelir. Kader; pay, ölçü demektir. Kader size ölçünüzü hatırlatmaktadır. İçimdeki ses beni ölçüye götürmektedir. Bunun sebebi, yani ölçüyü bulmamı söyleyen sesin beni uyarmasının sebebi ise, *hybris*'tir, içinde olduğum densizlik veya kibirdir. Ölçünün bulunması ise *harmonia*'dır. Bu, insanın aklından kötülük geçmiyor anlamına gelmemelidir. Bir yanda *Eu daimon* diğer yanda *kakadaimon* bulunmaktadır, yani insanın aklından kötülük de geçmektedir. *Eudaimon* insanın kendi doğasına, fitratına uygun yaşaması halidir ve güzel bir kadere maruz kalmak demektir. *Kakadaimon* ölçünün kötü olması, kişinin yapmaması gerekeni yapmasıdır. Bu hususta son

¹⁷ Vicdan kelimesi mevcut demektir. Batı dillerinde vicdan kelimesinin karşılığı da, birlikte bilmek demektir.

olarak belirtilmelidir ki, her vicdan da kişiye, topluma göre değişir. Burada Sokrates'in içindeki ses, eyleminin kötü olduğunu yargılayan, ona söyleyen kendi bilincidir.

6.4. Sokrates: Nasıl Bir Yaşam Sürmeli?

Erdem öğretilir mi? Erdemden kastımız herhangi bir meslek ise o mesleği bilenler bilenler tarafından düzgün bir şekilde öğretilir olduğunu ifade edebiliriz. Kaptanın kaptanlık mesleğini öğretebilmesi gibi. Ama sorun şudur: erdem belli koşullar altında belli insanlara belli insanlar tarafından öğretilir. Herkes her erdemi herkese öğretememektedir. Ancak bu tartışmayı daha fazla detaylandırmayacağız. Yunanlılar'da erdem derken meslekten giderseniz, mesela ayakkabıcının erdemii iyi ayakkabı yapmak olarak düşünülebilir. Önce malzemesini bilmek zorundadır. Hangi malzemeyle çalışıyorsun? Ayakkabının hangi amaca göre ve nasıl yapılacağını bilmek zorundadır. Erdem meslekse, malzemenin bilinmesi gerekmekte, malzemenin hangi amaca uygun şekilde yapılacağı, nasıl yapılacağı bilinmeli ve bunun yanı sıra mesleğin öğretimi de bilinmelidir. Bir nesnenin bir varlığa uygun olması demek, Yunanlılar'da *ergon* kelimesi ile karşılanmaktadır. Ergonomik kelimesinin kökeni de bu kelimedir. Burada söz konusu olan mesleki erdem değil insanın erdemidir. O zaman, "insanın erdemi, ergonomisi, insana uygun olan nedir?" sorusu sorulmalıdır. Taş ustalığı fikrini ortaya çıkartalım. *Ergon*, önce insan denen malzemeyi anlamaktır. Ayakkabı ve ayakkabı ustası örneğinden hareketle *ergon*'u insanı uyguladığında öncelikle nasıl bir malzemeyle çalışıldığına dair bilgi sahibi olmak gerekmektedir. İnsan nasıl bir malzemedir? –iyi bir kumaş mıdır yoksa kötü bir kumaş mıdır?- Sokrates'e göre iyi bir kumaştan yapılmış olmasına rağmen bozulabilir. İkinci kısım ise amaca uygunluk idi. Peki, insanın amacı nedir? Ahlaklı olmak, mutlu olmaktır. Mutlu olacak şekilde hayatını şekillendirmesidir. Hayatını düzenlemesi gerekmektedir. Elinde olanı bilmek, ne fazlasına göz dikmek ne de azıyla yetinmek olarak anlaşılabilir bu düzenleme. Ancak insan bir ayakkabıdır değildir. Bu unutulmamalıdır. Yunan açısından insan akıllı bir varlıktır. O halde akla uygun, *phusis*'e uygun şekilde yaşamak ve davranmak gerektiğini söyleyebiliriz. Sokrates'te hayata uygun bir hayatı hazırlaman gerekmektedir. Çünkü hazır olarak bu halde değildir. İnsanın amacı akıllı varlık olmak ve de mutluluktur. Mutluluk insanın uyum içinde olabilmesidir. Hayat, insanın zorluklara, ölüme de hazır olabilmesi demektir. O zaman sorumuz şudur: "ergonun nedir, amacın nedir?", "Bu amacını nasıl gerçekleştireceksin?" Bu amacın; hayata, Yunan tarzı akla ve mutluluğa uygun olmalıdır. Mutlu değilsen, Sokrates'te 'sıkıntı' var demektir. Ahlaki anlamda sıkıntının var demek de kötü yaşıyorsun demektir. Ölüm korkusu da kötü yaşamın belirtisi demektir. Sokrates ise ölümden korkmamıştır, iyi bir yaşam yaşadığına inanmış ve ölmeden önce horozu bağışlamıştır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, Sokrates'in felsefesine genel bir bakış ile bakılıp, ana hatları ortaya çıkarılmıştır.

Bölüm Soruları

1-) Sofistlerde daha çok yöneticilik ustalığı anlamıyla kullanılan *arete* kavramı Sokrates bağlamında aşağıdakilerden hangisi ile karşılanmaktadır?

- a) Bilgi ustalığı
- b) Dil ustalığı
- c) Tanım ustalığı
- d) Yaşama ustalığı
- e) Hiçbiri

2-) Sokrates'in diyaloglar içerisinde tartışmalarda toplayarak ve eleyerek ulaşmaya çalıştığı temel şey aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Tanım
- b) Algı
- c) Duyum
- d) Doğa olayları
- e) Hiçbiri

3-) "İnsan akıllı varlıktır" yargısında en genel kavram ve onun altında yer alan kavram aşağıdakilerden hangisinde doğru şekilde verilmiştir?

- a) İnsan – varlık
- b) Akıllı – varlık
- c) İnsan – akıllı
- d) Varlık – insan
- e) Akıllı – insan

4-) ".....'ta insan doğası kötü iken Sokrates insan doğasına karşı iyimserdir." sözünde yer alan boşluğa aşağıdaki seçeneklerde yer alan filozoflardan hangisi getirilmelidir?

- a) Rousseau
- b) Descartes

c) Leibniz

d) Kant

e) Hobbes

5-) Sokrates açısından *daimon* aşağıdakilerden hangisiyle açıklanabilir?

a) Eylemlerine yön veren ve neyin doğru neyin yanlış olduğunu söyleyen iç ses

b) Hep 'iyi' olanı ortaya çıkaran bir iç ses

c) Bilginin ölçütü olan şey

d) Algının olabilmesini sağlayan yapı

e) Dünyayı olduğu gibi anlamamanın ölçütü

Cevap anahtarı: 1)d-2)a-3)d-4)e-5)a

7. PLATON VE PLATON'UN FELSEFE ANLAYIŞININ İNCELENMESİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

7.Platon'un Felsefe Anlayışı

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Platon felsefesinin ortaya çıkış koşulları nelerdir?
- 2) Demokrasinin Platon üzerindeki etkisi nasıl açıklanabilir?
- 3) Sofistler ve Platon ilişkisi nasıl ele alınabilir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Platon felsefesini anlama.	Okuma, soru-cevap, eleştiri.
	Platon'un arka planındaki filozoflar	Okuma, soru-cevap, eleştiri.
	Platon ve diyaloglar	Okuma, soru-cevap, eleştiri.

Anahtar Kavramlar

- Platon
- Atina
- Diyalog
- Eros

Giriş

Felsefe tarihinin en önemli filozoflarından biri sayılan Platon¹⁸'a gelmiş bulunmaktayız. Çalışmamızın bu kısmı, Platon'un felsefesine giriş niteliği taşımaktadır. Nitekim çalışmanın bundan sonraki bölümleri Platon'un felsefesinin incelenişine ayrılmıştır. Bu kısımda ise Platon'a hem içinde yaşadığı dönem hem kaleme aldığı diyaloglar ve diyaloglardaki temel yaklaşımları hem de felsefesinin arka planında yer alan filozoflar açısından yaklaşılabilecek ve temel kavramlarına değinilecektir.

---

¹⁸ *Platon* kelimesi heybetli, geniş omuzlu, geniş göğüslü adam anlamına gelmektedir. Zannedilen o ki Platon boylu poslu biriymiş.

7.1. Platon'un *Polis*'i ve *Polis*'in Platon Üzerindeki Etkisi

Filozofların dönemi, önemli geçiş dönemleri, bozulma ve kurulma dönemleri ile paralellik göstermektedir ve Platon'da böyle bir geçiş döneminde yaşamaktaydı. Bu, Platon açısından önemli bir yerde durmaktadır. Bunun sebebi Yunan'da, *polis* içerisinde yaşanan politik çekişmeler, *polis*'in çökmeye başlaması olarak gösterilebilir. *Polis*'e karşı devlet ve imparatorluk fikrinin geliştiği bir döneme girilmektedir ve bu fikrinde başında İskender'in babası Philip, yani Makedonyalılar bulunmaktadır. Yunan *polis*'inde yaşanan ciddi sıkıntıların en önemli örneğinin ise Sokrates ile beraber ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Aristokratlar ile demokratlar arasındaki kavga, daha sonra demokratların kendi aralarındaki kavga, sonrasında veba salgını vs. Yunan demokrasisini iyice içinden çıkılmaz bir hale sokmaktadır. Nitekim Yunan demokrasisi kısa bir süre sonra da Platon'un zamanında diktatörlüğe doğru evrilecektir. İşte Platon bu dönemde eleştirilerini yapmaktadır. Sokrates ve sofistlerin arasında geçen tartışmalar felsefe tarihinde önemli bir yerde duran verimli tartışmalar olarak değerlendirilebilir. Platon'un döneminde ise daha önce değinmiş olduğumuz 2.,3. sınıf sofistlerin ön planda olduğunu görmekteyiz. Çatışma da, uzlaşma da bir zeminle mevcut olabilmektedir. Ancak zemin kaybolmuştur. İkna iki anlamlı bir kelimedir. İlk anlamıyla *kani* olmaktır, yani bir taraf tutarlı argümanlar ortaya koyar ve diğer tarafı koyduğu argümanlar ile ikna eder. İkinci anlamı ise bir tarafın görüşünü karşı tarafın -turnak içinde- saflığından ve aptallığından faydalanarak kabul ettirmesi olarak ifade edilebilir. Yaşanılan çağ, tam da böyle bir çağdır. Platon'un böyle bir ortamda yaptığı ise -hocasından gördüğü şekliyle- insanları tartışmaya davet etmek olmuştur. 'Evet, bize anlatılanlara doğrudan *kani* olmayalım ve oturup gerçeğin, doğruluğun ne olduğunu tartışalım, soruşturalım' şeklinde ifade edebileceğimiz bir yaklaşıma sahip olduğu söylenebilir.

7.2. Çıkmaz Sokakların Rehberi: *Diyaloglar* ve Temel Kavramlar

Platon, hemen hemen çoğu filozof gibi yazıya inanmamaktadır. Bunun sebebi ise yazının fikirleri boğacağı ve donduracağı düşünülmesidir. Bu nedenle Platon diyalog tarzında yazmaktadır. Bu noktada *Epikharmos*'tan etkilendiğini söylemek mümkündür. Diyalog tarzı tartışmadır ve diyalogun okuyucusu tartışmanın seyrini takip ederken adeta bir tiyatroydaymış, tartışmanın içindeymiş gibi hissetmektedir. Platon'un diyalogları birçok felsefe tarihi eserinde tasniflenmiştir. Bu tasnif, genellikle, ilk-orta-son dönem şeklinde yapılmakla birlikte bizim açımızdan çok da önemli bir yerde durmamaktadır. Özellikle ilk dönem diyalogları üzerine yapılan yorumlar, bunların bir sonuca ulaşmadığını ileri sürmektedir. Ancak sonuca ulaşmamak da bir sonuca ulaşmaktır. Girilen yol çıkmaz sokaktır ve bu bir sonuca ulaşılmadığı anlamına gelmemektedir. Tam tersine, girilen sokağın çıkmaz sokak olduğu bilgisi elde edilmiştir. Platon diyalog şeklinde yazması felsefesi ve yöntemi açısından da önemli ipuçları sunmaktadır. Diyalog yazımı onun dogmatik bir filozof olmadığını göstermektedir. Fikirlerinin kesinkes doğru olduğuna inanmamaktadır ve inandırmaya da çalışmamaktadır. Fikirlerini tartışmaya açmakta ve okuyucuyu da bu tartışmaya ve arayışa dahil etmektedir.

Platon'da 'felsefe'den söz edildiğinde temel kavram *aşk*tir. Aşk, bir varlığın yokluğunu hissetmektir. Yokluğunu hissettiğiniz şey ise bilgeliktir. Yokluğunu hissediyorsanız zaten o

aşk, gerçek aşk vardır. Gerçek aşk sahiplenmedir, tahakküm değildir. Gerçek aşk sizi dönüştüren bir aşktır. Platon'da Philon'un başındaki dostluk ve daha sonraki Symposium diyalogunda anlatılan *Eros* muhteşem bir aşk olarak karşımızda durmaktadır. Sizi dönüştüren bir aşktır. Her şeye de tahammül etmenizi sağlamaktadır. Bu anlamda Platon aşktan bahsettiği anda güzel varlıklardan, dünyanın seyredilmesinden yanadır. Güzellikten nasip almamış biri, Platon'a göre, bilgelikten de nasip alamamaktadır. Hayvanlardaki, bitkilerdeki, insan yüzlerindeki güzelliği anlamadığınız sürece felsefe yapamazsınız. Descartes ve sonrası filozoflara karşı antik dönemin philosophos'ları güzelliği anlayan kişilerdir. Nitekim Platon'da felsefe güzel nesnelerin seyri ile başlamaktadır. Platon'un önemli kavramlarından bir tanesi de *anamnesis*'tir. Platon ince oyunlar yapmaktadır. Ona göre güzel şeyleri seyrederek, sanki güzel şeyleri güzel şeyleri doğrudan doğruya görmeyi hatırlamaktasınızdır. Platon'un diyaloglarının masallarla, oyunlarla, mesellerle, mitoslarla dolu olduğu söylenmelidir. Kimi zaman en ciddi konuların espiyle karışık ele alındığı, ince göndermeler yapıldığı görülmektedir. Platon ile birlikte anılan ve onun felsefesinin en önemli ayağı olarak gösterilen *idealar* ise ulaşılmaz olmalıdır. İdealar bir yönüyle tapınağın kapısında yazan yazıyı hatırlatmaktadır: *Kendini tanı/bil!* Kendini tanımanın, bilmenin anlamı *haddini bilmek*'tir ve Platon'un insanlara hatırlattığı da budur: 'Sen insansın, haddini bil.' Platon okumalarında önemli bir yer de durmakta olan diğer bir şey ise *Politeia* (Devlet/Cumhuriyet) diyalogunda geçen *mağara* alegorisidir. Mağara, insanların kendilerini 'yüce' fikirler ile hapsedtiği bir alan olarak düşünülebilir. İnsanlar mağaranın içinde araştırmadan, soruşturmadan, kendilerine verilenle yetinerek kalmaktadırlar. Mağaranın içinde kalanlar için *hakikati* arama çabası içinde olmadıkları söylenebilir. Mağarayı size verilen, verili olan dünyanın fikirleri olarak yorumlamak mümkündür. Ancak Platon'un bu alegori ile ortaya koymak istediği şudur: dünya sadece verili olduğu şekliyle, verili olanların dünyası değildir. Buradan hareketle de Platon için felsefenin 'kapı aralığı' olduğu, filozofun da 'kapının arkasına' geçmeye çalıştığı ve geçtiği her kapıdan sonra da yeni bir kapı ile karşılaştığı şeklinde bir yorum getirilebilmektedir. Platon'un dogmatik bir filozof olmadığına değinilmişti. Diyaloglar içinde ele alınan konuya dair tartışmada o fikirleri en uç ve absürt biçime gidecek şekilde ele almaktadır. Buna saçmaya indirgeme, *reductio ab absurdum* denilmektedir. Platon'un felsefesi üzerine yapılabilecek genel yorumlardan biri ise, onun felsefesinin, 'arayış' felsefesi olmasıdır. Buradaki arama, insanın kendini aramasıdır. Arayıp bulma, bulunamasa bile arama çabasıdır. Yukarıda *eros* kavramına ve Platon'un felsefesi açısından önemine değinilmişti. Bu noktada da *eros*'un, yani aşkın, arama çabasının – felsefenin temelinde yer aldığını söylemek gerekmektedir. Aşk, bir şeyin yokluğunu çekmektir ve yokluğu çekilen bilgeliktir. Platon, bu bağlamda, insanı tanrı ve 'ahmak' arasında bir yere koymaktadır. Ne tanrı ya da tanrılar bilgelik peşinde koşmaktadır ne de ahmaklar bilgelik peşinde koşmaktadır. Tanrı ya da tanrılar koşmaz, çünkü her şeyin bilgisine sahip olma söz konusudur. Ahmaklar da koşmaz, çünkü onlar her şeyi bildiklerini zannetmektedirler ve mağaranın en karanlık yerinde bulunmaktadırlar. İnsan bu ara noktada, cehaletini bilerek, bilgelığe yönelmektedir. Bilgelığe yönelten bilmediğine bime bilgisidir.

"Hikmet sevdalısı olmamış ve tümüyle tertemiz olarak terki diyar etmemiş hiç kimse, Tanrılar soyuna giremez, yalnızca öğrenme sevdalıları girer." [Phaidon, 82b-c]

7.3. Platon'un Arka Planındaki Filozoflar

Çalışmanın bu kısmında ise Platon'un arka planında yer alan, onu ve düşüncesini etkiyeleyen filozoflar ile Platon'un ilişkisi incelenecektir. İlk olarak, kendisinin diyaloguna da ismini verdiği *Kratylos*'tan bir dönem etkilendiği ifade edilmektedir ve *Kratylos* üzerinden Platon'un sofistlerle ve kısmen de olsa Herakleitos ile ilgisine de yaklaşmak mümkün gözükmektedir. Nitekim ilgili diyalog dil üzerine gerçekleşmektedir ve tartışmanın taraflarından biri olan *Kratylos* dönemin Herakleitosçusu olarak tartışmada yerini almaktadır. Tartışmanın bir tarafı nesnelere adlarının zorunlu olduğu ve Herakleitos'un -tarafımızca çarpıtılmış olarak nitelendirilen- akış öğretisini savunan *Kratylos*'tur. Diğer yanda ise nesnelere adlarının keyfi olarak konulduğunu savunan Hermegenes bulunmaktadır. Platon, bu iki tarafın tartışmasında iki tarafı da eleştirmekte ve düzeltmektedir. Burada yürütülen tartışmada *Kratylos*'un, Platon tarafından, sofistleri eleştirmek için kullandığı söylenebilir. Sofistler ile Platon'un ilgisi ise belli ortaklıklar içermekle birlikte her sofistin aynı şekilde değerlendirilmesi söz konusu değildir. Platon Protagoras ve Gorgias'a, Alkibiades gibi sofistlere baktığı şekilde bakmamaktadır. *Kratylos* diyalogunun da bu gibi sofistleri eleştirmek için kullanıldığı ifade edilebilir.

Platon'un en çok etkilendiği kişi ise kuşkusuz Sokrates'tir. Bu etki hem felsefi hem de kişisel bir etki olarak düşünülebilir. Nitekim Sokrates'in ölümü onda travmatik bir etki bırakmıştır. Böylesine 'düzgün', 'güzel' bir adamın Atina demokrasisi tarafından ölüme gönderilmesi, Platon'un demokrasiyle ilgili ön yargılarını oluşturmuştur diyebiliriz. *Politeia* (Devlet) diyalogundan da çıkarılabileceği gibi Platon, tıpkı hocası Sokrates gibi, insanın kendisini yönetmesi konusuna önem vermiş ve *polis*'in yönetimi ile insanın kendisini yönetmesi arasında ilgi kurmuştur. Ona göre 'iyi' bir *polis*'in varlığı için insanların kendilerini 'iyi' bir şekilde yönetmeleri gerekmektedir. Bu durumda onun için demokrasinin vazgeçilmez olmadığını söylemek mümkün hale gelmektedir. Bunun sebebi ise, ona göre, *polis*'in yönetiminin bilgece yaşamın anlamını bulmuş kişi veya kişiler elinde bulunduğu zaman bunun adının demokrasi olup olmamasının önemsiz olmasıdır. Bu, 'sıkıntılı' bir fikir olarak görülebilir ve normaldir; çünkü Platon 'sıkıntılı' fikirlerin filozofudur. Platon üzerindeki Sokrates etkisinin bir diğer göstergesi *tanım* arayışıdır. Bu sebebi de tanım olmadığının bilginin olmaması olarak gösterilebilir. Tanımın olabilmesi için de *kavram* gerekmektedir. Tanımda kavramlar vardır ve kavramlarda *genel adlar* ile bağlantılıdır. Platon'un idealar 'varsayım'ı burada karşımıza çıkmaktadır; kavram fikrini anlamak için kullanılmaktadır. *Varsayım* sözcüğü bilinçli bir şekilde kullanılmıştır. Bunun sebebi, ideaların belli konuları açıklamak için belli bir işletim sistemi gibi düşünülmesi gerektiğindedir. Tanımda kavramlar varsa ve kavramlarda genel adlar ile bağlantılıysa açık kılınması gereken *insan, ağaç, adalet...vb'*dir. Platon'un temel sorularından ikisi "kavram nedir?" ve "nesne nedir?"dir. Sokrates ile ilgili olarak bir diğer ilişkisi ise ahlaki bilgeliğin peşinden koşması olarak ifade edilebilmektedir. Ahlaki bilgeliğin mümkün olduğunu -hocası gibi- düşünmektedir.

Platon'un arka planında yer alan bir diğer önemli filozof ise Elealı Parmenides'tir. Onun 'varlık' fikrini almaktadır. Parmenides, 'var olan nedir?' sorusunu sormakta ve tek tek var olanlara baktığında şu sonuca ulaşmaktadır ve bu sonuç Parmenides'in keşfi ve Platon

üzerindeki etkisi olarak gösterilebilir: var olan *bir*'dir ve *değişmez*'dir. Buradaki temel soru ise 'var olmanın kendisi nedir?' şeklinde ifade edilebilir ve Platon'da bu sorudan hareket edecek, var olmanın kendisiyle ilgileniecektir. Bu da batı metafiziğinin temellerini oluşturacaktır diyebiliriz. Platon'un Parmenides'ten hareketle cevap aradığı bir diğer soru ise 'bir nesnenin herhangi bir nesne olmasının anlamı nedir?' şeklinde ifade edilebilir ve bu da 'neden bazı nesnelere ağaç da bazı nesnelere kedi...vb gibi bir soruyu anlama çabası olarak anlaşılmaktadır. Ancak Platon ve Parmenides'in felsefi ilişkilerinde önemli kavramın 'değişim' olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Birçok şey değişmektedir ve bu değişimin içerisinde Platon 'değişmez olan nedir?' sorusunu ileri sürmektedir. Parmenides'e göre esas var olan, tek olan, değişmez olan akılla kavranabilmektedir. Platon ise aklın neyi ne kadar kavrayabileceği üzerine düşünecektir. 'Ne kadar akıl bilebilir, nereye kadar akıl bilgisine güvenilebilir?' Parmenides'in bir diğer görüşü ise görünüşlerin sanal, vehim olduğudur. Bu noktada Platon'u ayrı bir yere koymak gerekmektedir. Çünkü Platon *görünümler dünyasını* kurtarmaya çalışmakta, onu yok saymamaktadır. Fizik dünyanın değişimini, ne olduğunu anlamaya çalışmaktadır. Örneğin *Theiatetos* diyalogu bununla ilgilidir. Mesela ağaç kavramının kendisi değişmez iken tek tek ağaçlar değişmektedir. Platon ağaçların değişimini, bunlar 'hayal' diyerek bırakacak ve açıklayacak filozoflardan biri olarak görülmemelidir. Bir yandan akılla kavranan varlığı ararken, aklın kendisini sorgu konusu ederken, öbür yandan da algının konusu olan görünüşler dünyasının nereye kadar gerçek, nereye kadar gerçek olmadığını anlamaya çalışmaktadır. Bu da fizik nesne konusunda açıklamalar sağlamaktadır.

Sokrates'in ölümünden sonra Platon'un Atina'da ayrıldığı söylenmektedir. Bu ayrılık döneminde onun Pythagorasçılarla tanıştığı ve bu tanışıklık yoluyla da onlardan belli bağlamlardan etkilendiği dile getirilmektedir. Pythagorasçı okulun 'gizli kapalı' bir okul olduğu söylenebilir. Çalışmaları ağırlıklı olarak matematik üzerinedir. Pythagorasçı okul, aslında, felsefe dünyasında din ile bilimi iç içe geçirmiş bir okul olarak da dikkat çekmektedir. Bu okulda matematik, müzik, astronomi gibi çalışmalar yapıyor. Dini görüşlerden biri *reenkarnasyon*'dur. Yani ruhun bedenden bedene geçmesi fikri söz konusudur. Bu fikrin, Platon'u fazlasıyla etkilediğini söylebiliriz. Bu etkiden önce ilk vurgulamak istediğimiz Platon'un matematik yönüdür. Platon'un bütün felsefesi matematik felsefesi olarak değerlendirilebilir. Platon bilginin ilk örneğini matematikte aramaktadır. Sokrates'te tanıma ulaşabilmek için 'toplama' kullanıldığına değinmiştik ve bu toplama esasında *tümevarım*, toplamadan aşağı doğru iniş ise *tümdengelim*'dir. Platon'daki esas mesele de matematiksel düşünme yönteminin bütün alanlara sirayet ettirebilmesi olarak görülebilmektedir. Matematiksel düşünmenin özelliği bir tür dedüksiyondur. Matematiksel düşünmenin geometri kısmında tanımlar bulunmaktadır ve tanımlardan hareketle çıkarımlar ve çıkarımların doğrulanması söz konusudur. O aksiyomlarla, belli teoremlerle belli iddiaları kanıtlarsınız. Platon'un felsefesinin arkasındaki temel mekanizma bu şekilde ifade edilebilir. Bu yüzden de idealer bir işletim sistemi gibi düşünülmelidir. Platon idealardan ziyade onlarla ne iş yapacağınla ilgilenmektedir diyebiliriz. Ruhun ölümsüzlüğü fikrine gelindiğinde ise iki kelime ile karşılaşılmaktadır. Bunlardan biri beden anlamına gelen *somo*, diğeri de mezar anlamına gelen *seme* kelimesidir. Ruhun ölümsüzlüğü, ruhun bedenden bedene geçişi olarak açıklanabilir. Ruh bedende hapsolmuştur. Burada Platon'un maddenin kötü olduğuna dair inancı eleştirilebilir. Platon açısından ruhun ölümsüzlüğü *anemnesis* kavramı bağlamında

felsefesinde belli bir yere oturmaktadır. Platon'un Pythagorasçılardan esas olarak politika anlayışı açısından etkilendiğini söyleyebiliriz. Onların anlayışı da şu şekilde ifade edilebilir: 'bilgece bir yönetim'dir. Bilgece bir hayat, bilgece bir toplum herkesin bilgeleştii bir toplumdur. Platon da bu bilgece toplum anlayışını hayatı boyunca devam ettirecektir ve *Politeia* (Devlet) diyalogunda toplumu bilge krallar yönetsin fikrini ileri sürecektir. Bu konuda birçok yorum yapılmıştır. Bizim yorumumuz ise Platon'un herkesin kendi içinde bilge kral olmasını istediğı yönündedir. Bu, Platon'un yaklaşımına daha uygun bir çıkarım olarak görülebilir.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, Platon'un felsefesinin oluşumundaki arka planın ele alınışı ve ana hatları üzerinden Platon incelenmiştir.

Bölüm Soruları

1-) Platon felsefesinin önemli kavramlarından biri olan *eros* aşağıdaki seçeneklerden hangisi ile karşılanamamaktadır?

- a) Dönüştüren bir aşktır
- b) Bir varlığın yokluğunu hissetmektir
- c) Bilgeliğin peşinden koşmaktır
- d) Gerçek aşktır
- e) Bir insana duyulan sevgidir

2-) Platon'un felsefesinde önemli bir kavram olan *anamnesis* aşağıdaki seçeneklerden hangisi ile karşılanmaktadır?

- a) Hatırlama
- b) Bilgi
- c) Tanım
- d) Aşk
- e) İdea

3-) Platon'un diyaloglar içerisinde ele aldığı konuyu tartışma içerisinde en uç noktalara götürmesi *reductio ab absurdum* olarak tanımlanabilir. Aşağıdakilerden hangisi *reductio ab absurdum*'a karşılık gelmektedir?

- a) Tümevarım
- b) Tümdengelim
- c) Kanıtlama
- d) Saçmaya indirgeme
- e) Diyalektik yöntem

4-) Platon'un Kratylos diyalogunda bir taraf zorunlu ad fikrini diğerk taraf ise keyfi ad savunusunu yapmaktadır. Bu iki taraf aşağıdakilerden hangisinde doğru şekilde verilmektedir?

- a) Kratylos – Theaitetos
- b) Theaitetos – Kriton
- c) Kratylos – Hermegenes
- d) Kriton – Kratylos
- e) Kratylos - Thrasymakhos

5-) Aşağıdakilerden hangisi Platon'un arka planında yer alan filozoflardan biri değildir?

- a) Herakleitos
- b) Hermegenes
- c) Sokrates
- d) Parmenides
- e) Phtygoras(çılar)

Cevap anahtarı: 1)e-2)a-3)d-4)c-5)b

8. İDEA ANLAYIŞININ GENEL YÖNLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

8. Platon'un İdea Anlayışı

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Platon'un idea anlayışı ne demektir?
- 2) Platon'da hakikat nedir?
- 3) Platon, görünüş âleminden ne anlamaktadır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Platon	Platon'un idea anlayışının ne olduğunu anlamak.	Okuma
Platon	Platon'un görünüş âlemini kavramak.	Okuma
Platon	Platon'un varlık türlerini ayırt etmek.	Okuma

Anahtar Kavramlar

- Görünüş,
- Gerçeklik,
- Hakikat,
- Platon
- İdea

Giriş

Çalışmanın bu kısmında Platon'un *idea* anlayışının genel yönleri ele alınacak, Platon'un felsefesinde ideaların önemi inceleme konusu olacaktır. *İdeaların* Platon'un önüne geçtiği söylenebilir. Birçok felsefe tarihi eserinde Platon anlatılarında ön planda tutulan idealardır ve bu anlatılar Platon'u tam olarak yansıtmamaktadır. Tarafımızca, idealar hususunda, ortaya koyulması gerekenlerden ilki, Platon'un 'ideal ar teorisi' veya 'ideal ar kuramının' olmadığıdır. Platon'da *ideal ar* ilgili fikirler vardır, ancak 'ideal ar kuramı' gibi bir adlandırma Platon'a değil kendilerini Platoncu olarak gören bazı isimleri aittir ve bize göre böyle bir yaklaşımla Platon'u doğru bir şekilde anlamak mümkün gözükmemektedir. O halde, 'Platon'un ideal ar nedir ya da ne işe yaramaktadır?' gibi sorular ortaya atılabilir. Çalışmanın bu kısmı, Platon'un ideal ar anlayışını ele alarak bu konunun aydınlatılmasını hedeflemektedir.

8.1. Platon: *İdealar* Üzerine

Teoman [Duralı] hocamızın deyişiyile ‘İdealar, portmanto bir kavram demetidir’. Bu, her şeyi ona asabileceğiniz anlamına gelmektedir. İlk olarak ideaların anlamı ve önemine dair genel bir açıklama ortaya koymak, incelemenin seyri açısından faydalı olacaktır. Öncelikle belirtilmesi gereken Platon’un *dilde* gördüğü düzenlilik, düzenli yapıdır. Burada bazı sorular takip edilebilir: “Bu düzenlilik nereden çıkmış, nasıl oluşmuştur?”, “Dildeki bu düzenlilik nasıl açıklanabilir?” -Platon, bu noktada, *görünümler dünyasına* bakmaktadır ve orada belli bir düzenlilik görmektedir. (‘Belli’ nesnelere söz konusudur; bazıları ağaç bazıları kedi vb).- Bunu izleyen soru ise “Nesnelerin bu şekilde olmasını ve bu şekilde adlandırılmalarının nedeni nedir?” olmuştur. Bir yanda nesnelere dünyasında *düzenlilik* bulunmaktadır ve diğer yandan bu düzenliliği ortaya koyabilecek şekilde biçimlenmiş bir *dil* mevcuttur. Platon buradan hareketle bunun nasıl olabileceğine dair bir incelemeye girişmektedir. Bu noktada “Bunların mantıksal yapısı nedir?” sorusunu ortaya atmıştır. İdealar, bu bağlamda, problemin çözümü olarak ortaya atılan bir fikir olarak nitelendirilebilir. *İdealar*; problemin çözümü için açıklayıcı, model, teklif edici bir kavram olarak okunabileceği gibi, modern teknik bir terim üzerinden anlatılmak istenirse *işletim sistemi*, belli problemlerin çözümü için kullanılan bir işletim sistemi olarak anlaşılabilir.

Platon’un ideaları, bir kalem veya bir masa gibi ya da insanın zihninde oluşan kalem veya masa tasarımı gibi bir *varlık* mıdır? ya da İdeaların varlığında söz edilebilir mi ve edilirse ideaların varlığı nasıl açıklanabilir? Ortaya atılan ilk sorunda hareket edildiğinde sorunun iki unsurunu incelemek gerekmektedir: kalem ve zihinde oluşan kalem tasarımı. Kalem varlığı ve zihnin tasavvuru olarak kalem tasarımı aynı var olmaya sahip olmadıkları açıktır. Burada elde edilen farklı var olma tarzlarının olduğudur. Bununla birlikte *pi* sayısının varlığı da farklı bir var olma olarak gösterilebilir. Şöyle bir soru zinciri konuya yaklaşımımızı derinleştirelim: ‘*pi* sayısının varlığı neye dayanmaktadır?-zihnimde. Peki zihnimin varlığı?-beynimde(ancak böyle bir cevap verildiğinde şu sorun ortaya çıkmaktadır: Zihin ve beyin nasıl bir arada durmaktadırlar. Örneğin kalemin elimde olduğuna dair söylem zihin ve beyne uygulanamamaktadır). Burada soru zincirinde ufak bir değişiklik gerçekleşmektedir: Beynim nerededir?-kafatasımda. Kafatasım nerededir?-bedenimde. Bedenim nerededir?-dünyada. Dünya nerededir?-güneş sisteminde. Güneş sistemi nerededir?-Samanyolu galaksisinde. Samanyolu galaksisi nerededir?-uzayda. Uzay nerededir?-...’ Bu soru zinciri paradoksaldir ve ciddi problemler doğurabilmektedir. Platon’un idealarının varlığına geldiğimizde ise ideaların cisimsel olmadıkları ortaya konulmalıdır. Bu sebeple düşünülen her varlığın fiziksel varlık olması gerekmektedir. Üçgenin fiziksel varlık olmaması, gerçek dünyada bulunmaması buna örnek olarak gösterilebilir. Şimdi, var olma tarzlarını üç kavram üzerinden anlamaya çalışalım:

- a) *Entity*
- b) *Being*
- c) *Thing*

Thing, herhangi bir somut nesne veya fizik nesneyi karşılamaktadır. *Being*, herhangi bir nesnenin var olması; *Entity* ise var olma'dır. Bir nesnenin en temel özelliği, onun 'var olması' olarak ifade edilebilir. Birçok nesne var'dır ancak var olma bakımından farklı tarzlarda var olmalardır. Kalem bir nesnedir, bir fiziksel var olandır. Platon'un ideaları, 'bu nesnenin *kalem* olmasını sağlayam şey nedir?' sorusuna cevap olarak düşünülmelidir. Karşımda duran somut bir var olan, biçim almış nesnedir; buna ilişkin bir yargı ortaya atıldığında yargı içerisinde nesne kavramının altına düşmektedir. Platon'un idealarını bu şekilde anlamak mümkündür. Kalem fizik bir nesne ike üçgen bir fizik nesne değildir. Bu durumda üçgenin cisimsel olmayan mekanda bulunduğu söylenilebilmekte ve şu soru öne sürülmektedir: 'Üçgenin varlığı idealarla nasıl belirlenebilir?' Bu, Platon'un ideaları farklı kullanımları üzerinden anlaşılabilir. Platon burada tanımı, kavramı ve kümeyi düşünmektedir diyebiliriz. İdealar cisimsel olmadığı daha önce dile getirilmişti. İdealar hakkında bir diğer dile getirilecek unsur da onların tek başlarına mevcut oldukları, yani kendi dışlarında bir varlığa var olmak için ihtiyaç duymadıklarıdır. İdeaların işletimi nesneye *ad vermede* gösterilebilmektedir. Bu ad verme hususu için daha önce değinilen Kratylos diyalogu incelenebilir. Platon'un temel olarak *düzenlilik* üzerine, bu düzenliliğin nasıl olduğu üzerine düşündüğü söyleyebilmekteyiz. Gerçekliğin akışı, Yunan bağlamında *oluş*, bir düzene sahiptir. Algıdan hareketle yola çıkıldığında bir süreklilik ve düzenlilik ile karşılaştığı görülmektedir. Bu süreklilik ve düzenlilik dolayımında algılananların kavramlarla adlandırılması mümkün olmaktadır. Hem gerçeklikte hem de algı da bir düzenlilik yakalanmaktadır. Bu da, algıyı işleyen dilde de düzenlilik olduğunu göstermektedir. Bütün bunların işlenişinde ise ruh, yani *psukhe* yer almaktadır ve *psukhe*'nin zihinsel faaliyetlerinde de bir düzenlilik bulunmaktadır. Belirtilmesi gereken ise *psukhe*'nin 'din' bağlamında kullanılmadığı; zihin, bilinç, 'mind' ve Latincesi ile de *mens* anlamına geldiğidir. Platon'un ideaları bu düzenliliğin anlaşılması açısından önemli bir yerde durmaktadır.

8.2. Eski Yunan'da Bilgi Türleri

Platon'u daha iyi anlamak için çalışmamızın bu kısmında eski Yunan'daki bilgi türlerine değinilecektir. Yunan dünyasının en temel bilgi anlayışı, algıdır. Algı, oğrudan doğruya bir şeyin bilgisine ulaşmaktır. Yan yana duran bir insan ve bir kediyi karşılarında duran kaleme bakarken düşündüğünüzde kedinin ve insanın 'bakış'larının farklı olduğu ortadadır. İnsan algıladığını yargı formunda dile getirmektedir; örneğin, "Bu, bir tükenmez kalemdir" şeklinde. İnsan, algısını terimlerle ve bu terimlere bağlı kavramlarla adlandırmaktadır. Bu, Yunan dünyasında, bilginin temeli olarak görülmektedir. Yunan dünyası içerisinde *doğrudan doğruya* bilme temel bilgi kaynağı olarak görülmekte ve bu da kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki doğrudan doğruya tecrübedir, tecrübe etmek, tecrübe bilgisidir. Burada *aisthesis*, yani duyu bilgisi söz konusudur. Yunan'da çok fazla tecrübe olanın tecrübesi az olana göre daha fazla bilgi sahibi olduğuna dair bir anlayış bulunmaktaydı. Tecrübe ise doğrudan ve dolaylı olarak ayrılabilir. Doğrudan kişinin kendi tecrübesi ile elde ettiği bilgi iken dolaylı olan ise kişinin kendi tecrübesine dayanmayan bilgidir. İkinci olarak ise *nous* bilgisi ile karşılaşmaktayızdır. *Nous* bilgisinde de doğrudan doğruya görme söz konusudur ancak buradaki 'görme' metaforik bir görme olarak anlaşılmalıdır. *Nous*, geniş anlamıyla, 'akıl' olarak çevrilebilir. *Nous* bilgisi, ele alınan konunun doğrudan doğruya kavranması olarak düşünülebilir. Bir insanın karşısında duran bir resmi kavraması ile üçgeni kavraması arasında

belirli farklar söz konusudur. İkisi de doğrudan doğruya kavramdır. Ancak resmin kavranmasında insanın algılaması, resmi algıya bağlamaktadır. Buna karşın üçgen insan onu düşünse de düşünmese de üçgen olmaya devam edecektir. Nous, bu sebeple, herhangi bir duyu verisinin dolayımına girmeden üçgenin kendisine ulaşma ve kavrama olarak anlaşılabilir. Bu, akıl ile kavramaktır ve Yunanlılar, özellikle de filozoflar -ilk filozoflar- akıl bilgisine üst düzeyde bir güven duymaktadırlar. Ancak bu noktada eksik olan ise akıl bilgisinin temellendirilmesinin -özellikle Sokrates ve Platon'a kadar- yapılmamış olmasıdır. Bu, Parmenides ve Herakleitos üzerinden açılabilir. Parmenides her şey 'bir'dir, varlık vardır ve değişmezdir demektedir; Herakleitos ise her şey hem *birdir* hem de *çoktur* ve varlık vardır ama değişir demektedir. Ancak ikisinde de eksik olan *temellendirme*'dir. Bu noktada Sokrates ve Platon ile birlikte kendini gösteren bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşım *dianoia*, yani bir fikri kanıtlamaya çalışma olarak ortaya konmaktadır. *Dianoia*, bir fikri kanıtlamaya çalışma, kavramsal düşünme; doğrudan doğruya sezgisel deyinin nous'a adım adım giden, ilmek ilmek kavramları birbirine bağlayan düşüncedir. Gidimsel düşünmedir. Akıl yürütmedir. Bu üç bilme türünün de Platon'da önemli olduğunu unutmamak gerekmektedir.

8.3. Teklif Olarak İdealar

Çalışmanın başında kısaca değinildiği üzere idealar *teklif* olarak değerlendirilebilmektedir. İdeaların bir teklif olarak anlaşılması, bu teklifin neye yönelik bir teklif olduğuna dair soru işaretlerini giderilmesini gerektirmektedir. Teklif, bilgiyle ilgili sorunlara yöneliktir. Bilgi ise tanımda ortaya çıkmaktadır. Tanımın temel yapısı ise "x nedir?" tarzı bir soruya verilen cevap da ortaya çıkmaktadır: "x, y'dir." Platon tanım ve tanımla oluşturan öğeler üzerine düşünmekte, bilginin nasıl meydana geldiğini incelemektedir. Karşımda duran herhangi bir nesne [Örn. Kalem] benim için sadece bir "bu" değildir, "bu" bir kavrama karşılık gelmektedir ve bu kavram kalemdir. Benim kalemi algılayışım ve bilişimde kalem kavramı bulunmaktadır. Nesneye bakışım, aynı nesneye bakan bir kideden veya köpekten farklıdır. İdealar, kavramsal bağlamda sorunun çözümü için kullanılmaktadır. Ancak, *idea kavram* demek değildir. İdea, ayrılıkların ve aynılıkları kavranması olarak düşünülebilir. Platon bunların arkasında olanın ne olduğunu bilmek istemektedir. O halde ideaların teklif olarak düşünülmesi üç başlık altında toplanabilmektedir. İdealar bilgi, tanım ve gerçeklikle ilgili sorulara cevap olması açısından bir teklif olarak düşünülebilir.

8.4. Platon: İdealar ve Eros

Platon'da felsefe *eros* ile başlamaktadır. Eros, güzel varlıklara eğilim duymaktır. Güzel varlıkların peşinden koşmaktır, aşktır. Platon'da idealar *güzel* görme, yani zihinle görme ile ilgili durmaktadır. Nitekim idealar kelimesinin anlamı 'görmek'ten gelmektedir. *Eidein* kelimesi görme anlamına geldiği gibi *güzel biçim* anlamına da gelmektedir. *Eidos / morphe / forma* kelimesi de buradan gelmektedir.

İdeaların genel özelliklerine değinilecek olduğunda ilk olarak ifade edilmesi gereken ideaların *cisimsiz* ve *kütlesiz* olduklarıdır -geometrideki *üçgen* gibi düşünülebilir-. Yunan dünyasında Platon'a kadar cisimsiz varlık anlayışının ortaya çıkmadığını söylemek

mümkündür. İdealar içeriği olmayan cisimsel varlıklardır. Bu noktada bir sorun ortaya çıkmaktadır: “Cisimsel olmayanla cisimsel varlık ilişkisi nasıl mümkün olacaktır?” Fiziksel bir cismin yeri, mekanı olmasına karşın ideaların bir yeri yoktur. [Descartes’in ruh ve beden ilişkisi ile bağlantılı olarak düşünebilir ancak bu kısım şimdilik açılmayacaktır.] İdeaların cisimsel varlığa sahip olmamalarına, zihnin tasavvurlarının da -yani zihnimdeki görüntülerin de- cisimsel olmaması üzerinde yaklaşılabilir. Zihnin tasarımları cisimsel olmamakla birlikte cisimsel olana, cisimsel varlığa bağlıdır. Ancak idealar cisimsel olmamakla birlikte cisimsel bir varlığa da bağlı değildirler. İdeaların *ilişkisi*, ideaların birbirleriyle kurduğu ilişki olarak ifade edilebilir. Platon’un ideaları *sınıf* veya *küme* olarak da düşünülebilmektedir. Sofist diyaloguna referansla, Platon’un idealarının ilişkisi kümelerin iç içe geçip geçmemesi açısından önemli bir yerde duracaktır.

8.5. Platon’da Dört Temel Yapı

a) İdealar

İdealar, kendi başına varlıkları olan varlıklar şeklinde tanımlanabilir. Platon, zaman zaman, ideaları ontolojik – kategorik bir yapı olarak görmekte ancak yorumlama şekli değişmektedir.

b) Tanrı

Tıpkı idealar gibi, Platon açısından Tanrı [Demiourgos] da kendi başına mevcudiyeti olan varlık şeklinde tanımlanmaktadır.

c) Madde

Platon bağlamında madde de var olmak bakımından hiçbir şeye ve yere dayanmamaktadır.

d) Ruh

Platon açısından ruh / *psukhe* birkaç katmanlıdır. İlk olarak ruhun bitkisel, beslenme, maddi yönler katmanı bulunmaktadır. İkinci katmanda ise algılama ve bilinç bulunmaktadır. Üçüncü katmanı ise ruhun ölümsüzlüğü oluşturmaktadır. Ruhun ölümsüzlük alanı, aynı zamanda, saf düşünmenin alanıdır.

8.6. Platon’un Tarzı

Platon’un tarzı dört başlık altında toplanabilir:

a. Duyu

Platon, sanılanın aksine, görünüşler alemini kurtarmaya çalışmaktadır. Duyu, Platon açısından bir kenara atılmamaktadır. O, Parmenides’in ‘görünüşler hayaldir, vehimdir’ fikrini paylaşmamakta ve de bu fikri çürütmeye çalışmaktadır.

b. Akıl

Platon'un bağlamıyla *akıl*, ne ortaçağ filozoflarının ne de Descartes ve sonrası filozofların *aklı* ile karıştırılmamalıdır. Yunanlıların akı, daha geniş anlamda bir akıldır, daha zengindir. Özellikle ilk filozoflar açısından aklın her şeyin bilebileceği düşüncesi hakimdir. Ancak Platon açısından akıl çıkmaz sokaklara girebilir, çözümsüzlüğe düştüğü ve sıkıştığı zamanlar olabilir. Böyle bir durumda Platon için adres tanrılardan ziyade matematik ve mitoslardır.

c. Matematik

Platon'un felsefesi matematik felsefesi olarak düşünülebilir. Bunun sebebi onda matematiksel düşünmenin olmasıdır. Platon'un bu yönüyle Pythagorasçılardan etkilendiği söylenmektedir ve bu etkiye daha önce değinilmiştir. Matematik ve geometri ile Platon tanımlara yaklaşmaktadır ve bu alanda önermeler, teoremler, kanıtlamalar ve çıkarımlar yer almaktadır. Bu bağlamda Platon bağlamında önemli kavramlardan birinin *dianoia*, yani kanıtlayıcı düşünme olduğu vurgulanmalıdır. Platon'da akıl yürütmenin matematikle bağlantılı olduğu ifade edilebilmektedir.

d. Myth (Mitos)

Platon -diyaloglarda takip edildiğinde görüleceği gibi- tartışmanın, arayışın, sorgulamanın, akıl yürütmenin izini takip etmektedir ve yol bazen rasyonel bir açıklama ile ele alınamayacak, ortaya koyulamayacak bir noktaya çıkmaktadır. Böylesi durumlarda Platon sıklıkla mitoslara başvurmaktadır. Ruhun ölümsüzlüğü konusunda dinin ortaya koyduğu *inanç*'tır, bilim insanı ya da filozof açısından ise buna bir cevap vermek mümkün gözükmemektedir. Bu noktada Platon mitoslara, oyunlara, benzetmelere vs başvurmaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Platon'un felsefesinde önemli bir yerde duran ideaların incelemesini gerçekleştirdik.

Bölüm Soruları

1-) Aşağıdakilerden hangisi ideaların özelliklerinden biri değildir?

- a) İdealar, insan zihninin içinde değildir.
- b) İdealar, cisimlerin dünyasında bulunmaz.
- c) İdealar, ebedi varlıklardır.
- d) İdealar değişmez.
- e) İdealar, görünüş âleminde yer alır.

2-) “İdeaların zihindeki temsillerine ..... denir.” cümlesinde boş kalan yere aşağıdakilerden hangisinin getirilmesi Platon felsefesi açısından uygundur?

- a) Kavram
- b) Nesne
- c) Önerme
- d) Özne
- e) Algı

3-) Platon ideaları bir *işletim sistemi* olarak görüldüğünde, *işletim sisteminin* nerede kendini gösterdiği aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- a) Nesnelere ad vermede
- b) Duyumda
- c) Tecrübede
- d) Algıda
- e) Hiçbiri

4-) Platon ve eski Yunan bağlamında *dianoia* kavramı aşağıdakilerden hangisi ile karşılanamaz?

- a) Akıl yürütme
- b) Kavramsal düşünme
- c) Gidimsel düşünme

d) Bir fikri kanıtlamaya çalışma

e) Duyu bilgisi

5-) Aşağıdakilerden hangisi Platon'un felsefe yapma tarzını nitelendirmemektedir?

a) Duyu

b) Akıl

c) Matematik

d) Myth (Mitos)

e) Dogmatik

Cevap anahtarı: 1)e-2)a-3)a-4)e-5)e

9. VARLIK VE İDEALAR

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz

9. Platon'un Varlık Anlayışı

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Platon'un varlık anlayışı nedir?
- 2) Platon'un varlık felsefesinin temel kavramları nelerdir?
- 3) Platon'un varlık felsefesinde en çok tartışılan sorunlar nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Platon	Platon'un varlık felsefesi hakkında genel bilgi sahibi olmak.	Okuma, eleştiri, soru-cevap.
Platon	Platon'un varlık anlayışındaki sorunlara nasıl yanıt verdiğini öğrenmek.	Okuma, eleştiri, soru-cevap.
Platon	Varlık felsefesinin Yunan dünyasındaki seyri hakkında bilgi sahibi olmak.	Okuma, eleştiri, soru-cevap.

Anahtar Kavramlar

- Varlık
- Platon,
- Yokluk
- Fizik nesne,
- Görünüş
- Gerçek

Giriş

Çalışmanın bu kısmında ele alınacak konu, bir önceki kısımdan da hareketle, idealar ve varlık meselesi olacaktır. Daha önce de değinilmiş olduğu gibi Platon açısından idealar problemleri çözümü açısından kullanılmaktadır ve unutulmamalıdır ki idealar demek *kavram* anlamına gelmemektedir. İdealar kümeler ve sınıflar olarak görülebilir. İdeaları, kavramları temellendirmek üzere kullanılan anlamlar ya da kümeler, sınıflar olarak görebilmekteyiz.

9.1. Gerçek ve Görünüş

Platon'un dönemindeki önemli tartışmalarda birinin Parmenides'in kullandığı şekliyle *on* ve *me on* (*Varlık ve Yokluk*) üzerine olduğunu ifade edebiliriz. Parmenides'e göre sadece 'var olan' vardır. Tek tek görülenler Parmenides açısından hayali iken aslolan, bu tek tek görülenlerin kendisini kılan şeydir ve 'o' vardır. Platon bu açıdan Parmenides'in ortaya çıkardığı probleme ve tartışmaya yönelmekte ve Parmenides'in 'hayali' dediği görünüşler alemini kurtarmaya çalışmaktadır. Parmenides açısından tepede duran kavramın '*on*' olduğu ifade edilebilir. Parmenides burada hareketle çokluğun olmadığını ve her şeyin *bir* ve *tek* olduğunu ileri sürmektedir. Kuşkusuz Parmenides'e göre de duyu algısında 'çokluk' ile karşılaşmaktadır ancak o bu çokluğun olmadığını onlar hayal olduğunu söyleyerek ileri sürmektedir. Çokluğun kabul edilmemesi ve varlığın *bir* oluşunun ortaya sürülmesinden hareketle Parmenides'in dile getirdiği bir diğer şey ise değişimin olmadığıdır. Parmenides'e göre varlık bir ise ve her yeri dolduruyorsa değişme de yoktur denilebilmektedir. Değişmenin olabilmesi, yer değiştirmenin gerçekleştirilebilmesi için 'boşluk' olmalıdır. Ancak Parmenides'e göre boşluk yoktur. Sadece var olanın kendisi vardır ve bu bağlamda da boşluk ya da *yokluk* –mutlak anlamda- yoktur. Burada, Yunan dünyasının en temel fikirlerinde biri ile karşılaşmaktayız: *ex nihilo nihil est*¹⁹. Bir şey 'var' ise ve hep var olmaya devam ediyorsa değişme olmuyor anlamına gelmektedir. Bu bağlam içerisinde, 'var' denilen şey hep vardır ve de var olmaya devam etmektedir ve var olan da büyük bir küre olarak düşünülecek olunursa bu küre doldurulmuş ve değişmezdir.

Platon'un bu konuya dair temel derdi -daha önce Herakleitos'un da derdi olduğu gibi- değişmeyi, çokluğu ve görünüşlerin hayal olmadığını ortaya koyabilmek olarak ifade edilebilir. Platon 'değişme, çokluk vardır' ve 'görünüşler de hayal değildir' gibi bir yaklaşımda bulunmaktadır. Platon açısından *yokluk*; izafi yokluk ve mutlak yokluk olarak ayrılanmaktadır. Parmenides gibi mutlak yokluğun düşünülemeyeceğini söylemekle birlikte izafi yokluğun düşünülebileceğini ileri sürmektedir. Bu tartışma için Sofistes ve Kratylos diyaloglarına bakılabilir. İzafi yokluk, Platon için yargı kurmanın da temellerinden biri olarak görülmektedir. Örneğin herhangi bir nesne için, bu nesnede canlılık özelliği yoktur denilebilir. Ancak buradaki yokluk mutlak değil izafi bir yokluktur; yani bu nesnenin yüklemelerinden biri 'canlılık' değildir. İdeaların kullanım alanlardan bir tanesi de bu tür ifadeleri kurabilmektir. Yargının formülize edilmiş halini şu şekilde edelim: "a,b'dir." Burada "a" özne, "b" yüklem ve "dir" de kopuladır. Bir diğer yargı şekli ise "a,b değildir." şeklinde kurulabilir ve Platon'un izafi yokluğu bulduğu nokta burasıdır diyebiliriz. Çokluk olmasaydı ve eğer *bir* olsaydı yüklemeden bahsetmek de mümkün olmayacaktı ve yargı formu şu şekilde ortaya konacaktı: "a, a'dır." Bu da, var olan var olan'dır demektir ve bunun ötesine geçmez. Platon –dir (is) ve –değildir (is not) üzerine koyu değerlendirmekte ve izafi yokluğu bu bağlamıyla ortaya koymaktadır. Yargı içerisinde çokluk –'bu alettir, siyah renklidir, vb' gibi- bulunmaktadır.

¹⁹ Varlıktan yokluk, yokluktan varlık çıkmaz.

Platon, Parmenides felsefesinde her şeyi donduran yöne karşı çıkmakla birlikte Herakleitos'un oluş ve değişme fikirlerine de karşı çıkmaktadır. Platon değişmenin, oluşun varlığını inkâr etmiş değildir. Zaten hiçbir filozof inkâr etmemektedir. Bu işin piri olarak gösterilebilecek Parmenides bile inkâr edememiştir. Sadece görüşlerin olduğunu ama hayal olduğunu söylemektedir. Platon'un Herakleitos ile ilişkisi esas olarak Herakleitos ile kurulan bir ilişki olarak görülmektedir ve bu da temel sorunlardan biridir. Platon'un Herakleitos'un fikirlerini ne şekilde anlamış olabileceğine dair veriler Kratylos diyalogundan çıkarılabilmektedir. Diyalog içerisinde yürütülen tartışmanın taraflarından biri olan Kratylos dönemin Herakleitosçusudur ve Herakleitos onun fikirleri dolayımında anlaşılakta, aktarılmaktadır. Ancak Kratylos'un aktarımlarıyla işaret edilecek Herakleitos ile Herakleitos ayrı yerlerde durmaktadır. Herakleitos'un oluş ve değişim üzerine düşünceleri, akış öğretisi ile Kratylos'un dile getirdiği akış öğretisi birbirlerinden ayrı fikirler olarak düşünülmalıdır. Kratylos'un dile getirdiği 'ölçsüz' değişmeye ve akışa karşın Herakleitos değişimin ve akışın belli bir ölçüsü olduğunu ifade etmekte, değişmeyen ölçüler olduğunu dile getirmektedir. Ancak Kratylos üzerinden Herakleitos aktarımı Platon'un uçlarda gezinen bir filozof olmasıyla da açıklanabilir. Platon Parmenides ve Herakleitos'un fikirleri arasında iki tarafında en uç noktalarına yönelmiş ve bu uçlardan yavaş yavaş içe doğru geri çekilmiştir. Gerek Kratylos gerekse Theaitetos diyaloglarında Platon akış, oluş ve değişme öğretisini en uç noktalara çekmektedir.

Platon, herkesin dediği gibi 'bilgi deneyle başlar' fikrini kolaylıkla kabul etmemektir. Deney inkâr edilmemekte ama bilgi sadece deneyle başlar fikri de yeterli bulmamaktadır. Nesnenin kendisi, görünüşü, bendeki görüntüsü arasındaki farkları bilmeksizin bilgi deneyle başlar demek yeterli gözükmemektedir.²⁰ Kratylos her şeyin aktığını, Theaitetos ise bilginin algı olduğunu söylemektedir. Her şey akıyorsa bilgi, algı olamaz. Bunu anlamak için Platon'un oyunlarından birine başvuralım. Kedi burada durduğu zaman buradaki olayın ne olduğunu algılayamaz. O, cismi görür. Ben ona kamera diyorum. O, duvardaki tuhaf şekilleri görür. Ben onlara bir amfinin resmi diyorum. Ben, algımı kavramlarla düzenliyorum. Ancak öyle bir şey var ki benim kavramsal, dilsel dünyam, algısal dünyam ve algısal dünyamın karşılık geldiği gerçeklik dünyası belli açılardan örtüşmektedir. Sürekli ve ölçsüz bir akış olsaydı, bu akışın kalıcı bir yönü olmasaydı; 'bu bir cisimdir' ya da 'bu, kamera cihazıdır' vb denilemezdi. Bütün bunlar, yani algı dille ve kavramlarla şekillendirilmektedir. Bu anlamda Platon, görünüş veya fizik dünya denildiği vakit dünyanın belirli bir gerçekliği olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır diyebiliriz. Bu anlamda Platon'un Theaitetos'ta anlattığı algı kuramı önemli bir yerde durmaktadır. Evet, belli bir tür bilginin deneyle başladığını söyleyebiliriz. Ancak belli bir tür bilginin deneyle başladığını söylemekle şunu da söylememiz gerekir: Deney bilgisi, kavramsal anlamda işlenen bilgidir. Bu noktada Kant'ın transendental estetik kısmına kısaca değinilebilir. Kant'ın yaptığı, Platon'un Theaitetos diyalogunda yaptığımıza benzemektedir. Nasıl benzemektedir? Duyumların (Kantçı tabirle *anschauung*'un) idrakımın formu olan zaman ve mekânla işlenip, zihnimin kategorileriyle iyice işlenmesi sonucu ortaya çıkana bilgi

---

²⁰ Berkeley ve Hume, 'bilgi deneyle başlar' diyenlere en ağır cevabı vermiştir. Kant da her ne kadar 'Hume beni dogmatik uykumdan uyandırdı.' dese bile bence hala uyku mahmurluğu içinde felsefe yapan biri olarak düşünülebilir.

demekteyizdir. Öz olarak Platoncu bağlamda da şöyle denilebilir: fizik nesnelere duyular gelmekte ve bunlar belli kavramların altına düşürülmektedir. Örneğin; siyah kavramı kullanılmakta, 'siyah', cismin altına düşürülmektedir. Ve böylece bilgi söz konusu olmaktadır. Ancak bu bilginin güvenilirliği kısmı ayrı bir tartışma konusudur ve çalışmanın bağlamı açısından bu tartışma yürütülmeyecektir.²¹

9.2. Platon ve Görünüşler

Bu kısımda ilk olarak aydınlatılması ve incelenmesi gereken Platon'un ikili bir dünya anlayışına sahip olduğuna dair yorumlar, ifadelerdir. Bu ikili ayrım *görünümler dünyası* ve *düşünümler dünyası* şeklinde ortaya koyulmaktadır. Platon dünyanın ikiye ayrılmadığı belirtilmelidir. Dünya platonca birçok ayrıma tabiidir ancak bu ayrımlar pastanın dilimlenmesi şeklinde anlaşılmalıdır. Burada söz konusu olan dünyanın farklı tarzlarda *idrak* edilmesidir, söz konusu olan değişik idrakların varlığıdır. Dünya; fizik nesne idrakıyla başka, kavramsal idrak ile başka, matematik idrak ile başka görünmektedir. Bunun yanı sıra görünüşler dünyası ile düşünümler –idealar- dünyası aynı şeyler değildir. Bütün dünya *psukhe*'de, yani bilinçte kavranmaktadır. Kavramlar da idealar da burada kavranmaktadır. Ben'de olan, onların tezahürleridir ve tezahürlerle de kavramlar kurulabilmektedir. Burada zihnin *a priori* bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Bu a priori yapıların Platon tarafından da düşünüldüğü söylenebilir. İnsan bu yapılar ile dünyayla temas içindedir. Tamamen soyut, tamamen düşünsel olan geometrik figürlerle de ilişki içindedir.

Platon'da görünüşler ya da duyular dünyası üzerine yöneldiğimizde *phainomenon* kavramı karşımıza çıkmaktadır. *Phainomenon*, bizim görünüş yerine kullandığımız kelimedir. Platon –Parmenides ile ilişkisinin incelenişinde de açıldığı üzere- görünüşleri hayali olarak nitelendirmemekte, onların ontolojik bir yönü olduğunu düşünmektedir. Görünüşün ontolojik yönü olması; görünüşün yalnız algılanmaya, yani Ben'im algılamama bağlı olmamasıdır. Nesnelere sadece benim idrakime bağlı –Berkeley'in deyişiyle *esse es percipi*- olması, görünüşler hayali olması anlamını taşımaktadır.

Platon bağlamında, algının olabilmesi için *phainomenon*'un arkasında bir fizik nesnenin olması gerekmektedir. Timaios diyalogunda Platon, Demokritos'un adını anmaz fakat, görünüşlerin ortaya çıkışındaki birinci durak olan fizik nesnenin ontolojisini yapmaktadır. Bu, modern fiziğin temeli de olacak bir şey olarak görülebilir. 'Fizik nesne' kelimesini kullanmamakla birlikte belli bir bağlamda onun hangi açıdan dünyayı gördüğünü 'çanak' sözcüğü ile ortaya koyabiliriz. Çanak, fiziksel mekandır. Çanağın doldurulması, yer kaplama söz konusudur. Çanak bir biçime sahiptir, ezeli ve ebedidir, yani her zaman mevcuttur. Bunu atomculardan aldığı söylenebilir ve buna *atomos eidos* demektir, yani *bölünmez bir biçim*'dir. Çanaktan dolayı bir biçimi vardır ve bir madde orayı doldurmuştur. Bölünmezdir. Doğrudan doğruya duyu algıya da konu değildir. Ama düşünceyle bu kavranabilmektedir. Burada biçimlenmiş bir madde vardır. Benim algımla etkileşimimden dolayı bir görünüş olarak ortaya çıkmaktadır. Görünüştaki -ki Demokritos zaten ortaya koymuştur- ikincil niteliklerini

---

²¹ Ama şu söylenebilir ki Platon'un algı kuramı önemlidir ve hala da modern dünyada belli filozoflarca kullanılmaktadır. Bu bağlamda, Quine'a bakılabilir

görmekteyiz; sertlik, koku, renk gibi. Bütün bunları meydana getiren fiziksel bir temel vardır. Platon'un en büyük buluşlarından bir tanesidir bu ve de modern fiziğin en önemli yönlerinden biri olduğu söylenebilir.

“Bir görünüşün olabilmesi için neler gerekmektedir?” Platon görünüşün oluşabilmesi için kimi öğelerden bahsetmektedir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- a) Ayna
- b) Yansı
- c) Yansıyan
- d) Işık

Ayna, zemindir; nesnenin ortaya çıkmasının zemini, ‘çanak’ olarak ifade edilebilir. Ayna, nesnenin imkan bulduğu mekan olarak düşünülebilir. Yansı ve yansıma ise bir arada düşünülebilir. Nitekim yansının olabilmesi için yansıyan bir nesnenin olması gerekmektedir. Nesnenin yansıyabilmesi için gerekli olan öge ise ışıktır. Platon, fizik nesnelere ilgili metafor yaparken bu kullanılmaktadır. Gölgenin olabilmesi için ‘sath’ lazımdır. Sath maddi yapıdır. Yansıyan elim ve ışık. Bunları birlikte düşününce *phainomenon* –görünüş- kelimesi yakalanmaktadır. Işık, bundan gelen etkiyle benim algımın ortaya çıkmasıdır. Yansıyan o nesneye ilişkin benim kavramsal yapımıdır. Yansı, nesnenin şuradaki halidir. Bu bağlamda, Platon'un *gölge varlık metaforu* şu şekilde okunabilir: İlk olarak ışıkla duyu algım arasında, nesneyle duyu algım arasında ilişki kurması; ikinci olarak ise bunun bir sathta, mekânda imkân bulmasıdır. Mekânda imkân bulan, yansıdır. Bu imkân bulanın bana gelen duyularının anlamlandırılması, yansıyandır. Bir nesneden söz edebilmek için fizik nesnenin kendisi, algısı ve kavram gerekmektedir. Eğer bunlar olursa fizik nesnelere söz edebiliriz. Kaldı ki her şey fizik nesnelere söz etmek de değildir. Çünkü bir sorumuz vardır: yansıyana kavram dediysek ‘Bu kavramlar nereden gelmektedir?’. Modern fiziğin en temel noktası bu noktada yakalanmaktadır. Bir fizik nesneden görünüş olarak söz edebilmek için fizik nesnenin kendisinin olması; Platon, işte, bunu yakalamıştır.

9.3. Mağara Metaforu ve Varlık

“Yeraltında mağaramsı bir yer, içinde insanlar. Önde boydan boya ışığa açılan bir giriş... insanlar çocukluklarından beri ayaklarından, boyunlarından zincire vurulmuş, bu mağarada yaşıyorlar. Ne kımıldanabiliyor ne de burunlarının ucundan başka bir yer görebiliyorlar. Öyle sıkı sıkıya bağlanmışlar ki, kafalarını bile oynatamıyorlar. Yüksek bir yerde yakılmış bir ateş parıldıyor arkalarında. Mahpuslarla ateş arasında dimdik bir yol var. Bu yol boyunca alçak bir duvar, hani şu kukla oynatanların seyircilerle kendi arasına koydukları ve üstünde marifetlerini gösterdikleri bölme var ya, onun bir duvar. Böyle bir yeri getirebiliyor musun gözünün önüne?” (514a-b)

Birbirlerinden farklı olan idraklardan, dünyayı ele alış ve kavrayışlardan daha önce bahsedilmişti. *Mağara metaforu* bu noktada kullanılabilir. Farklı nesne kavrayışları söz konusudur. Üçgeni kavramakla fizik nesneyi kavramak aynı şey değildir. Üçgenin zihnimdeki idrakıyla fizik nesnenin bir görünüşü olarak, *phainomenon* olarak idrakı farklıdır. İnsanlar farklı farklı zihin derecelerine sahiptir. Bir nesneye, düşünsel anlamda yöneldiğim gibi, algı nesnesi olarak da yönelebilirim. Aynı nesnede kaç tane katman vardır? Bu nesne, teorik fiziğin yaptığı şekliyle saf kavramsal olarak ele alınabilceği gibi ontolojik olarak yer kaplayan şekilde vs ele alabilir, bu nesnenin algısı konu edilebilir ve bir tür algı teorisi yapılabilir. Aynı zamanda bu nesne bir bütün olarak –bu bütünün içine nesnenin kendisi, görünüşü, bendeki görüntüsü ve kavramsal çalışmalar girmektedir- ele alınabilir. Mağara metaforunun okuması bu bağlamda yapılmaktadır. Bu metaforunda, ilk olarak, Platon’un ‘mağaranın dışındaki gerçek nesnelere’ dediğini şimdilik kavram zemini olarak düşünebiliriz. İkinci olarak, Platon, bu gerçek nesnelere bir tür taklidi olduğunu söylemektedir. [Maketleri ele alalım. Maketler de fizik nesne olsun. Fizik nesnenin mağara duvarındaki yansımaları ele alalım. Yansıma fizik dünyanın görünüşüdür. Phainomenon halinde bana geliyor olmasıdır.] Üçüncü olarak, mağaranın duvarındaki yansıyanı, benim kendime duyduğum algı bağlamında konu etmem durumudur.²² Varlığı ve var olanları kavramanın dereceleri vardır ve kavramsal olarak, saf kavramsal olarak, fiziksel nesne içinde, görünüşler içinde kavrayabilmek mümkündür. Ortada tek bir dünya, tek bir bütün ve onların farklı farklı algıları bulunmaktadır. [Platon, Phaidros diyalogunda 9 farklı kavrayıştan söz eder.] Toparlayacak olursak, mağara metaforu şu şekilde yorumlanabilir: ‘Sen’ mağaranın duvarındaki görünüşün ve sendeki görüntünün ne kadar arkasına geçebilirsen -işte bu nesnenin bendeki görüntüsü var, bu nesnenin görüntüsü var, bu nesneye ilişkin kavramlar var- mağaranın o kadar genişlemektedir. Mağaranın dışına çıkmak demek, daha geniş açılardan mağarayı kavrayabilmek demektir.

---

²² Kant’ı hatırlıyoruz burada. Kavramsal yapıların zemini dışarıda, ateşin önünde maketler fizik nesne, fizik nesnenin duvara yansıyan hali görünüşler ve görünüşlerin benim zihnimde görüntü olarak kurulan biçimi. Buna, Kant’ın transendental estetikte nesnenin kurulmuş hali diyelim. Kant ve Platon’un farkı şudur: Kant transendental estetikte kurduğu nesneyle uğraşır. Nesnenin kendisi şöyledir, böyledir ilgilenmez. Platon ise mağaranın dışındaki gerçek nesne dediği ateşin önündeki maketi, mağaranın duvarına yansıyan görünüşü, zihnimizdeki görüntülerin her birini ayrı ayrı ele alabilen biridir. Bu da onu Platon yapar. Kant ise sadece transendental estetik bağlamında, zihinsel yeti bağlamında destek görür. İkisinin arasındaki fark budur.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, Platon'un varlık felsefesi ele alınarak, varlığa bakış açısı incelenmiştir.

Bölüm Soruları

1-) Yanlışığı yokluk üzerine düşünmek olarak gören filozof aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Platon
- b) Parmenides
- c) Aristoteles
- d) Thales
- e) Sokrates

2-) Biçimlenmiş maddeye ..... denir. Boşluğa aşağıdaki kavramlardan hangisinin gelmesi uygun olur?

- a) Özne
- b) Nesne
- c) Yüklem
- d) Kavram
- e) Önerme

3-) Platon, görüşleri 'hayali' olarak gören aşağıdakil seçeneklerde yer alan hangi filozofa karşı görüşler alemini kurtarmaya çalışmaktadır?

- a) Ksenophanes
- b) Herakleitos
- c) Thales
- d) Protagoras
- e) Parmenides

4-) Platon bağlamında, "Bir görüşün olabilmesi için neler gerekmektedir?" sorusuna verilebilecek bir cevapta görüşlerin olabilmesi gereken öğeler arasında aşağıdaki seçeneklerden hangisi gösterilemez?

- a) Ayna
- b) Yansı

- c) **Hakikat**
- d) **Yansıyan**
- e) **Işık**

5-) Platon mağara alegorisi aşağıda yer alan diyaloglardan hangisinde yer almaktadır?

- a) **Phaidon**
- b) **Timaios**
- c) **Theaitetos**
- d) **Devlet (Politeia)**
- e) **Yasalar (Nomoi)**

Cevap anahtarı: 1) b-2) b-3) e-4) c-5)d

10. 'FİZİK' NESNELER DÜNYASI VE İEDALARIN ELEŞTİRİSİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

10. bölümde Platon'un ideaların fizik nesnelere ile ilişki ele alınmaktadır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Platon'un ideaları ile fizik nesnelerin ilişkisi mümkün müdür?
- 2) Platon'un idealarına eleştirileri nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Platon	Platon'un idealara bakışı.	Okuma
Platon	Platon'un fizik nesneye bakışı.	Okuma
Platon	Platon'un idealara eleştirileri.	Okuma

Anahtar Kavramlar

- Platon,
- İdea
- Fizik nesne
- Algı,
- Duyumlama.

Giriş

Çalışmanın bu kısmında ele alınacak konuları Platon açısından ideaların görünüşlerle, fizik nesne ile ilişkisi ve Platon'un idealarına dönük eleştiriler oluşturmaktadır.

10.1. Kavram ve Nesne

Platon ideaları, eserlerinin çok az bir yerinde düşünmesine konu etmektedir. İdealar aracılığıyla bir şeyi açıklamaya çalışmaktadır. O da: bilgiyi, tanımı, kavram terimini açıklamaya çalışması olarak ifade edilebilir. Platon'un idealar kuramının görüşlerle, fizik nesne ilişkisi el alındığında; bir yanda cisimsiz olan, idealar denen bir varlık alanı söz konusudur, diğer yanda ise cisimleri olan, belli bir mekânı dolduran fiziksel nesnelere dünyası bulunmaktadır. 'Ben' hem kavramları ve ideaları hem de fizik nesnelere kendime, düşünceye konu edebilmekteyimdir. Algı, bilgi söz konusu olduğunda fizik nesneyle kavramı, düşünceyi ve bunun da zemini olarak kabul edilen ideaları birbirine bağlayabilmekteyiz. Birbirine bağlamayı şu şekilde ortaya koyabiliriz: Mesela bu cismin hareketinin 'neden'iyim. Bir cismi hareket ettirebilmem için bir cisme yine cisimsel olarak kuvvet uygulamam gerekir. Bu açıdan nesne-idea ilişkisine bakmak gerekmektedir.

Bir nesneyi biliyor olmak demek, onu bir kavramın altına düşürmüş olmak demektir. Burada 'bu' [örn. Kalem] bir nesnedir. Bu'nun birinci özelliği, onun var olmasıdır. Aynı şekilde zihnimde de bir nesne tezahür ettim ve o da üçgen olsun. İkisi de var olmalıdır. Burada bir sorun gözükmemektedir. İkisi hakkında düşünmeye başladığım zaman kavramlar girer devreye. En temel şey, onların var olmasıdır. İlki cisimsel varlık, diğeri de düşünsel varlıktır. Ancak bu yetmemektedir; bu cisimsel varlığa o varlığın en temel özelliğini yüklemeyi çalışacağım. (örn.) 'Uzaktan kumanda cihazıdır.' Bunu bilgime konu edebilmem için buna bir kavram yüklemiş bulunuyorum. Bu kavramla, bunun en temel özelliğini ortaya çıkarttım -yani özünü. Düşüncemde kendime konu ettiğim varlığın üçgen olabilmesi için onun temel özelliğini ortaya koymam gerekmektedir. 'Üçgenin iç açılarının toplamı 180 derecedir'; 'üçgen üç kenarlıdır' gibi bir tanımın ona yüklenmesi gerekmektedir. Bunun Platon'da nasıl yapıldığını inceleyeceğiz. Platon'un kendi idealarını nasıl eleştirdiği de ele alınacak bir diğer konudur. Şimdi sorulardan biri; 'bir kavram nasıl mümkündür?', 'Eğer bir nesneden söz edebilmemiz için bir kavrama ihtiyacımız varsa -işte adalet, üçgen, dikdörtgen, büyük, küçük kavramı gibi- sorabiliriz ki bir kavram nasıl ortaya çıkar?' 'Keşif midir? - İcat mıdır? *Kavram*', aslında tanımlarla inşa edilen bir yapı olduğunu söylemek gerekmektedir. Asla tek başlarına bulunmamaktadırlar. Platon, bunu, Sofistes diyalogunda -kavramların tek başına asla mümkün olmadığını- söylemektedir. Tanım, hep bir yargı bağlamındadır. 'Üçgen, iç açılarının toplamı 180 derece olan düzlemdir.' Görülecektir ki birçok kavram yan yana koyulmuş ve bir argı formunda ortaya konulmaktadır. Mantık ve matematikte, özellikle de geometride kavramlar değişmezler. Aksiyomatik şekilde baktığımızda -ki Platon'un zamanında geometri deyince Öklid geometrisi vardı- o zaman da değişmemiştir, şimdi de değişmemiştir ve sonrasında da değişmeyecektir ve Platon bunu görmüştür diyebiliriz. Platon kavramların özellikle geometri, aritmetik toplam olarak matematikteki halini görmüştür. Diyebiliriz ki: 1) Kavram tek başına mümkün değildir. 2) Kavramlar her zaman tanımda kurulur. 3) Kavramlar olmaksızın nesnelere bilgisi -bu nesnenin bir kumanda cihazı olduğunu, bunun orta parmak, bunun işaret parmağı olduğunu- mümkün değildir. Bir hayvan bunları algılayabilir ama bunların bilgisine sahip değildir.

Hatırlanacak olursa, Parmenides ve Gorgias'ın temel argümanlarından söz edilmişti. Parmenides'in temel argümanı şu idi: düşündüğüm her şey vardır. Düşünme denen faaliyet, kavramlarla olan bir faaliyettir. Düşünmeye başlamak demek, gördüklerimizin anlamlandırılmaya çalışılması demektir. Düşünme ile kavramsal bir örüntü ortaya çıkarılmaktadır. Eldeki kavramlarla –karşımızdaki- varlıkları düşünmekteyizdir. Onlara anlamlar yüklemekte ve onları kendimize bilgi konusu yapmaktayız. Bir nesnenin var olması kendi başına, kavramsal olarak mevcut olabilir. Düşündüğüm her şey vardır ama düşündüğüm her şey cisimsel değildir. Düşündüğüm her şey matematiksel değildir. Karşımda düşündüğüm bir resim var. Resimle ilgili düşüncelerimin büyük bir kısmı, algılarımla ilgili düşünmedir. Çocuğun resmi, bendeki görüntüsü ve kendi hali farklı farklı varlıklardır. Buradaki temel sorunlardan bir tanesi, 'herhangi bir şey' olmasıdır. Duyu algısına bakıldığında aşağı yukarı aynı şeylerin algılandığı ifade edilebilir. Belli nitelikler, belli bir biçim algılanmaktadır ve bu 'belli' olanlar adları üzerinden birbirlerinden ayrılmaktadır. Kratylos diyalogunda buna değinilmektedir. 'Verdiğim adla o nesnenin temel özelliği arasında ne türden bir ilişki vardır?' 'Bu nesnenin, bu nesne olmasını sağlayan şey nedir?' Yine bu bağlamda Platon'da görüşler, fizik dünyasında -bizim üzerimizdeki etkisine baktığımızda- bir *düzen* söz konusudur ve Platon açısından burada yakalanan *düzen* önemli bir yerde durmaktadır. Gece, öyle birden bire gelmemektedir. Hiçbir şey, öyle birden bire ortaya çıkmadığı gibi birden bire de yok olmamaktadır. Bir *süreç* söz konusudur ve bu süreçte açıklanabilir nedenler bulunmaktadır. İkinci nokta, fizik nesnelere -algımıza konu olan fizik nesnelere- bakacak olursak bir *öbekleşme* vardır. Nesnelere öbek öbek öbeklenmiştir. Mesela bulutların bazılarını nimbus, sirus, kimulus demekteyiz. Nesnelere, bu tür adlandırmaları yapacak zemin de vardır. Her iğne yapraklıya çam demiyoruz. Öyle bir tür var ve bu öbek altında alt öbekler yer almaktadır. Bu iğne yapraklıların bir kısmına sedir, köknar diyoruz. Şimdi adlandırdığımız zaman, nesnelere bir kavram altına düşürdüğümüz zaman görürüz ki fizik nesnelere özellikle kavram altına girecek bir düzeni de vardır. 'İğne yapraklılar' diye bir kavramım vardır ve onu diğer ağaçlardan ayırabilecek özellikleri bulunmaktadır. Doğada, baktığımız zaman iki şey görülmektedir: düzen ve öbekleşme. İşte bu nereden, nasıl ortaya çıkmıştır? Daha önce sorduğumuz gibi; neden bazı varlıklar ağaç biçiminde, neden bazıları insan biçiminde biçimlendi?

10.2. Düzen ve Öbekleşmeyi Açıklama Denemeleri

Platon, düzen ve öbekleşmeyi açıklamak için idealer görüşüne başvurmaktadır. Dış dünya denildiğinde ve dış dünyaya bakıldığında bir düzenlilik söz konusudur. Platon bazen, ender zamanlarda, bu düzenliliğin nedenini fizik dünyadan ayrı olarak durduğunu düşündüğü idealerle açıklamaya çalışmaktadır. Bir yanda düzenlenmiş bir ritmi olan, bir düzeni olan fizik dünya, görüşler dünyası ve 'bunun arkasında ne var?' sorusundan hareketle ortaya konan bir çözüm olarak idealer dünyası. İdealar dünyası 'ayrı' olarak durmaktadır ve burada oradan hareketle fizik dünyanın onun bir benzeri olarak düşünüldüğü görülmektedir. İdealar dünyası, kendi başına hiçbir sorun oluşturmamaktadır. Matematik nesnelere kendi başına mevcudiyeti gibi. Ama sorun şudur ki, "böyle cisimsiz bir varlık alemi, cisimli bir varlık alemi nasıl biçimlendirmektedir?" Timaios diyalogunda ele alınan bu konuyla ilgili tamamen metaforik konuşulmaktadır. 'Bu ikisi birbirini nasıl etkilemektedir?' Madem 'bu', bu'nun taklididir; o zaman 'kaç tür ilişki kurabilir?' İlk olarak idealer, fizik nesnelere *nedenidir*; yani onların var

olma nedenidir. [Platon, ‘var olma nedeni’ni paramparça edecektir. Aristoteles’e kadar beklemeye gerek yoktur, bunu kendisi gerçekleştirecektir.] Platon bu fikirden daha sonra vazgeçmektedir. Yukarıda dediğimiz gibi, fizik nesnelere idealarla bir varsayım olarak düşünebiliriz. Benim dört parmağımı sıkmanın nedeni, bu elimdir. Arada fiziksel bir nedensellik vardır. Platon’da fizik nesnelere ilişkisini ancak açıklama ilkesi olarak düşündüğümüz zaman yerli yerine oturabilmekteyiz. Bunu açıklamak için kullandığı ikinci kavram, *pay alma*dır. Platon, ‘fizik nesnelere idealardan pay alır’ demektedir. Bu pay olma nasıl olmaktadır? Pay, cisimsel olandan alınır. İdea ise cisimsizdi. Ağaç denen fiziksel nesnelere biri, -binlerce, milyonlarca ağaç var- nasıl pay alacak? Platon burada (olur ya da olmaz, şunu da deneyeyim diyor): ‘Fizik nesnelere, ideaların taklidi ve kopyasıdır’ demektedir. Nasıl taklit olacak? Benim resmimi birisi yaparsa taklit, kopya olabilir ama bu taklidi ve kopyayı kim yaptı? Bu bağlamda zaman zaman *Demiurgos*’tan bahsedilmektedir. Ama sorun şu: kopya meselesini, ‘benzer’ meselesini açıklamak için birazdan değineceğimiz bir sorun ortaya çıkmaktadır. Yine demektedir ki: ‘İdealar, fizik nesnenin içindedir’. Herhangi bir yargı verdiğimizde (örn. ‘Bu, bir uzaktan kumanda cihazıdır’ dediğimizde) birçok kavram kullandığımıza işaret etmiştik ve bu noktada da bu’nun ‘bu’ olmasını belirleyen şey idea ise bu’nun içinde birden fazla idea (Varlık ideası, kumanda, alet, uzaktan ideası..) bulunmaktadır denilebilir. Peki, bu kadar idea bu’nun içerisinde nasıl bulunmaktadır? Kimyasal açıklamaya tabi tuttuğumda bunun içinden idea çıkamayacaktır. Ama uzaktan kumanda, alet gibi kavramlarla görünüşü, bunun arkasındaki fizik nesneyi tanımlamaktayım. Bu, atomlardan meydana geldi; belli bir mekânı dolduruyor ama bunun içinde idea yoktur.

10.3. *Parmenides* ve İdeaların Eleştirisi

Platon, fizik dünya ile idealar arasındaki ilişkileri taklit, kopya, neden olma, pay alma ve içinde bulunma fikirleriyle açıklamaya çalışmaktadır. Platon, daha sonra bunları Parmenides diyalogunda anlatmakta ve sert bir eleştiriden geçirmektedir. Bir kere, ‘İdealar, fizik nesnenin nedenidir.’ görüşünü ağır şekilde eleştirir. Fiziksel-cisimsel olmayan varlıkların, fiziksel-cisimsel varlıkların nedeni olamayacağı fikrini Platon bizzat kendisi anlatmaktadır. Platon’da cevaplanamayan bir soru olarak şu kalmıştır: ‘İdealarla cisimler dünyası arasındaki ilişkinin doğası nedir?’- Platon bunu taktik bir soru olarak sormaktadır. Yine pay alma öğretisini ağır şekilde eleştirmektedir. Ne kadar pay alınır? Mesela ağaç ideasından ağaçlar pay alır. Her biri ağaç ideasından pay alırsa ağaç ideası azalır. Normalde onun ‘var olan’ tanımına göre azalmaması ve çoğalmaması gerekmektedir. Eğer idealardan farklı nesnelere bütünüyle pay aldığı söylenirse o zaman ideaların çoğaldığını söyleyebiliriz. Bu anlamda Platon, pay alma öğretisini de eleştirmektedir. Artık bu fikirden vazgeçer denilebilir. Cisimli-cisimsiz ilişkisi, kategorik bir hatadır. [Örneğin günlük hayatta, ‘Sen benim kalbimin sultanısın.’ -kalbimin içinde nasıl bir sultan yer alabilir. ‘Gidiyorum ama seni de kalbimde götüreceğim.’ gibi kullanımlar, metaforik kullanımlardır. Kategorik hatalardır.] Platon fizik nesnelere, ideaların benzeri ve kopyası olduğu fikrini de ‘üçüncü bir göz’ eleştirisiyle bertaraf etmektedir. Çünkü ‘Eğer bu bir ideaysa, bundan iki tane pay alındıysa, bu iki nesnenin benzer olmasını bununla mukayese ederek yapmam lazım. İki ağacın benzerliğini, ağaç ideasına göre yapmam gerekir. Bu ikisinin benzerliğini yapmak istersem -iki ağaçla ağaç ideasının dışında- üçüncü bir ideaya daha ihtiyacım vardır. O zaman ağaç ideasıyla ağaç arasındaki benzerliği yine başka bir ideayla

kuracağım. Böylece sonsuza kadar gidebiliriz', demektedir. Bu anlamda Platon, nedensellik ilişkisini, ideaların cisimlerin nedeni olduğu ilişkisini, ideaların pay alma ilişkisini, ideanın fizik nesnede bulunma ilişkisini ve ideanın taklit olma ilişkisini Parmenides diyalogunda sıkı bir şekilde eleştirmekte ve çürütmektedir.

10.4. İdea Türleri ve 'İğrenç' Nesnelere

Platon, Parmenides diyalogunda bir de idea türlerini tartışmaktadır. İdea türleri nedir? Etik, estetik, politik, mantıksal, matematiksel idealar şeklinde ifade edilebilir bu türler. İlk iki öbekteki idealara dikkat ettiğinizde -özellikle ikinci öbek mantıkla ilgili öbektir- üçgen kavramı ve üçgen arasında ilişki kurabilirsiniz. İkisi de cisimsel olmayan varlıklardır. 'Aynı' denen terim, cisimsel olmayan bir varlıktır. Yine 'iyi' denen kavramı ele aldığımızda, cisimsel değildir. Belli eylemler için kullanırız. Ya da belli aletlere, 'iyi' bir alettir, demektedir. Orada, 'işe yarar' anlamındadır. Güzel dediğimiz zaman -sonuçta 'güzel' bir kavram ve ona bağlanan terimi de somut bir şey değil- güzel bir şeyden söz ediyoruz ama güzelin kendisini bir yere koyamayız. Elimizde 'güzel' diye bir terimimiz vardır. Buralarda idealar hala iş yapabilir ama doğal türler -insan, kedi gibi somut şeyler- söz konusu olduğunda idealar artık kavramsal olarak -bu bilgiyi anlamamızın dışında- bu doğal türlerin varlığını açıklayamamaktadır. Platon burada önemli bir yere parmak basmaktadır: 'Bizim derdimiz burada ilişkiyi kurmak değildir. Bu doğal türler dediğimiz -insan, kedi, ağaç, bulut gibi- varlıkların tanımının bilgisini açıklamaktır.' Platon bir yanda da Parmenides diyalogunda kendisiyle dalga geçmektedir. Mesela iğrenç gibi şeylere dışkı, kıl, domuz kılı gibi isimler vermekte ve ideaları en uç noktalara taşımaktadır. Bu sıkı bir eleştiri olarak görülebilir.

10.5. Aristoteles'in İdealar Eleştirisi

Etik, estetik, mantık ve matematik idealar konusunda neler yapılabilir, Platon onları Sofistes diyalogunda ele almaya çalışır. Orada çözümsüz kalan kısım doğal türler ile idea arasındaki ilişkinin açıklanamaz olmasıdır. Çünkü bu düşüncenin kendisi, mantıksal bir paradoksu ortaya çıkartır. Platon'un idealar öğretisinin Aristoteles tarafından yapılan eleştirisi -Metafizik, 6. kitap 9. bölümünde yapıyor- şöyle: 'İdealar türündeki varlıkların, mantıksal varlıkların, küme gibi varlıkların ayrı şekilde bulunmasında hiçbir sorun yok. Ayrı şekilde bulunan varlıkları ben zihnimle kavrayabilirim, düşünceme konu edebilirim. Aynı şekilde fizik nesnelere de ayrı şekilde bulunur. Nihayetinde dibe kadar gittiğinizde fizik nesne nerede bulunur dediğinizde uzay, uzay nerede bulunur dediğimizde tökezliyoruz. O zaman ayrı şekilde bulunmalarını dert edinmeyelim. İdealarla ilgili neler yapılabilir, onu dert edinelim.' Şu dert edinilen kısmı Platon halletmiştir: 1) Fizik dünya hayal değildir. 2) İdealar denen cisimsiz varlıklar, fizik dünyanın nedeni değildir. Bunu bizzat kendisi söylemektedir. Bu bağlamda şunu söyleyebiliriz: Modern fiziğin temel anlayışı, Timaios diyalogunda ve benim anlatmaya çalıştığım çerçevede ortaya çıkmıştır. Platon matematiksel yöntemi, düşünsel yöntemi fizik nesneyi anlamada kullanan filozoflardan bir tanesidir. 'Sorun nedir?' Aslında ortada sorun yoktur. 'Doğa bilimleri, kesinliğe ulaşabilir mi ulaşamaz mı?' Uzun vadede hayır -çünkü doğa olayları, fiziksel varlıklar değişiklik gösterir. Fizik bilimi ne yaparsa yapsın kesinliğe ulaşamaz. Platon da bunu çok yerinde yakalamıştır. Bu, şu demek değildir: 'Görünümler dünyasında

episteme yok, kesin bilgi yok; o halde bunların bilgisi mümkün değildir.' Nesnelerin varlık tarzlarına göre farklı bilgi tarzları da vardır. Matematiksel, kavramsal bilgi; fizik nesneye ilişkin bilgilerin her biri farklı farklı bilgi türleridir.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, Platon'un idealar anlayışına dair detaylı bir inceleme yürütülmüş; ideaların görüşler ile ilişkisi ele alınmış ve Platon'un idealara dönük eleştirileri sıralanmıştır.

Bölüm Soruları

1-) Platon felsefesinde “aisthesis” ne demektir?

- a) Duyumlama, algı
- b) Bilgi
- c) Sezgi
- d) Akıl
- e) Vahiy

2-) “Episteme” ne demektir?

- a) Sanı
- b) Tasarım
- c) Duyu bilgisi
- d) Sezgi
- e) Kesin bilgi

3-) “Bir nesneyi biliyor olmak demek, onu bir ..... altına düşürmüş olmak demektir.” Aşağıdakilerden hangisi verilen cümlede boş bırakılan yere getirilebilir?

- a) Nesnenin
- b) Kavramın
- c) Algının
- d) Sanının
- e) Görünüşün

4-) Platon *düzen* ve *öbekleşmeyi* açıklamak için aşağıdakilerden hangisine başvurmuştur?

- a) Nesneye
- b) Duyulur dünyaya
- c) Algıya
- d) İdealara

e) Sanılara

5-) Platon felsefesinde inşa edici olarak görülen Tanrı aşağıdakilerden hangisidir?

a) Zeus

b) Demiurgos

c) Athena

d) Kronos

e) Poesidon

Cevap anahtarı: 1)a-2)e-3)b-4)d-5)b

11. ALGI VE KAVRAM AÇISINDAN BİLGİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

11. Platon'un Bilgi Anlayışı

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Platon'un bilgi anlayışı nedir?
- 3) Platon'un bilgi felsefesinin temel kavramları nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Platon	Platon'un bilgi felsefesini anlamak.	Okuma, eleştiri, soru-cevap.
Platon	Platon'un bilgi felsefesinin temel kavramlarını öğrenmek.	Okuma, eleştiri, soru-cevap.
Platon	Platon'un bilgi felsefesinin temel sorunlarını öğrenmek.	Okuma, eleştiri, soru-cevap.

Anahtar Kavramlar

- Platon,
- Bilgi felsefesi,
- Algı,
- Kavram.

Giriş

Çalışmanın bu kısmında ele alınacak konuyu, Platon bağlamında ele alınacak, 'bilgi' bahsi ve 'bilgi' bahsi üzerine yürütülen tartışma oluşturmaktadır.

11.1. Dönemin Bilgi Tartışmaları

Platon ideaları bir kaldıraç, bir varsayım, bir teklif, bir işletim sistemi olarak kullanılmaktadır. Dış dünya veya fizik nesnelere dünyasına bakıldığı zaman, bir şekilde biçimlenmiş bir düzenlilik ve öbekleşmeler görülmektedir. Günümüz doğa bilimleri bilgisi ile, ‘Neden bazı varlıklar insan, bazıları ağaç, bazıları kedi, bazıları taş biçiminde olmuştur?’ sorusuna: ‘Elimizde temel parçacıkların varlığı söz konusudur, o belli parçacıklar belli atomları, o belli atomlar da belli cisimleri meydana getirir ve bu belli cisimler belli bir düzen, bir öbekleşme içinde karşımıza çıkar’ –gibi- bir cevap verilmektedir.

İdeaların kelime anlamı şu şekilde ortaya konabilir: ‘Ulaşılmaz olana ulaşmaya çalışmak, zorlamak’. Platon ideaları bilgi, gerçeklik, kavram gibi olayları açıklamak için kullanılmaktadır. Sokrates ile beraber başlayan bir yaklaşım söz konusudur: Bilginin olabilmesi için yargı ve tanımın olması gerekir. Buna ilişkin bilgiyi, Sokrates, Kratylos diyalogunda ele almaktadır: ‘Bir nesneyi, o nesne yapan bir şey var mıdır?’. Kavramsal bilgi, bir kavramı başka kavramlarla tanımlamaktır. Burada özcülük; bu kavramın içeriği ne ise kavramın kendisinde varmış gibi düşünmektir. Özcülük dediğimiz şey, bir kavramın ne olduğunu sorduğumuzda onu başka kavramlarla tanımlamaktır. Örneğin, kumanda bir alettir ve öyle bir alettir ki birtakım elektrik sinyalleri vererek bir başka elektronik cihazı uzaktan açıp kapamayı sağlamaktadır. Problem şudur, buradaki kumanda tanımı, bu kumanda kavramının kendisinin ‘içinde midir değil midir?’. Özcülük, bunun içinde olduğunu savunmaktadır.

Kavramların bilgisi iki yönlü bilgidir:

1- Kavramları kavramlarla tanımlamak. Yani kavramları açıklama bilgisi. Bu, Yunan dünyasının yaptığıdır.

2- Hiçbir fiziksel nesnenin olmadığı bir durumda, fiziksel olmayan dünyayla ilgili açıklamalar yapmak. Üçgeni açılarla, doğruyu noktayla açıklamak gibi.

Bu noktada Sokrates gibi özcü olan düşünürler, nesneye ilişkin kullanılan kavramların karşılığının; nesnenin içinde, nesneye ilişkin belirgin özelliklerde olduğunu söylemektedirler. Fakat bu özellikler tanım yapmak için kullanıldığı zaman, bunun içerisinde töz aramamak gerekir. Burada arayacağımız şey, kavramın içeriğini buraya uygulanıp uygulanamayacağı olmalıdır. Fizik nesnelere bilgisi söz konusu olduğunda; kavramlar ve kavramların konu aldığı, duyularımıza çarpan, fizik nesnelere kendisi olması gerekir. Yani elimizdeki kavramlarla, (örneğin biçim kavramıyla, siyah kavramıyla) gördüğümüzü tanımlamaktan bahsetmekteyiz.

Bu tartışmanın diğer ucunda ise Antisthenes -Sokrates’in öğrencisi- bulunmaktadır. Ona göre kavramların karşılık geldiği bir öz yoktur, kavramlar birer soyutlamadır. Buna adcılık (nominalizm) denmektedir.

Nesneyi tanımlarken, kaçınılmaz olarak, kavramlarımız vardır. Özcüler, içeriğin karşılığının öz olduğunu; adcılar ise, bu kavramların birer soyutlama olduğunu söylemektedir. Yine fizik nesne söz konusu olduğunda, duyularla karşılaşmaktayızdır. Fizik nesnenin bizim

üzerimizde yaptığı duyumsal bir etki söz konusudur. Sadece duyumdan bilgi ortaya çıkmamaktadır. Duyum, fizik nesnenin orada olduğunu fark edebilir. Aynı şekilde bir kedi de bunu fark edebilir fakat fizik nesnenin ne olduğunu bilmez. Bunu bilebilmesi için idrak edileni bilgiye çeviren kavramsal yapıların olması gerekmektedir.

11.2. Platon ve Bilgi

Platon bilgiyi birkaç açıdan incelemeye çalışır ve Platon söz konusu olduğunda, parçaları bütün halinde değerlendirmek gerekir. Platon'da görünüşlerin bilgisi önemlidir. Görünüşlerin bilgisi demek, fizik nesnelerin bilgisi demektir. Fizik nesnelerin bilgisi *eros*'la, fizik nesnelere izlemekle, aşkla, onları daha iyi anlamakla başlar. Platon *aisthesis*'i, deneyi, önemli bir yere koymuştur. Bilgi için gereklidir fakat biricik yol değildir. Kavramların bilgisi için -örneğin; üçgenin, doğrunun, noktanın bilgisi için- deneyin önemli olmadığını söylemektedir.

Platonik aşk, “ulaşılmaz olana ulaşmaya çalışmak” anlamına geliyorsa, ideaları en iyi anlatan fikir olduğunu söyleyebiliriz.

Platon *hatırlama* (anemnesis) öğretisini tamamen metaforik olarak kullanmaktadır. Ruhun ölümsüz bir yönü olduğunu düşünür; bu, insana farklı bir anlam verebilmek demektir. Ruhun ölümsüzlüğü, inanç anlamında, dünyanın buradaki eylemlerle son bulmayacağını, buradaki eylemlerimizin neticesinde birtakım durumların da başımıza geleceğini düşünmek demektir. Ruhun ölümsüzlüğüne inanmak demek, dünyayı farklı bir bakış açısıyla değerlendirmek ve yapının burada kalmayacağını düşünmek demektir. Platon ise “ruhun ölümsüzlüğü” kavramını metaforik anlamda, bilgiyi açıklamak için kullanır. Ruhlar bedenlenmeden önce bir yerde dururlar; yeryüzüne düşmeden, yani bedenlenmeden önce bir delikten ideaları görürler. Daha sonra yeryüzüne gelip bedenlenirler. Demek ki önceki bedensiz hallerindeyken belirli bir bilgiyle donatılarak gelmektedirler. Oradaki bilme derecelerine göre dünyadaki insanların, yani bedenlenmiş ruhların, eylemleri belirlenir. Bu, Platon'un Phaidros diyalogunda anlatılmaktadır. Platon dokuz tür bilme ve eyleme tarzından bahsetmektedir. Bu demektir ki; ne kadar çok varlığa ve dünyaya açılırsan o kadar çok şey kavrayabilirsin, geniş açılardan bakabilirsin. Bu dokuz bilme tarzına karşılık, dokuz tane de insan tipi koyar. Kısacası, Platon insana -hangi tartışmayı yaparsa yapsın- eksik kaldığını hatırlatır. Bu, hatırlamanın hatırlamasıdır.

Menon diyalogunda Platon, bir köleye birtakım geometri problemlerini ispatlatmaktadır. Platon için biz, hakikate ulaşmalıyız. Platon'da hakikate ulaşmanın yollarından birisi, *dianoia* ve diyalektik yöntem dediğimiz *kavramsal bilgidir*.

Nous, matematiksel sezgidir, yani hesapları yaparken doğrudan görmektir.

Episteme, kesin bilgi, sarsılmaz bilgi demektir. Platon'da, insan bu bilginin yani epistemenin peşinden koşmalıdır. Ama bu dünyada *episteme*'ye ulaşmak mümkün değildir.

Görünüşler dünyasında değişme vardır ama bu değişmenin belli bir öbekleşmesi ve düzeni söz konusudur.

Bilginin birinci aşaması, duyumlama ve algıdır. Duyumlama ve algı arasında bir fark vardır, o da şudur: Bir şeyi duyularım, kedi de duyular, ama bunu algılamaya başladığımız zaman bu artık herhangi bir şey değil, bir “şey”dir. Duyumlama tek başına bilgi değildir. Herhangi bir nesneden çıkıp belirli bir nesne haline gelmiştir. Artık buna ilişkin bir yargı oluşmaya başlamıştır. Algımın ne olduğunu bilmeye başlamışım.

Bilginin ikinci aşaması, algı ve yargıdır. Bir şeyin ne olduğunu bilmek; onu kavramsal anlamda bir yere, belli kavramsal ağlar altına yerleştirebilmek demektir. Buna *doksa* ya da yargı denir. Yargı yoksa bilgi de yoktur. Yargı yoksa algı da yoktur. Ancak yargının doğruluğu sorunu söz konusudur: Gerçekten yanlış olabilir miyim? Bazı yargılar doğru yargılardır, ama buna ilişkin bir kanıt bulunması gerekmektedir. Yargı yanlış da olabilir, doğru da olabilir. Bir yargının doğru olabilmesi için, o yargının doğrulanması ya da doğru için gerekçelerin verilmesi gerekir. Fizik nesnelere ilişkin yargının doğru olduğuna yönelik gerekçeleri verebilmek oldukça zordur. Doğru olduğunu tam anlamıyla bilemeyiz. Doğru yargıdan (*ortha-doksa*), kesin bilgiye geçiş olabilir mi? Platon’a göre fizik nesnelere söz konusuysa, bu geçiş mümkün olmamaktadır. Algıya konu olan bir fizik nesnenin bilgi olabilmesi için, duyumlama gereklidir ama yeterli değildir. Yargı yoksa bilgi de yoktur fakat yargının olması, bilgi için gereklidir ama yeterli değildir. Bu yargının da doğru olması gerekir. Yanlış bilgi olmaz; bilgi tanımı gereği, doğruluğu kanıtlanmış olmalıdır. Ancak yanlış sanı / yanlış *doksa* olur. Platon bağlamında *Episteme* ve hakikat, aramız gereken temel bilgidir.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, Platon'un bilgi anlayışı temel kavramlar üzerinden incelenmiştir.

Bölüm Soruları

1-) Aşağıdakilerden hangisi Sokrates'in içinde yer aldığı düşünürler grubu olarak düşünülebilir?

- a) Özcü düşünürler
- b) Nominalist düşünürler
- c) Atomcu düşünürler
- d) İlkçağ doğa filozofları
- e) İndirgemeci düşünürler

2-) Platon'un *anamnesis* (hatırlama) fikri aşağıdakilerden hangisi bağlamında kullanılmaktadır?

- a) Fizik nesnelere
- b) Duyu bilgisi
- c) Yöneticilik bilgisi
- d) Ruhun ölümsüzlüğü
- e) Tekhne / zanaat bilgisi

3-) Aşağıdaki diyaloglardan hangisi Platon'un bir köleye geometri problemlerini ispatlattığı diyalogdur?

- a) Kratylos
- b) Menon
- c) Kriton
- d) Devlet
- e) Yasalar

4-) "Platon'a göre ..... ulaşmak mümkün değildir, ancak ona ulaşma isteği de terk edilmemelidir." Sözünde bırakılan boşluğa aşağıdaki seçeneklerden hangisi getirilmelidir?

- a) Doksaya
- b) Duyu bilgisine

c) Epistemeye

d) Tanımlara

e) Yargılara

5-) “Platon’da ....., yani yanlış yargı; ..... doğru yargı olarak ifade edilmektedir.” Sözüde bırakılan boşluklara aşağıdaki seçeneklerden hangisi getirilmelidir?

a) Doksa – episteme

b) Doksa – orthadoksa

c) Orthadoksa – doksa

d) Orthadoksa – episteme

e) Episteme – orthadoksa

Cevap anahtarı: 1)a-2)d-3)b-4)c-5)b

12. DİL, DÜNYA VE TANIM

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

12. Platon'da Dil-Dünya İlişkisi

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Platon'da dil-dünya ilişkisi nasıldır?
- 2) Platon'da dil felsefesinin temel kavramları nelerdir?
- 3) Platon'a göre dil nasıl oluşmuştur?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Platon	Platon'da dil-dünya ilişkisinin anlaşılması.	Okuma, soru-cevap, eleştiri.
Platon	Platon'da dil felsefesinin temel kavramlarının öğrenilmesi.	Okuma, soru-cevap, eleştiri.
Platon	Platon'a göre dilin nasıl oluştuğunun kavranması.	Okuma, soru-cevap, eleştiri.

Anahtar Kavramlar

- Platon,
- Dil felsefesi
- Kavram
- Tanım
- Dünya

Giriş

Dil ve dünya arasındaki ilişkisinin, bugün hala temel ilişkilerimizden bir tanesi olduğu söylenebilir. Bu konuda temel aldığımız diyalog Kratylos diyalogu fakat dil konusuna gelmeden önce bu konuları *mağara metaforu* bağlamında ele alacağımız için –meşhur- mağara metaforunu inceleyeceğiz.

12.1. Mağara Metaforu ve Bilgi

“Yeraltında mağaramsı bir yer, içinde insanlar. Önde boydan boya ışığa açılan bir giriş... insanlar çocukluklarından beri ayaklarından, boyunlarından zincire vurulmuş, bu mağarada yaşıyorlar. Ne kımıldanabiliyor ne de burunlarının ucundan başka bir yer görebiliyorlar. Öyle sıkı sıkıya bağlanmışlar ki, kafalarını bile oynatamıyorlar. Yüksek bir yerde yakılmış bir ateş parıldıyor arkalarında. Mahpuslarla ateş arasında dimdik bir yol var. Bu yol boyunca alçak bir duvar, hani şu kukla oynatanların seyircilerle kendi arasına koydukları ve üstünde marifetlerini gösterdikleri bölme var ya, onun bir duvar. Böyle bir yeri getirebiliyor musun gözüniün önüne?” (514a-b)

Platon'da -daha önce bahsedildiği üzere-, aslında, tek bir dünya vardır ve o dünyanın değişik idrakları söz konusudur; bilinç ya da Yunancası *phsukhe* (yani İngilizcesi 'mind'). 'Phsukhe' kelimesi Yunan dünyasında çok geniş anlamlı bir kelimedir. Mağara metaforunda insanlar zincirlenmiş şekilde mağaraya bakmakta, kafalarını oynatamamaktadırlar. Kafayı oynatamamak demek, farklı zariyelerden bakmamak anlamına gelmektedir ve zincirle bağlı olmak demek de, düşünce kölesi olmak -yani sana ne veriliyorsa onunla yetinmen- anlamına gelmektedir. Platon açısından insan böyle bir varlık olmamalıdır. Bu bağlanmış durumdaki mağaradaki insanların arkasında bir ateş yanmaktadır. O ateşin önünden bir takım maketler geçirilir ve ateşin ışığı ile maketin görüntüsü mağara duvarına yansır. Bağlı insanlar da görüntüden onlara gidene zihinlerinde görürler. Yani burada maket, mağaranın duvarındaki görünüş ve bu görünüşün zihindeki görüntü hali, algılanmış halidir.

Maket belli ki fizik nesnenin kendisi -Timaos diyalogunda anlatmaya çalıştığımız-, bir maddenin bir mekanı doldurmasıdır. Görünüş ise nesnenin *phenomenon* -yani nesnenin kendisi onun atomik yapısıdır- olarak karşımıza çıkmasıdır. Daha sonra da bu görünüşün bende nesne biçimi, zihnimde nesne olarak kurulmasıdır. Burda üç tane kademe söz konusudur. Bir de mağaranın dışındaki “gerçek nesne” dediği bir şey vardır Platon'un, yani maketin esas olan nesne. Bu gerçek nesne dediğimiz şey ise kavramdır.

Platon'da nesneyi anlamanın dört yönü vardır. (1)Kavramsal yön, (2)fizik nesnenin kendisi, (3)görünüşü ve (4)bende ortaya çıkan hali. Kavramlarla nesneyi inşa ediyorum -zihnimdeki nesneyi. Çünkü bu nesneye ilişkin bir görüntü, bir görünüş, bir varlık ortaya koyuyorum. Bu aslında Kant'ın -ilk anda- transandantal estetik kısmına benzer gözükmektedir. Ancak transandantal estetikten önemli farkı, Platon hem fizik nesnelerin kendisini hem de fizik nesnelerin kendisini bilmemizi sağlayanın bize aşkın, kavramsal bir alan olduğunu; bir yapı olduğunu söylemektedir. Kant'ın transandantal estetik kısmı bu bağlamda eleştiri olarak okunabilmektedir.

12.2. Bölünmüş (Kesik) Çizgi

Mağara metaforuyla beraber Platon'un yine bir benzetmesi vardır. O da *bölünmüş (kesik) çizgi* benzetmesidir. Bu çizgide bilginin en alt seviyesi *eikasia* yani görüntüler, mağaradaki zihnimizde ortaya çıkan fikirler bulunmaktadır. Buna ham algı denilebilir. Ancak Platon algıyla algının nesnesi olan, algının konusu olan nesneyi hep birlikte düşünür. Ben bir şeyi biliyor, algısına sahipsem o nesnenin kendisi de vardır. Nesnenin kendisi *eikasia*, yani görüntü olarak nesne.

Platon'da *aisheta*, yani doğal nesnelere vardır. El yapımı veya doğanın kendisinde olan nesnelere değil; doğal nesnelere kastettiği, benim bilincimin dışındaki nesnelere -mesela ağaçlar, kamera vb. Buna da kesik çizgi, *aistheta* deniyor. Theaitetos dialogunda *Aistheta*, anlattığımız konuyla bağlantılı olarak düşünülebilir. Biz fizik nesnelere hakkında birtakım bilimsel inançlara sahibiz. Onlar hakkında yargılarda bulunuruz. Şu gördüğüm bir kameradır, bu gördüğüm bir uzaktan kumanda cihazıdır gibi yargılarla uğraşırız ve bunun ayrıntısı Theaitetos'ta diyalogunda işlenmektedir.

Ancak niye 'kesik çizgi'? Kavramların bilgisidir artık söz konusu olan. Kavramların ilişkisine ilişkin bir bilgi vardır burada; kavramları bir araya getiririz ve burası tam anlamıyla kavram bilgisi ve kavramsal tanımlamadır. Bu noktada artık hiç bir doğal nesnenin tanımlaması bulunmamaktadır.

Kesik çizginin en üst noktasında ise karşımıza özel bir kavrayış, özel bir görme türü olan *noesis* çıkmaktadır. *Yedinci mektupta* bahsedilen konuya bakacak olursak; 'insan, yer yüzünde yaşadığı sürece mutlak ve kesin bilgiye ulaşamaz.' demektir Platon. Mutlak kelimesini -insan için- biz düşünce dünyamızdan çıkartacağız. Çünkü Platon'un hakikat fikri, sürekli bir arayış fikridir.

Fizik nesne, var olan bir şeydir. Bir mevcudiyeti vardır, hayali bir varlık değildir. Her fizik nesne, rastgele bir şey değildir, o bir 'şey'dir. Fizik nesnelere bir varlığı vardır. Tanımlama yapabilmek için onlara ilişkin kavramlar, 'bu bir kumanda cihazıdır' diyebileceğim bir yargı ve bunun doğrulanmış olması gereklidir. Her türlü bilgi ancak dille, yargıyla mümkündür.

12.3. Dilin Kökeni ve Yapısı

Bu kısımda ise dil, bilgi ve tanım konusu üzerine duracağız. Yunan dünyasında Platon'dan önce dilin kökeniyle ilgili pek çok tartışma yapılmıştır. Bu tartışmalardan bir tanesi, özellikle Demokritos'tan gelen bir tartışmadır. Bu tartışmada insanın, dili zamanla heceleyerek ortaya çıkardığı ileri sürülmektedir. İnsanlar da eskiden hayvanlar gibi çığlıklarla, bağırış çağrışımlarla iletişim kurmaya çalışan varlıklarmış; zaman içinde dili eklememeyi, anlamlı sesler çıkarmayı öğrenmişler ve bu öğrendikleri seslere belli kavramlar yüklemişler ve bu kavramlar çerçevesinde de bu anlamlı sesleri belli nesnelere isim olarak vermişler. Bu bir tür evrimci dil anlayışıdır. Yani dilin zaman içinde kültürel evrimle ortaya çıktığını anlatan bir düşüncedir. Aynı şekilde Protagoras'ta ve Protagoras diyalogunda buna benzer bir dilin köken anlayışı

aktarımı söz konusudur. Platon gibi filozoflar bugünkü modern filozoflar gibi köken sorunlarıyla pek uğraşmamaktadırlar. Köken sorusu artık bilim insanlarının sorusudur. Din nasıl ortaya çıktı, başparmak nasıl gelişti gibi süreçle ilgili sorular bilimlerin sorusudur. Platon daha çok dilin -mantıksal- yapısıyla ilgilenmiştir.

Dilin mantıksal yapısına, dilin gramatik yapısı demektediriz. Dilin kavramsal yapısına, semantik yapısı demektediriz. Yani dil rastgele seslerden oluşmuş bir yapı değildir. Bir düzen söz konusudur ve doğan insanlar o dilin içine, düzenliliğin doğmuş olmaktadır. [Mesela ben Türkçe diline doğduğumdan dolayı hazır olarak bir dil yapısı içine doğdum. Ve dili kullanma yetisiyle geldim.] Platon'un açısından dilde en temel yapılar özel adlardır. Özel adlar, mesela Cengiz adı, Cengiz denen varlığa yani bana işaret eder; İstanbul adı bir kent adıdır özel bir addir, İstanbul denen bir şehre işaret eder ama mesela 'şehir' özel bir ad değildir. Şehir bir genel addır. Genel ad denilen de Eski Yunanlıların 'kavram'ıdır. Mesela kamera bir genel addir, bu nesneyi adlandırmak için kullanılır. Şehir bir genel addir, belli bir yerleşimi adlandırmak için kullanılır. Her kim ki bir dili konuşmaya başlar, bunları hazır olarak bulmaktadır. İkinci hazır olarak bulduğu, dilin gramatik yapısıdır. Bu kelimeleri, terimleri belli bir kuralla bir araya getirmektediriz. Mesela, "Bu, bir uzaktan kumanda cihazıdır.", "Şu, bir kameradır." gibi cümleler kurmamızı sağlayan dilin gramatik yapısıdır.

12.4. Kratylos Diyalogu

Platon'un üstünde durduğu bir diğer soru ise şudur: 'Bu adların ayrımının temeli nedir?' 'Dilin kavramsal yapısını nasıl açıklayabilirim?' İşte burada idealar öğretisi veya idealarla ilgili görüşleri kullanabiliriz. İdealar, dilin kavramsal ve mantıksal yapısının altındaki zemin olarak düşünülebilir. İdeaların artık fizik nesnelere aranması önemli değildir. Fizik nesnelere teması, dil üzerinden kurulabilmektedir. Şimdi gelelim bütün bunların tartışıldığı Kratylos diyaloguna. Bu diyalog içerisinde dört tane temel terim geçmektedir. Kratylos diyalogunda ilk şey, isimler – adlar üzerine yürütülen tartışmadır. İsim dediğimiz şey, bir göstergedir. 'Cengiz ismi yani göstergesiyle benim aramdaki bağlantı nasıl bir bağlantıdır?' Cengiz adı, benim doğuştan adım mıdır? [Mesela benim karaciğerim benimle beraber doğdu ancak Cengiz adı da mı benimle beraber doğdu?] Demek ki Cengiz adı bana 'verildi'. Ben kimim? Somut, bireysel bir nesneyim. Bu 'ad' bana nasıl verildi? Bir insan veya insanlar tarafından ve bundan sonra, benim adımın bu olduğu konusunda bir uzlaşmaya varıldı. Peki Cengiz adının bir kavramı var mı?- Genel isim değilse kavramı olduğunu söyleyemeyiz. Cengiz ismi, doğrudan doğruya somut bir nesneye yani 'bana' işaret etmektedir. Bu anlamda bütün tartışmalardan sonra çıkan birinci nokta; özel adlar söz konusu olduğunda bu adlar, insanlar tarafından sonradan kültürel olarak verilmektedir. Belli bir ses parçası, belli bir insana veya nesneye işaret etmek anlamıyla kullanılmaktadır. Genel adlar ise; mesela şehir, ağaç, kedi vb. Burada ortaya atılacak soru şudur: 'Şehir göstergesiyle, şehir denen nesne arasındaki ilişki nasıldır? Zorunlu mudur? Zorunlu olarak şehir denen yerleşim biriminin adı, şehir göstergesi midir?' Hayır, bu da *uzlaşım*saldır. Uzun tartışmalardan sonra buna ulaşılmaktadır. Ancak şehir, genel bir isim olduğundan dolayı diyebiliriz ki genel adların bir kavramı vardır. Bu kavramdan dolayı şehir adını mesela dağlara uygulayamıyoruz, ağaç adını kediye veremiyoruz. Bu isimler nasıl ve neye göre verildi? Hangi isimler genel isimlerdir? Kratylos diyalogu bunun üzerine yürütülen bir

tartışmayı içermektedir. Bu diyalogta şehir sesi, şehrin tanımı, anlamı ya da kavramı ve şehir denen bir varlık arasındaki ayrımı tartışılmaktadır. Birincisi: bir kavramla gösterge arasındaki ilişki uzlaşımaldır yani zorunlu değildir. Kediye ilişkin bir kavram ve bu kavrama ilişkin bir gösterge, genel bir terim vardır. Genel terimle anlam ya da kavram arasındaki ilişki uzlaşımaldır. İkincisi: göstergeyle göstergenin karşılık geldiği nesnelere öbeği olan kediler arasındaki ilişki de uzlaşımaldır. Doğuştan bir isim değildir. Ancak burada Sokrates, zaman zaman, ‘kedi adı bu kedi dediğimiz nesnelere doğal bir parçası değil’ yaklaşımını dile getirmektedir. İnsanlar, kültürler, diller bunu uzlaşmaya göre vermektedirler. Sonra biz bu adı bu kediye verirken, ona bir tanım yüklemektesenizdir. ‘Bu kedi kavramının ortaya çıkışının nedeni nedir?’ Tanım ve gösterge arasındaki bağlantıyı kurabilmek için idea kavramına başvurulmaktadır. Kavram, temel özellikleri ortaya koymalıdır. İşte Platon burada bir şey eklemekte ve bu ikisini bağlayan şeyin idea olduğunu düşünmektedir. İdea, bir nesnenin kavramıyla o nesnenin temel özelliklerini bir araya getirebileceğimiz daha derin bir kavram olabilir. Bu bir zorlama olarak görülebilir ama yine de bizim kavramlar hakkında, nesne hakkında, anlam hakkında düşünmemize neden olmaktadır.

O zaman şu şekilde toparlayabiliriz; sesler yani adlar ile (göstergelerle) nesnelere arasındaki ilişki uzlaşımaldır. Her dil, kendine göre nesne öbeklerini adlandırır. Ortada kediler denen, ağaçlar denen, çam ağacı denen varlıklar vardır. Bir yanda sesler, bir yanda fiziksel öbekler, bir yanda da mantıksal, matematiksel, politik ya da ahlaki kavramlar bulunmaktadır. Kavramlarla göstergeler-sesler arasındaki bağlantı da uzlaşımaldır. Platon, Kratylos’ta adların tamamen zorunlu olduğunu iki uç noktaya götürmektedir. Bir taraf adların zorunlu olduğunu (Kratylos), diğer taraf ise (Hermegenes) keyfi olduklarını ileri sürmektedir. Bir sesi bir kavrama kültür ve dil bağlamında bağlamak, keyfi yönüdür. Siz bir adı-bir sesi bir kavrama bağlamışsanız artık o sese bağlanan kavramı zorunlu olarak sadece belli bir nesne öbeğine kullanmaktasınızdır. Yani kedinin zorunlu adı kedi değildir, onu bir dil koymuştur, başka bir dil bu kedi öbeğine farklı bir isim koyabilir. Ancak kedi öbeğine farklı bir isim koyabilmesine rağmen kediye ilişkin bir kavram ve tanım kedi ismine yüklenmiştir. Artık bu ses ve kavramı bir araya getirdikten sonra bu kavram sadece kedi denen nesnelere uygulanabilir. Bu da zorunlu yönüdür.

Keyfi adlandırma dediğimiz zaman, her dil kendine göre kavramları veya nesnelere farklı biçimlerde -uzlaşımalsal olarak yani toplumsal bağlamda- adlandırabilmektedir. Ancak bir dil içinde, o dilin adlandırdığı nesne ve kavramları keyfi kullanamayız. Mesela bugün masa dediğimize yarın vazo diyemeyiz. Buna *Humty Dumty*’ci dil denmektedir. Hermegenes’in Kratylos diyalogunda karıştırdığı şey; bir kültürün nesnelere yaptığı adlandırmayla, o kültür içinde o dil grubu içinde insanların kafalarına göre nesnelere adlandırmasının aynı şeyler olmadığıdır. Bu bağlamda isim, ad, ses kavrama uzlaşımalsal olarak bağlanır. Ancak kavramla nesne arasındaki bağlantı Platon’a göre zorunlu bir bağlantıdır. Nesne eğer kedi ise, kedinin temel özellikleri kavramda tanımlanmıştır ve bu anlamda kavram nesneye zorunlu olarak uygulanır.

Kratylos diyalogunda, tanımın genel adlar yani kavramlarla yapıldığı söylenir. Ancak Kratylos diyalogunda idea fikri tam olarak ortaya çıkmaz. Mesela kediyi tanımlayacaksınız, o

zaman kedinin ortak özelliklerini bir tanım içine sokmaya başlarsınız. Eğer ortak özellikleri; kedinin en temel tek özelliği olarak görürseniz, onun özü olarak görürseniz bunun adına kavram realizmi denmektedir. Kavram realizmi, kavramların bizim zihnimizden bağımsız olduğunu savunmaktır. Bu anlamda Platon'a kavram realisti denilmektedir.

12.5. *Tanım Üzerine*

Tanım, bir nesnenin ortak özelliklerini ortaya koyabilmektir. Kavram realizmi; nesneye ilişkin bir kavramın, nesnenin ortak özelliklerinin zihnimizden de, nesneye ilişkin özelliklerden de bağımsız bir yerde bağımsız şekilde durduğunu ileri sürer. Kavram realizmi, doğal nesnelere bağlamında işlemez. Çünkü baştan itibaren Platon, idealarla fizik nesnelere arasındaki o bağı kopartmıştır, eleştirmiştir. Mesela üçgenlerin, dairenin tanımında işlemektedir. Çünkü kediye ilişkin tanımlamayı yaparken eninde sonunda kediye ilişkin duyu içerikleri söz konusudur. Bu anlamda kavram realizmine mantık ve matematikle yaklaşabiliriz. Ancak doğal nesnelere söz konusu olduğu zaman yani fizik nesne söz konusu olduğu zaman, fizik nesnelere ilişkin birtakım izlenimlerle meydana gelen özellikler vardır. Kavram realizminin ortaya koyduğu en temel soru şudur: 'İlk kavram nasıl inşa edildi?'

Nominalizm ise, kavramların birer soyutlama olduğunu söylemektedir. Kavramlar, kedinin ortak özelliklerinden yaptığımız soyutlamalardır. Bu anlamda kavramlar kendi başlarına bir mevcudiyet değildir; zihnimizdeki temsillerdir ya da sadece dilin yaptığı tanımlardır. Kavram realizmiyle nominalizm arasındaki fark; kavram realizminde tanımladığımız kavramlar benden bağımsız olarak mevcutturlarken -üçgen veya pi sayısında işliyor fakat kedide zorlanıyoruz- nominalizmde ise kavramlar dilden bağımsız yapılar değildir. Eğer dilsel tanımlar yoksa kavramlar da yoktur nominalizmde. Burada Platon için şunu söyleyebiliriz; dilsel yapılar olmasa bile kavramlar (idea anlamında değil) mevcuttur.

Tanımın yapılabilmesi için bir özne ve yüklem ilişkisi olması gerekir. 'X, A'dır.', 'X, B'dir.' veya 'X, C değildir.' gibi. Tanım demek, bir nesneye ilişkin yargı vermek demektir. Ancak Kratylos diyalogunda önemli bir mesele ortaya atılmaktadır: Kratylos 'yanlış yargı mümkün değildir' diye diretmektedir. [Mesela siyah olan bir nesne için onun siyah olmadığı yargısının verilemeyeceğini örnek olarak verebiliriz. Çünkü siyah olan bir şeye siyah değil demek için varolmayan bir şeyi konuşmamız gerekir. Bu nedenle de Kratylos'a göre ya doğruyu söylemeli ya da susmalıyız.] Platon'un idealarla ilgili çözüme ulaştırdığı en büyük konu, yanlış yargının mümkün olduğunu ortaya koyabilmektir. Bu ise ileride incelenecek ve açıklanacaktır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, Platon'un dil felsefesi; dil-dünya ilişkisi ele alınarak dilin ilk olarak nasıl oluştuğu, doğru ve yanlış olma durumları tartışılmıştır.

Bölüm Soruları

1-) Platon felsefesi ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

- a) Matematik insanın gelişimi için en iyi alandır.
- b) Duyu bilgisi gerekli ama yetersizdir.
- c) İdealar genel yargılar kurmamıza olanak sağlar.
- d) Platon'a göre duyular dünyası değişkendir.
- e) Platon, epistemeye herkesin kolaylıkla ulaşacağını düşünür.

2-) Aşağıdaki seçeneklerden hangisi Platon'da nesneyi anlamının dört yönü içerisinde yer almamaktadır?

- a) Kavramsal yön
- b) Fizik nesnenin kendisi
- c) Fizik nesnenin görünüşü
- d) Fizik nesnenin Ben'de ortaya çıktığı hali
- e) Hiçbiri

3-) Platon'un Devlet diyalogunda geçen mağara metaforunun yanı sıra Platon'un en alt basamağına *eikasia*'yı (görüntüler) yerleştirdiği meşhur bir benzetmesi daha bulunmaktadır. Bu benzetme aşağıdakilerden hangisinde doğru bir şekilde verilmiştir?

- a) Gemi ve kaptan örneği
- b) Horoz metaforu
- c) Mutlak çizgi benzetmesi
- d) Prometheus miti
- e) Bölünmüş/Kesik çizgi benzetmesi

4-) "....., bir nesnenin ortak özelliklerini ortaya koyabilmektir." Aşağıdakilerden hangisi verilen cümlede boş bırakılan yere getirilebilir?

- a) Tanım
- b) İdealar
- c) Fizik nesnelere

d) Görünüşler dünyası

e) Yüklemler

5-) "Genel ad denilen de Eski Yunanlıların '.....'ıdır."

a) Kavram

b) Doksa

c) Episteme

d) Yargı

e) Orthadoksa

Cevap anahtarı: e-e-e-a-a

13. DİYALEKTİK YÖNTEM VE İDEALAR

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

13. Platon'da idealar ilişkisi ve diyalektik yöntem

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Platon'da idealar ilişkisi nedir?
- 2) Diyalektik yöntem nedir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Platon	Platon'da ideaların ilişkisinin öğrenilmesi.	Okuma
Platon	Diyalektik yöntemin ne olduğunun anlaşılması.	Okuma

Anahtar Kavramlar

- Platon
- İdealar
- Diyalektik

Giriş

Çalışmanın bu kısmında Platon'un felsefesinde önemli bir yerde duran diyalektik yöntem; idealar, dil, varlık, tanım, yargı... vb. bağlamında incelenmektedir

13.1. İdeaların İlişkisi

Platon, Parmenides diyalogunda kendi -idea bağlamında- fikirlerini eleştirdikten sonra 'İdea' terimini çok az kullanmaya başlamaktadır. Timaios diyalogunda idea kelimesi geçer ve o da son diyaloglardan biridir. Platon, Timaios diyalogunda kendi görüşlerinin derli toplu sunumunu yapmak istemektedir. Sofist diyalogunda ise ağırlıklı olarak ideaları, sınıf ve küme bağlamında bir yargının, tanımlamanın yapılabilmesinin zemini ya da çerçevesi olarak görmeye başlamaktadır. Platon'da idealar hiçbir zaman için doğrudan doğruya araştırma konusu olmamıştır. İdealarla ilgili soruların ve cevapların eleştirisini Platon, Parmenides diyalogunda yapmıştır. Platon'a göre idealar, cisimler dünyasının içinde yoktur, zihnimizin içinde de yoktur; ideaların sadece tezahürü vardır. İdealar, bizim keşfettiğimiz kavramlar olabilir. Örneğin, Husserl'ın -öznel idealizmin içinde olsa da- *noema* (anlamlar) dediği yapılar vardır ya da Frege'nin *kavram* fikri benzer olarak görülebilir. Sayılar konusunda, 'bir' sayısı ya da 'sıfır' sayısı bir keşif olabilir. Bu sayılardan diğer sayıları icat etmemizi sağlayabilecek bir keşif temeli olduğu düşünülebilir. Kavramların tanımlamasını yaparken ister istemez sınıf, küme gibi kavramlara başvurmaktayiz. Bu anlamda ideayı sınıf ve küme bağlamında düşünürsek, sınıfların ve kümelerin de bizim psişik süreçlerimize bağlı olmadığını düşünürsek, ideaların ne olduğu daha iyi anlaşılabilir.

13.2. Yargı ve İdeaların İlişkisi

İdealar, yargının kuruluşu – nasıl kurulacağı bağlamında önemli bir yerde durmaktadır. Dil, dünya ve tanım'a değinelim. Platon'un Kratylos diyalogu, orta dönemin başlarına doğru yazılmış bir diyalogdur. Bu diyalogda Platon, genel adlar dediği yapıları araştırmaktadır. Kavramlar nedir? Kavramlar nasıl inşa edilir? Kavramlar bir nesneye nasıl uygulanabilir? Kavramlarla isimler ya da terimler (göstergeler) arasındaki ilişki nedir? İster nominalist açıdan ister kavram realizmi ya da başka türlü yaklaşımlardan bakılsın, yargı kurulurken kavramlara ihtiyaç duyulmaktadır. Kimisi kavramların deneyden türetildiğini ve bu deneyden türetilme üzerine kavramların sadece dille yapıldığını (yani nominalizm) düşünür; kimisi ise kavramların dilden önce olduğunu düşünür, kimisi ise kavramların inşasındaki zemin konusunda -ki bu Aristoteles'tir- nesnelere kendi doğasında böyle bir zemin olduğunu, yani Aristoteles'in kendi deyimiyle 'nesnelere bir formu, o nesneyi o nesne yapan bir özelliği' olduğunu düşünür; bu da bir tür realizmdir.

Çalışmamızın bu kısmında ana konumuz ise Platon'da diyalektik yöntem ve idealardır. Platon, Sofist diyalogunda ideaları ya da sınıfları ('idea'yı sınıf olarak görürsek) tek başlarına ele almaz. Platon'a göre en genel sınıf, varlık sınıfı ya da varlık kümesidir. Bir tür 'Düşünebildiğiniz her şey vardır'ın tam karşılığı olan şeydir. Böyle bir sınıfımız var; her şey onun içinde yer alır ve bu, en temel sınıftır. Bu sınıfın altında iki tane küme yer alır: *aynı* olan ve *ayrı* olan. 'Aynı' kelimesi, Platon'da kavramları ya da kümeleri birbirine bağlamamızı sağlayan kopula, yani İngilizcesi 'is', Yunancası ise 'esti'dir. 'Ayrı' kelimesi de kavramları birbirinden ayırmamıza neden olmaktadır. Örnek verecek olursak; 'Kedi, dört ayaklıdır.'. Burada 'kedi' kavramını 'dört ayaklı' kavramının içine koyulmaktadır. Yani kedi kavramı ile dört ayaklı kavramının bir kısmı aynıdır. Ama aynı zamanda köpek de dört ayaklıdır. 'Köpek,

dört ayaklıdır.’, yine dört ayaklı kavramının içinde yer alır. Fakat ‘Kedi ile köpek birbirinden ayrıdır.’ dediğimizde ‘değildir’ -Yunanca ‘ouk esti’, İngilizce ‘is not’- devreye girer. Evet, ‘kedi dört ayaklıdır’, ‘köpek dört ayaklıdır’ ve ikisi de dört ayaklı kümesinin içine düşmektedirler, onunla belli bir aynılığı paylaşmaktadırlar ama aynı zamanda ‘kedi, köpek değildir.’, yani ayrılırlar.

Platon’da idealar bir ‘bütün’ olarak düşünülür. İdeaların bütünlüğü demek, yargının zemini demektir. Yargının verilebilmesi için de iki temel vardır: 1) Kavramları bir araya getirmek: ‘a, b’dir.’ gibi. 2) Kavramları birbirinden ayırmak: ‘a, b değildir.’ gibi. Şimdi en temel kavram, -‘Düşünebildiğiniz her şey vardır.’ dediğimiz anlamda- varlıktır. Fakat düşünebildiğimiz her şey canlı mıdır? -Değildir. Düşünebildiğimiz her şey hareket halinde midir? -Değildir. Düşünebildiğimiz her şey değişmez midir? -Değildir. O zaman Platon’da: ‘Düşünebildiğim her şey vardır ama düşünebildiğim her şey cisimsel değildir ve düşünebildiğim her şey canlı değildir.’ Yani burada bazı kümeler iç içe duruyor, bazı kümeler birbirlerinden ayrı duruyor. İkinci aşamada ise varlık kümesi içinde alt ve üst kümeler vardır. Örneğin varlık; canlı, cansız. Canlı ile cansız birbirlerinden ayrı, yani birbirleriyle alt üst ilişkisine girmemektedirler. Canlı da varlık kümesi içinde, cansız da varlık kümesi içindedir; o kümenin alt kümeleridir. Ama mesela varlık; canlı, cansız diye ayrıldı. Diyelim ki demir, hangi kümenin altına düşer kavram olarak? ‘Cansız’ kavramının altına düşer. Bu anlamda kümelerin alt üst ilişkisi vardır Platon’da. Yukarıdan başlarsanız ayıra ayıra aşağıya doğru inersiniz - ayırma işlemi, *diyalektik* yöntemdir Platon’da-, aşağıdan başlarsanız kavramları bir araya getirerek yukarı doğru çıkararsınız; ona da *birleştirme* denir. Kavramları, varlık kavramından ayırırsınız ve artık en ayıramayacağınız kavrama kadar gidirsiniz. Mesela Platon’da ayıramayacağınız kavramlar en alt kavramlardır. En alt kavramlar da örneğin, kedi’dir. [Kedinin altına inebiliyor musunuz? Mesela Platon’da, artık tek tek kedilerde Van kedisi, Ankara kedisi gibi ayrımların ötesinde bir ayırım yok. Yani tek başında Platon’da tek bir kedinin bir anlamı yok. Kedi kavramının anlamı var.] Yine yukarıdan aşağıya doğru alt üst küme ayırımı yapalım: Varlık >canlı>hayvan>akıllı . ‘İnsan akıllı hayvandır.’ Burada kavramlarla yapılmış bir tanım vardır. Yunan dünyası kavramsal tanımlarla iş yapan bir dünya olarak görülebilmektedir. Varlık kavramı bütün kavramları içine alan ve yargı vermemizi sağlayan bir kavramdır. Altına düşüyorsa aynılık, düşmüyorsa ayrılık söz konusudur. Mesela insan, canlı bir varlıktır. [İnsan, cansız bir varlıktır. Ancak, İnsan, cansızın altına düşmüyor.] Bu açıdan Platon’da *diyalektik*, kavramları yerli yerine yerleştirmek demektir. Kümeden söz ettiğimiz zaman, her kümenin bir elemanı var. O küme, o elemanı tanımlıyor. Mesela insan kümesi, insan denen somut bireysel nesnelere yönelik bir tanımlama yapıyor; yani insan kümesinin içine insan kümesinin tanımına uygun elemanlar düşüyor -yani oraya kedi düşmüyor. Ama canlı kümesinin altına canlılık özelliği taşıyan bütün canlı varlıklar düşmektedir. Her genel terimin bağlandığı bir küme ya da bir sınıf vardır. Ona kavram diyelim. İnsan sınıfı ile insan sesi, adı uzlaşımalsal; ben insan sesine insan sınıfını ya da kümesini koyduğum anda artık o sesin neye delalet edeceği, neye uygulanacağı da belirlenir. Eğer ben insan sesine insan kümesini, sınıfını, kavramını bağlamışsam o tanımdan, o anlamdan dolayı artık hangi nesnelere işaret edeceğimi biliyorum demektir ve bu da kavramın uygulama alanıdır, yani bu da kavramın hangi somut nesneye ya da hangi duruma işaret edeceğinin çerçevesidir. Yani uzaktan kumanda sesini duyduğum anda bu sese bağlanmış tanımı biliyorsam, hangi algı nesnesine yöneleceğimi bilirim.

Yüklemlemenin yapılabilmesi, işte bu zemine bağlı: 1- Hangi kavram hangi kavramın altına düşüyor? Mesela insan, hayvan; hayvan, canlı; canlı da varlık kavramının altına düşüyor. 2- En alttaki kavramın elemanlarının belirlenmiş olması gerekir. Yani nedir en alttaki kavram: insan. İnsanın en temel özelliği nedir o bağlamda? -Akıllı olması. O zaman akıllı olmak da diğerlerinden ayrılacaktır. Ancak bu, fiziksel nesnelere yapılırken bu tanımlama gayet kolay olur. İdealarla fizik nesne arasındaki ilişkiyi bu şekilde kurabilirsiniz -mantık, matematik kavramlarında da bu şekilde kurulabilir. Fakat bu, başka tür kavramlarda -Platon'un 'arete' ya da erdemler dediği kavramlarda- sıkıntılar çıkarabilir. Örneğin iyi vardır, iyi'nin üst kavramı nedir? Mesela insanın üst kavramı -ya da altına düştüğü kavram- hayvan, hayvanın altına düştüğü kavram canlı, canlının altına düştüğü kavram varlık. Fakat 'iyi' hangi kavramın altına düşmektedir? Diyelim ki erdem, ama erdemın altına yardımseverlik de dürüstlük de düşmektedir. İşte burada, kavramsal tanımlamalar çok önem kazanıyor ve burada, bugün açısından bakarsanız 'iyi tanımlanamaz', 'güzel tanımlanamaz' vs. sözleri hep eksiktir. Platon bunu biliyor, Platon'un derdi şu; iyiyi, güzeli, dürüstlüğü tanımlamaya çalışmak.

13.3. Yanlış Yargı / İdealar ve Dilin Mantıksal Yapısı

Her tanımlama çalışmasında o kavramın içeriğini, o kavramın anlamını zenginleştirmiş olacağız. Yine başta söylediğimiz şey burada karşımıza çıkıyor; 'varlık: aynı ve ayrı': eğer bir alt kavram bir üst kavramın altına düşüyorsa aynı, düşmüyorsa ayrıdır. Bunun da anlamı şu: 'is' ya da 'is not'. Şimdi 'is' dediğimiz zaman tümel olumlu yargılar karşımıza çıkmaktadır. Tümel olumlu yargılar nedir? Mesela, 'Bütün hayvanlar canlıdır.'. Bu, tümel olumlu bir yargıdır. Tümel olumlu yargılarda alt küme üst kümenin altına düşüyor, yani birer üst ve alt küme var. Bütün hayvanlar canlıdır; çünkü canlılık hayvanları kapsıyor. Tümel olumsuz ise: 'Bütün hayvanlar cansızdır / Hiçbir hayvan canlı değildir.' Tümel olumsuz önermeler için o dönemin belli bir yaklaşımı diyor ki: 'Tümel olumsuz yargılar mümkün değildir, çünkü var olmayan hakkında konuşulamaz.'. Çünkü 'Hayvan, canlı değildir.' fikri, var olmayan bir şey hakkında konuşmaktır, diye düşünmektedirler. 'Var olmayan hakkında konuşulamaz, yanlış konuşmak var olmayan hakkında konuşmaktır, o halde yanlış konuşulamaz'. Argümantasyon bu şekildedir. Platon, bu yargıların bir araya gelmesi ve bağlanması meselesini çözmek için konuşuyor. Platon'a göre yanlış konuşmak, var olmayan hakkında konuşmak demek değildir. Yanlış konuşmak, yanlış bağ kurmaktır. Yani; hayvan kavramı var mı? -Var. Cansız kavramı var mı? -Var. Hayvanlar cansızdır dediğiniz zaman var olmayan bir şey hakkında konuşmuyorsun; yanlış bir bağ kuruyorsun; yanlış bir özne-yüklem bağı kuruyorsun. Alt kavram özne; üst kavram da yüklem oluyor. Bunun anlamı şu: bir araya gelmeyecek olan sınıfları bir araya getiriyorsun. Verdiğimiz örneğe baktığımızda, 'Kediler soğukkanlı ve sürüngendir.'. Soğukkanlılık diye bir kavram var; sürüngen diye de bir kavram var; fakat kediler, soğukkanlı ve sürüngen değildir çünkü soğukkanlı ve sürüngen olmak, başka kavramların yüklemidir. Mesela yılanın yüklemidir. Platon bunu Sofist diyalogunda kanıtıyor ve idealara bile başvuruyor. Bir araya gelecek olanları ayırmak, örneğin 'Kediler dört ayaklı ve omurgalı değildir.'. Burada yokluk üzerine konuşmuyorum, yine kedilere ait olan bir bağlantıyı kedilere ait değilmiş gibi gösteriyorum. Bunları yapmamı sağlayan şey de anlayacağımız gibi dildir, dilin kendisidir ve dilin *sentaktik* ve *semantik* yapısıdır. Platon, bu semantik ve sentaktik yapıyı sınıflar ve kümelerle ya da idealarla anlamaya çalışıyor. Bu şekilde

de anlaşılabilir. Platon'da idealar bir teklif kavramıdır. İdealarla dilin mantıksal yapısını açıklayabilirsiniz. Neden belli yargılar belli şekilde veriliyor, belli yargılar belli şekilde verilemiyor ya da neden bazı kavramlar bir araya getiriliyor neden bazı kavramlar bir araya getirilmiyor? İşte bunun açıklamasını yapmaktadır Platon. Bunun adına da *yapı iskelesi* diyebiliriz. Eğer idealar, dili anlamamıza yardımcı olduysa ideaları, yapı iskelesini söküp atabilirsiniz. Bu, Wittgenstein'in Tractatus'daki son cümlelerinden birine benziyor: Eğer idealar sizin sorunu doğru görmenizi sağlamışsa artık idealardan vazgeçebilirsiniz, doğru gördüğünüz sorunu anlamışsanız, açıklayabilmişseniz ne âlâ olarak düşünebilirsiniz. Düşüncemizin bir mantıksal yapısı vardır. Düşüncemizin mantıksal yapısı fikri 20. yüzyılda da Chomsky tarafından dile getirilmiştir. Chomsky, dilin arkasında mantıksal bir yapı olduğuna dair bir kitap yazmıştır: 'Kartezyen Dilbilim'. İdealar düşüncenin mantıksal yapısını -hatta düşüncenin mantıksal yapısı apriori yapılar olabilir ki bugün mantığı temellendirme girişmeleri eskisi gibi olmasa da 20. yüzyılın başında Frege'nin yaptığı çalışmalar bunlardı; Frege'nin yaptığı çalışmalar benim psikolojik içeriklerimden bağımsız mantıksal bir zemin olduğu fikridir ki bu yabana atılabilecek bir fikir değildir -anlamanıza yardımcı olmuşsa, ideaları atın ve siz düşüncenin mantıksal yapısıyla ilgilenmeye başlayın -ki Frege, Wittgenstein buna yönelmiştir. Gerçekliğin mantıksal yapısıdır ki gerçeklik belli bir şekilde gerçekten düzenlenmiştir, bu düzenliliği açıklamak gerekir. İşte bu düzenlilikte her şey öbeklenmiş, sonuçta bir düzen vardır, bir akış vardır; düzenli bir akış söz konusudur. Gerçeklik kurgusunu nasıl yapıyorum? Bu üçünü birlikte düşündüğünüz zaman Yunan düşüncesinin ve özellikle de Platon'un önemli bir kısmını görürsünüz. Dilin mantıksal yapısı, düşüncenin mantıksal yapısı ve gerçekliğin yapısı -algının da mantıksal yapısını da koyabiliriz- ortaktırlar. Nereden bakarsanız diğerine ulaşabilmektesinizdir.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Platon'un dil-dünya ilişkisi bu bölümde incelenerek aralarında nasıl bağlar olduğu diyaloglar esas alınarak incelenmektedir.

Bölüm Soruları

1-) “Somut, bireysel bir nesneye ya da kişiye yönelik olarak yapılan adlandırmaya .... denir.” Boşluğa aşağıdakilerden hangisinin gelmesi uygundur?

- a) Genel ad
- b) Tümel ad
- c) Özel ad
- d) Tikel ad
- e) Cins adı

2-) Platon’un dil felsefesi göz önüne alındığında aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

- a) Platon dil felsefesiyle ilgilenmemiştir.
- b) Platon nesnelere adların Tanrı’nın verdiğini kabul eder.
- c) Seslerin nesnelere ilişkisi zorunlu olarak ortaya çıkmıştır.
- d) Platon dilin ontolojik boyutunu anlamaya çalışmıştır.
- e) Platon’a göre dili tartışmanın felsefeye katkısı yoktur.

3-) Nesnelere idealardan pay aldığı ileri süren filozof aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Hermegenes
- b) Kratylos
- c) Platon
- d) Gorgias
- e) Protagoras

4-) “....., bir nesneye ait olmayan bir yüklemi ona yüklemektir.” Platon’un dil felsefesine göre cümlede boş kalan yere aşağıdakilerden hangisinin gelmesi uygundur?

- a) Doğruluk
- b) Yanlılık
- c) Öznellik

d) Tmellik

e) Yüklem

5-) Platon'a göre 'en genel smf' aşağıdakilerden hangisidir?

a) İnsan

b) Nesne

c) Canlı

d) Madde

e) Varlık

Cevap anahtarı: 1)c-2)d-3)c-4)a-5)e

14. PLATON VE GÜNÜMÜZ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

14. Platon'un Hakikat Anlayışının ve Günümüzdeki Yerinin Değerlendirilmesi

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Platon'un hakikat anlayışını genel olarak nasıl değerlendirirsiniz?
- 2) Platon günümüzde nasıl bir yer tutmaktadır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Platon	Platon'un hakikat anlayışını genel olarak değerlendirebilmek.	Okuma
Platon	Platon'un günümüz dünyasında durabileceği yerini kavramak.	Okuma

Anahtar Kavramlar

- Platon
- Hakikat
- Günümüz

Giriş

Çalışmanın bu kısmı Platon'a dair genel anlamda bir 'son' söz niteliğindedir. Dolayısıyla Platon'un felsefesinin ve felsefeye yaklaşımının temel yönleri ortaya konmaktadır. Bunun yanı sıra onun günümüzle kurduğu ilgi ele alınmaktadır.

14.1. Platon ve Hakikat Arayışı

Aristoteles ve Platon'un büyük filozoflar olarak anılmasının nedeni 'verimli' filozoflar olmalarındandır. Platon'un Aristoteles'e göre önemi, tartışmaya açık ve bizleri tartışmaya sevk eden filozoflardan biri olmasındandır. *Hakikat arayışı* dediğimiz alt başlığa baktığımızda, Platon sürekli hakikati, yani hep 'daha doğrusunu' aramaktan yanadır. En doğrusunu bulacağımızı ise düşünmemektedir. En doğrusunu bulmak demek, insanlığı dogmatizme götürmek demektir.

Platon'da bir hakikat vardır, zira bu hakikat; ortaya koyduğumuz fikirlerin doğruluğunu gösterebilmek için vardır ve aynı zamanda bu fikirleri binlerce kişinin kabul etmesinin de doğrunun kanıtı olamayacağını göstergesidir. Bilimsel doğrular ve önermeler nispeten daha kolay doğrulanabilirken; hayata, insana, dini inanca ilişkin fikirlerimizin hakiki olması zordur. Hakikatin her zaman bir adım ötede olduğunu düşünmemiz gerekmektedir. Hakikat, bizi yargılarımız konusunda uyaran bir fikirdir ve bu sebeple bize her zaman 'Bunun hakikat olduğunu nereden biliyorsun?' sorusunu yöneltir. Genelde insanlar benimsedikleri, sevdikleri ve inandıkları şeyleri -en geniş anlamıyla kullanmak gerekirse- 'doğru' sanmaktadırlar. Platon'un hakikat anlayışı ise bizi durmadan aramaya, tartışmaya çağırmaktadır. Platon'la ilgili ilk bir hatırlatma yapılacak olursa, ilk diyaloglar *çıkamaz sokak* diyalogları olarak adlandırılır. Bunu, yeni bakış açısı olarak kavramamız mümkündür. Çıkamaz sokak felsefesinin anlamı; herhangi birinin 'Oraya girme, o sokak çıkmazdır!' sözüne karşın 'O halde girmeyeceğim.' demek yerine; o sokağa girerek, keşfederek hakikate ulaşılsa dahi bu yolda kazandıklarının farkına varmasıdır. Amaç, çıkamaz sokağın çıkmaz olduğunu kişinin bizzat kendisinin anlamasıdır. Çıkamaz sokaklar, başkalarının sana söylediklerini kabul etmemeyi sağlamaktadır. Doğru olsa dahi, bu hakikati yakalamaya çalışırken gördüklerimiz bizim kazancımız olmaktadır.

Platon'la ilgili diğer bir madde, odalar ve kapılardır. Platon felsefesi, bir odadan diğer odaya geçmek demektir. Platon'da tam bir yere gelip 'Tamam, ben bu odayı öğrendim' dediğimizde odanın bir yerinde kapı ile karşılaşmaktayızdır. Kapıyı açıp girdiğimizde bir oda daha görürüz; bu noktayı da detaylı bir şekilde araştırdıktan sonra, bakıyoruz ki o odanın da başka bir kapısı bulunmaktadır. Bu, Platoncu felsefe anlayışıdır. Her odaya girildiğinde bir yerlerde kapılar vardır ki, bu kapılardan geçmeye çalışmak gerekmektedir. Bu düşüncede nihai, mutlak oda veya bu odadan ötesi yoktur. İdealar denen zihniyet sizi odalardan odalara, kapılardan kapılara sürükleyecek ve her kapı Platon'da onlarca kapının açılmasını sağlayacaktır. Tam, 'Bildim.', 'Her şeyi yakaladım.' dendiğinde yepyeni şeyler ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki Platon değil, ancak ona karşı olanlar bu bağlamda daha dogmatik görünmektedirler. Örneğin, bilimin her şeyi hallettiğini düşünenler için şunu diyebiliriz ki, bilim her şeyi halletse ve üstesinden gelseydi yaşadığımız dünya şuanki gibi olmazdı.

Sofistler ve Platon'a geldiğimizde karşımıza çıkan önemli şeylerden bir tanesi Sofistlerin 2. ve 3. kuşaklarına göre 'Doğru yani hakikat yoktur.' düşüncesidir. Bu da doğru ve hakikati aramayı ortadan kaldırarak 'ikna ederek kabul ettirme' düşüncesini beslemiştir. Sofistlerle Platon arasındaki fark; sofistlerin 'Madem bilgide doğru yok, o halde ikna yöntemini

kullanmalıyız.’ demeleri ve insanları böyle bir yaşama alıştırmalarıdır. Sofistlerin olduğu yerlerde bir süre sonra tartışmanın bittiğini görürüz; ancak Sokrates ve Platon’da tartışma ‘bir adım daha öteye gitmek’ üzerine kuruludur. En doğrusu olmasa da daha doğrusu vardır, düşüncesiyle tartışma durmamaktadır. Tartışmanın durduğu yer, dogmatizmdir. İnsanlar, hakikatsizlikle ya da hakikati ‘ben’ buldum diyerek ikna edilirler. Ancak Platon, bu iki yolu da bertaraf etmektedir. Bu anlamda idealar, ulaşılmaz olanı ele geçirmek değil, ulaşılmaz olana ulaşmaya çalışmak düşüncesidir. Bu yolculukta da Platon’un felsefesinin temel kavramı *diyaloğ*dur. Felsefedeki diyaloğın anlamı, hakikati öğretmek için değil; hakikati bulmak için tartışmaya başlamaktır. Diyaloğ; ‘ben biliyorum ve sana öğreteceğim’ değil, ‘ben de sen de bir şeyler biliyoruz, gel bakalım ne kadar biliyoruz?’ şeklinde sürdürülmelidir. Diyaloğ aynı zamanda ‘benim fikirlerim, senin fikirlerinden daha üstün’ de değildir; aksine iyice anlayıp yeni bir kapıyı görmektir. Diyaloğ, kapıyı açabilmektir. Bu anlamda Platon felsefesi, bizleri daima diyaloğa, yani tartışmaya, anlamaya, araştırmaya çağıran bir felsefedir. İdealar anlayışı bir yapı iskelesidir; yapı bittikten sonra iskele sökülür.

14.2. Platon ve Politika

Platon ile ilgili diğer bir problem ise Platon’un politika ile ilgili fikirleridir. Platon’un politika ile ilgili fikirlerini; çıkmaz sokak, odalar ve kapılar anlayışı dışında anlamaya çalıştığımızda, Platon’un politika anlayışını da dogmatizm ya da totaliterlik olarak anlayabilirsiniz. Her filozofu okumak zorunda olmamızla birlikte bu konuda Platon’la ilgili yanlış düşüncelerin oluşmasının nedenlerinden biri 20. yyda yaşamış olan Carl Popper’ın düşünceleridir. Klasik filozoflar -çağımızın Descartes sonrası filozofları gibi değildir- politik olanla, yani dünyevi sorumlulukla bağıni koparmayan kişilerdir. Keza Herakleitos da dağlara çıkmamış; kendi çağının politik ortamının içinde kalmıştır. Filozofun dünyevi sorumlulukları vardır. Bu nedenle ister tutucu, ister gerici, ister liberal olsun filozof denilen insan, toplumsal bağlarla ilişki içinde olmalıdır. Yunan dünyasında felsefe, polis -yani Yunan şehir, site devletinin- ürünüdür. Şehir devletinin yurttaşları, şehir devletinin her türlü işinden sorumludur. Doğrudan bir demokrasi yürütülmektedir. Temel fikir ise; yurttaşlık ve yaşanan ülkenin sorumluluğudur. Yunanlı bir yurttaş ya da filozof kendini toplumdan ayrı göremez. Görenlerin de örnekleri vardır; örneğin Kinikler. Ancak Diogenes’in tavrı dahi politiktir. Döneminin aç gözlü Atina oligarşisine karşı bir tavidir. O halde içinde yaşanan politik konulara değinmek zaruriyettir. Yaşadığımız dünyada terör, açlık gibi sorunların varlığını *yüce* bilimimiz ya da *yüce* aklımız ortadan kaldıramamaktır. Filozof ise tüm bunları düşünecek olan kişi olmalıdır. Platon ile ilgili şu da unutulmamalıdır ki yaşadığı dönemde Sokrates’i ölüme gönderen bir Atina vardır. Sonuç olarak çoğunluğun kullandığı oylarla suçlu bulunarak Sokrates ölüme mahkum edilmiştir. Atina kriz halindedir; zira bir sürü kavgalar sürmekte, oligarklar gelmekte, darbeler yapılmaktadır. Ne yazık ki bu arada suçlu bulunan Sokrates gibi insanlar da vardır. Platon’un Türkçe’ye Devlet (*Politeia*) olarak çevrilen eseri, Atina’nın bu çalkantılı ortamında yazılmıştır. Bu arka planda Atina şehir devletinin çöküşü düşünülerek yazılmış bir kitaptır. Bu kitap, aynı zamanda politik olaylar üzerine düşünme açısından bir tekliftir. Adı da bu düşünceyi doğrulamaktadır; ideal devlet. İdeal devlet nedir? İdeal; eldeki durumun eksiklerini görebilmek demektir. Bir konuya ideal yaklaşmak; ‘uçmak’ demek değil, yaşanan durumun eksiklerini görebilmektir. Yoksa yine çıkmaz sokak, odalar ve kapılar düşüncesini aklımıza getirdiğimizde

Platon, ‘alın bu düşünceyi uygulayın’ diyebilecek bir filozof değildir. Platon’un Devlet diyalogu, bizim gerçekligi anlayabilmemiz üzere sunulan tekliflerdir. Yenilmez fikirler de vardır ancak bu fikirlerin mucidi Platon değildir. Bu fikirler, zaten insanların dünyalarında vardır. Platon, ideal devleti, insanın reel halinin bir tür tespiti olarak ortaya koymuştur. Komünizmi ya da faşizmi icat etmemiştir. Ancak komünizmin icat edilmesini sağlayan temel yapıları ortaya koymuştur. Devlet’i bu bağlamda okumak önemlidir.

Yunan filozofların tuhaf bir iyimserliği mevcuttur zira insanın doğasının iyi olduğunu düşünmektedirler. İnsanın, kötü devlet yönetimiyle ya da kötü toplumlarla kötü olabileceğine dair inançları mevcuttur. İnsanın kötü olduğunu düşündüren fikirler Hobbesçu fikirlerdir. Platon’a göre, devletin düzgün olması gerekmektedir çünkü insana uygun olmalıdır.

Gelelim yasalara; yasalar konusundan hareketle Platon’un totaliterliği savunduğu söylenmektedir. Devlet’te anlatılan ideal model, bir cumhuriyettir. Yani Platon’un devlet modeli, Aristoteles’in ki gibi cumhuriyettir. Bu, bir ‘bilgi cumhuriyeti’dir. Aydınlatılmış despotların -despot burada, ilk zamanlarda kullanıldığı üzere kötü anlama gelmemektedir- yönetimidir. Bir tür aristokratik cumhuriyettir ancak burada soydan gelen bir aristokrasi mevcut değildir. Ancak fikir, cumhuriyet fikridir ve cumhuriyet fikrini farklı şekillerde doldurabilmeniz mümkündür; komünist cumhuriyetler, halk cumhuriyetleri, islam cumhuriyetleri gibi. *Yasalar (Nomoi)* da Platon’un yaşlılık dönemi eseridir ve bu nedenle karamsarlaşmıştır. Yasaların özü, hukuk devletidir. Devletten söz edilen yerde hukuk olmalıdır. Hukuk ise bir devlet için gerekli ancak yeterli değildir. Bu nedenle hukuk da bir yere dayanmalıdır. Yasa devleti iyidir, ancak yasalar neye göre yapılmalıdır? Yasalar totaliter, demokratik, liberal olabilirler. Platon içeriği kendine göre doldururken, yasaların üzerindeki temel fikirleri koymuştur. Yasaların üzerindeki en temel fikir ise adalettir. Yasaların, hukukun adalete uygunluğudur. İdeal devlet; hataların defalarca gözden geçirilmesi demektir. Şuan evrensel insan hakları tüm hakların üzerinde yer almaktadır ancak ona göre adalet bunun da üzerinde olmalıdır. Evrensel insan hakları önemlidir, bir çerçevedir ancak görüldüğü üzere dünyamızda şuan ayaklar altına alınmış durumdadır. En önemlisi, yasaların adil olması gerekmektedir. Adalet, her daim aranan bir şeydir. Bu anlamda Platon, totaliter değildir; Frankfurt okulu bağlamında cevap verilecek olursa neo-liberal denilen düzen daha totaliter bir düzendir. Bizi özgür bırakarak aslında özgürlüğümüzü bizden alan bir düzendir. Neo-liberal hukuk, durmadan haklarımızı askıya alan bir sistemdir.

14.3. Platon ve Günümüz

Günümüze geldiğimizde; günümüzün en büyük eksikliği hakikat eksikliğidir. Bu hem samimiyet anlamında hem de felsefe anlamındaki hakikattir. Hakikat fikri ortadan kalktığında her önümüze gelen bizlere hakikat olarak görünebilir. Platon’un günümüze kadar sirayet eden en büyük önemi, -tekrar tekrar söylenecek olursa- her önümüze gelene ikna olmamaktır. Önümüze gelenleri eleştirel bir şekilde ele alabilmektir. Buradaki hakiki yönleri ve sahte tarafları ayırmaktır. Bu nedenle hakikatsizlik, ciddi anlamda bir dogmatizme yol açmaktadır. Bunlardan bir tanesi, hazcılık dogmatizmidir. Freud, hazları denetleyen bir ‘üst ben’den söz ederken, şimdi ise yeni üst benimiz hazcı olmaktır. ‘Ben de yapacağım’ dogmatizmi sirayet

etmektedir. Hakikatsizliğin olduğu yerde rölativizm vardır; buradaki rölativizm, diyaloglarla ilerleyen ve hakikat bağlamındaki rölativizm değildir. Hakikatsizliğin olduğu yerdeki rölativizm, hegemonyaya yol açmaktadır. Modern batı dünyası bu süreçten -burjuva aydınlanmasının tek hakikat fikrine dayandığında hegemonyayı dayatarak- geçmiştir. Bu tarz rölativizm de tartışmayı kesmek ister. Onun hakikat fikrine uyduğunda o düşünceye göre iyi adam olmaktadır; ancak uymadığın anda seni barbar olarak kabul eden bir paradigmadır. Bu paradigma her çağda yaşamıştır. Hakikat olmadığında ‘benim fikrim en doğru fikirdir’ anlayışı gelmektedir. Hegemonya ise bu fikri çevresine kabul ettirerek ifşa olur. Bu nedenle de diyalogun olmadığı yerde körleşmenin varlığını görürüz. Körleşmenin olduğu yerde ise modern bir mağarada yaşandığını görürüz. Modern mağarada yaşarken mağara içinde olduğumuzun dahi farkına varamayız. Mağaranın dışı da içi de artık aynı olmuştur. Post- modern filozofların yerinde tespitiyle; sanal, hayali bir imajlar dünyasında yaşamaktayız. Platon’un felsefesinin günümüzde de karşılık bulması ve canlılığını korumasının sebebi onun dogmatik bir filozof olmasına değil, çıkmaz sokakların filozofu olmasına dayanmaktadır ve o günümüzde de kapıların aralanmasına eşlik etmekte, birçok düşünürün ‘arayış’ının bir yerinde bulunmaktadır. Platon *çıkılmaz sokakların* da rehberi olmak gerektiğini düşünen ve aramaktan, tartışmaktan vazgeçmeyen bir filozoftur.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, Platon'un hakikat anlayışını ele aldık ve genel olarak Platon'un günümüz dünyasında aldığı ve alabileceği yeri inceledik

Bölüm Soruları

1-) “Platon, ... olarak tanımlanabilir.” Platon’un felsefi yaklaşımı göz önüne alındığında aşağıdakilerden hangisi verilen sözde yer alan boşluğa en uygun ifadedir?

- a) Dogmatik bir filozof
- b) *Çıkmaz sokakların* rehberi
- c) Her şeyin bilinebileceğini düşünen bir filozof
- d) Her şeyin ölçüsüzce aktığını öne süren bir filozof
- e) Retorik ustası

2-) Platon’da her şeyin temelinde mevcut olan varlık nedir?

- a) Madde
- b) İdea
- c) Tanrı
- d) İnsan
- e) Doğa

3-) Platon’un öğrencisi olup, onun görüşlerini eleştirerek kendi sistemini kuran ve mantığı bir alan olarak ortaya koyan filozof kimdir?

- a) Plotinos
- b) Descartes
- c) Aristophanes
- d) Sophokles
- e) Aristoteles

4-) Aşağıdakilerden hangisi MÖ Atina’nın durumu hakkında söylenebilecek bir yargı değildir?

- a) Bu dönemde, Atina siyaset ve kültür alanında Ege ve Akdeniz dünyasının hâkim gücü hâline gelmiştir.
- b) Bu dönemde Atina’da yeni bir siyasi gelişme vardır.

c) Bu dönemde Atina şehir devletinde savaşçılık ve tarım yoğun olarak yapılıyor.

d) Dünya hakkında düşünme bu dönemde gerilemiştir.

e) Anadolu'da yaşayan düşünürler Atina'da fikirlerini yaymak istemişlerdir.

5-) Gezip görmek, araştırmak anlamına gelen Yunanca kelime aşağıdakilerden hangisidir?

a) Historie

b) Arete

c) Nomos

d) Thesis

e) Logos

Cevap anahtarı: 1)b-2)b-3)e-4)d-5)a

KAYNAKÇA

Bonnard, A. (2011). Antik Yunan Uygarlığı I. İlyada'dan Parthenon'a

Şenel, A. (1970). *Eski Yunanda eşitlik ve eşitsizlik üstüne*. Sevinç Matbaası

Diels, H. (1906). *Die Fragmente der Vorsokratiker, griechisch und deutsch* (Vol. 1).
Рипол Классик.

Platon, D., Eyüboğlu, S., & Cimcoz, M. A. (1999). İş Bankası Kültür Yayınları.